

ประวัติความเป็นมาของบริษัท เหมโก

(๒๕๐๓ - ๒๕๑๖)

การที่จะทำความเข้าใจกับวิกฤตการณ์เหมืองแร่ "กรณีเหมโก" ซึ่งเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มประชาชนที่มีความรู้สึกชาตินิยมกับบริษัท เหมโก และรัฐบาล ในช่วงปี ๒๕๑๗ - ๒๕๑๙ นั้น จำเป็นจะต้องศึกษาถึงประวัติความเป็นมาอันสลับซับซ้อนของบริษัทเสียก่อน การศึกษาในบทนี้จะกล่าวถึงประวัติของบริษัท เหมโก ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมดีบุกไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์คอร์ปอเรชันแห่งสหรัฐอเมริกา โดยจะแบ่งออกเป็นสองตอน ตอนแรกจะกล่าวถึงความเป็นมาก่อนการจัดตั้งบริษัท เหมโก (๒๕๐๓ - ๒๕๐๘) ตอนที่สองจะกล่าวถึงการก่อตั้งบริษัท เหมโก และการต่อต้านบริษัทในระยะแรก (๒๕๐๘ - ๒๕๑๖)

ตอนที่หนึ่ง : ความเป็นมาก่อนการจัดตั้งบริษัท เหมโก

(๒๕๐๓-๒๕๐๘)

สถานการณ์ดีบุกทั่วไปซึ่งนำไปสู่การลงทุนของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ อันเป็นระยะที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการทำเหมืองแร่ดีบุกมาจนถึงปัจจุบัน ดีบุกยังคงเป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศไทย และเป็นแร่เศรษฐกิจอันดับหนึ่งที่น่ารายได้มาสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก กลุ่มชาวจีนและชาวตะวันตกเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการบุกเบิกกิจการเหมืองแร่ดีบุกของไทย อันเป็นเหตุให้กิจการประเภทนี้ถูกผูกขาดโดยชาวต่างชาติมาแต่แรก^๑ ไม่เพียงแต่กิจการเหมืองแร่เท่านั้นที่ถูกผูกขาดโดยชาวต่างชาติ

^๑ พรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๔" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒).

การถลุงแร่ดีบุกทั้งหมดของไทยก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมนั้นชาวจีนเป็นผู้ถลุงแร่ที่ผลิตได้โดยใช้วิธีการแบบพื้นเมืองซึ่งล่าช้าและสิ้นเปลืองมาก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕ บริษัทโรงถลุงแร่ได้เริ่มเข้ามาตั้งสาขารับซื้อแร่ดีบุกไทย และตั้งแต่ปี ๒๔๖๐ เป็นต้นมา บริษัทโรงถลุงของอังกฤษก็สามารถผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกของไทยได้ทั้งหมด

ในปี ๒๔๔๑ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เริ่มมีนโยบายที่จะปรับปรุงแก้ไขให้อุตสาหกรรมดีบุกซึ่งตกอยู่ในความควบคุมของชาวต่างชาติ ให้กลับมาเป็นอุตสาหกรรมของไทยอย่างแท้จริง โดยรัฐจะลงทุนทำเหมืองแร่เองด้วย ทั้งริเริ่มที่จะจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกขึ้นเอง เพื่อลดการพึ่งพาโรงถลุงนอกประเทศลง เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการส่งแร่ดีบุกออกไปจำหน่ายในต่างประเทศ ช่วยให้ผู้ประกอบการเหมืองแร่ได้รับราคาสูงขึ้น และช่วยให้เกิดอุตสาหกรรมโลหะอันเป็นอุตสาหกรรมหนักขึ้นในประเทศ อย่างไรก็ตาม ในระยะแรกนโยบายดังกล่าวยังไม่อาจดำเนินการได้ เนื่องจากขาดแคลนเงินทุน และผู้มีความรู้ในด้านนี้ และเกรงว่าจะถูกกีดกันด้านการตลาดเนื่องจากการค้าดีบุกของโลกตกอยู่ในความควบคุมของอังกฤษ^๑ ในปี ๒๔๐๕ สหรัฐอเมริกาได้แสดงท่าทีสนใจเรื่องการจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะ ดีบุกมีความสำคัญต่อสหรัฐมากมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เนื่องจากสหรัฐเป็นประเทศที่บริโภคดีบุกมากที่สุดในโลก แต่ไม่สามารถผลิตแร่ดีบุกได้เองในประเทศเลย สหรัฐจึงตกอยู่ในสถานะที่ต้องพึ่งพาการนำเข้า (import dependency) ทั้งสินแร่และโลหะดีบุกมาโดยตลอด ผิดกับแร่ธาตุที่สำคัญชนิดอื่น เช่น เหล็ก ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี และนิเกิล ซึ่งสหรัฐมีแหล่งแร่อยู่ในประเทศ หรือไม่ก็สามารถอาศัยแหล่งแร่จากประเทศเพื่อนบ้าน หรือประเทศอื่นที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ดังนั้น การเข้ามาลงทุนในกิจการถลุงแร่เสียเอง ประการแรกจึงจะทำให้สหรัฐสามารถเข้าควบคุมการผลิตและการตลาดดีบุกของโลกได้ ทั้งนี้เพราะ การควบคุมของโรงถลุงต่อผู้ประกอบการเหมืองแร่นั้น เป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่สถานะของการเป็นผู้ขายน้อยราย (monopsonistic position) ในตลาดโลก และนำไปสู่อำนาจการผูกขาด (monopolistic powers) เหนือผู้บริโภคดีบุกอีกด้วย^๒ ประการที่สอง

^๑ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ, ประวัติกรมโลหกิจ (อนุสรณ์วันสถาปนากกรมโลหกิจครบรอบ ๓๒ ปี) (พระนคร : กรมโลหกิจ, ๒๔๐๕), หน้า ๑๘๓ - ๒๐๐.

^๒ Puey Ungphakorn, "The Economics of Tin Control" (Ph.D., Thesis, University of London, 1949), p. 187.

เพื่อปกป้องแหล่งแร่ดีบุกที่เหลืออยู่ในโลกเสรี เพราะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง แหล่งแร่ดีบุกประมาณร้อยละ ๗๕ ของโลกตกอยู่ในความควบคุมของประเทศคอมมิวนิสต์^๑ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งผลิตดีบุกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญต่อสหรัฐ ในแง่ที่เป็นแหล่งผลิตดีบุกที่ใหญ่ที่สุดในโลก และมีปริมาณดีบุกสำรองมากที่สุดในโลกอีกด้วย^๒ ประการที่สาม เมื่อพิจารณาในระดับประเทศผู้ผลิตดีบุกด้วยกัน ผู้แทนของสหรัฐซึ่งมาสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและศักยภาพของการลงทุนในกิจการเหมืองแร่ของไทย เห็นว่าไทย "น่าจะเป็นชาติเดียวในโลกเสรีที่มีความเป็นไปได้สูงในการที่จะขยายการผลิตดีบุกให้มากขึ้นในอนาคตอันใกล้"^๓ ทั้งนี้เพราะ มีความสงบเรียบร้อยทางการเมืองมากกว่าประเทศผู้ผลิตอื่น และการผลิตดีบุกยังไม่ได้ขยายตัวเต็มที่ เนื่องจากการสำรวจแร่เท่าที่ผ่านมาจึงจำกัดมาก

ด้วยเหตุผลดังกล่าว นายแมกซ์ บีชอป (Max Bishop) เอกอัครราชทูตสหรัฐประจำประเทศไทย จึงทำหนังสือถึง จอมพล ป. ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ว่า คณะผู้แทนการค้าของสหรัฐรู้สึกสนใจในโครงการตั้งโรงถลุงดีบุกของไทย^๔ แต่ไม่สนับสนุนนโยบายของรัฐบาลที่จะจัดตั้งโรงถลุง ภายใต้การดำเนินงานและการจัดการของ "องค์การเหมืองแร่" ซึ่งมีฐานะเป็น "รัฐวิสาหกิจ" เอกอัครราชทูตสหรัฐได้ย้ำว่า "...คณะผู้แทนทางการค้ามิได้เคยเสนอที่จะให้

^๑ Laurence E. Andrews, Jr. "Status of the Minerals Industry in Thailand" (Bangkok, 1965), p. 10.

^๒ Joint CTC/ESCAP Unit on Transnational Corporations, Transnational Corporations and the Distribution of Gains in the Tin Industry of South-east Asia (Bangkok : ESCAP, 1979), p. 58, 21

^๓ Paul F. Scholla and Associates, Mining Resources and Mining Investment Potential in Thailand, Report to the Private Enterprise Division, May 1965 (Bangkok : U.S.O.M., 1965), p. 19.

^๔ กระทรวงอุตสาหกรรม, หนังสือลงวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๑๙๕๗ จากเอกอัครราชทูตสหรัฐประจำประเทศไทย ถึงนายกรัฐมนตรี.

ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ไทยในการจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุก ตรงกันข้าม... คณะผู้แทนฯ เพียงแต่รู้สึกสนใจในแง่ที่ว่า การตั้งโรงถลุงนี้จะเป็นโอกาสการลงทุนที่ดีของเอกชนต่างประเทศ ในประเทศไทยอย่างหนึ่งเท่านั้น..." และเสนอว่า "...หากรัฐบาลไทยประสงค์จะให้นำโครงการการจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกเสนอแก่เอกชนนักลงทุนรายใหม่ในสหรัฐ ทางเรายินดีจะช่วยจัดการให้..."^๑ เมื่อรัฐบาล จอมพล ป. จูกรัษฎประหารยึดอำนาจไปในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ รัฐบาลชุดถัดมาได้มีมติเรื่องโรงถลุงแร่ดีบุก ในวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๐๑ ว่า "ให้กระทรวงอุตสาหกรรมติดต่อชาวต่างประเทศให้มาลงทุน"^๒ และเพื่อให้สอดคล้องกับคำแนะนำจากสหรัฐในเรื่องการส่งเสริมการลงทุนของเอกชนที่ให้รัฐบาลทำหน้าที่เพียงสนับสนุนและคุ้มครองมิให้รับเหมาทำแทน รัฐบาลจึงกำหนดให้การถลุงแร่ดีบุก เป็นกิจการที่จะได้รับการส่งเสริมการลงทุนประเภท ก. (ซึ่งหมายถึงกิจการที่รัฐเห็นว่าสำคัญและจำเป็นแก่การ เศรษฐกิจของประเทศมากที่สุด) ลำดับที่สามตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๐๔

การเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมดีบุกไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

การกรุยทางเข้าสู่กิจการดีบุกไทยของสหรัฐดังกล่าว เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ยูเนียนคาร์ไบด์ ซึ่งมีธุรกิจเกี่ยวกับเคมีภัณฑ์ในประเทศไทยอยู่ก่อนแล้ว^๓ ขยายกิจการเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมดีบุกอีกประเภทหนึ่งในปี ๒๕๐๓ บริษัทได้ใช้กลยุทธ์ในการลงทุนสองวิธี วิธีแรกคืออาศัยบริษัทไทยเป็นนายหน้าในการติดต่อกับรัฐบาลแทนตน อีกวิธีหนึ่งคือ ลงทุนแบบผูกขาดใน

^๑ เรื่องเดียวกัน

^๒ กระทรวงอุตสาหกรรม, หนังสือลงวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๐๑ จากเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๓ บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์คอร์เปอเรชันแห่งสหรัฐ ได้เข้ามาจัดตั้งมีโรงงานผลิตถ่านไฟฉายในประเทศไทยตั้งแต่ปี ๒๕๐๓ โดยตั้งบริษัทชื่อ บริษัทเอเวอเรดี (ประเทศไทย) จำกัด ประกอบกิจการเกี่ยวกับคาร์บอนทุกชนิดในรูปของถ่านไฟฉาย แบตเตอรี่ เซลล์ไฟฟ้า หลอดไฟฟ้า และเคมีภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ ในปี ๒๕๑๑ ได้เปลี่ยนชื่อบริษัทเป็น ยูเนียนคาร์ไบด์ไทยแลนด์จำกัด และยังคงดำเนินงานมาจนปัจจุบันในด้านปุ๋ยเคมี

แนวตั้งคือ โดยเริ่มต้นจากกิจการถลุงแร่ก่อนแล้วจึงขยายเข้าสู่กิจการเหมืองแร่ในเวลาต่อมา กล่าวโดยทั่วไป การลงทุนของบริษัทต่างชาติในกิจการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นต้องอาศัย "ตัวแทนภายในประเทศเจ้าบ้าน" คอยให้ความช่วยเหลือในการติดต่อกับรัฐบาล เจ้าบ้านในระยะแรก ทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะทางธรรมชาติของการลงทุนในกิจการประเภทนี้ รัฐบาลเจ้าบ้านจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษกว่ากิจการประเภทอื่น เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งที่จะต้องหมดสิ้นไปและไม่อาจเกิดขึ้นใหม่ได้ และรัฐบาลจะต้องยินยอมให้บริษัทผู้ลงทุน เข้าครอบครองพื้นที่จำนวนหนึ่งในดินแดนของตน โดยบริษัทมีสิทธิชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง ในการตัดสินใจขุดค้นทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นอย่างเต็มที่ รัฐบาลจึงเป็นผู้ตัดสินใจในขั้นสุดท้ายว่าจะอนุญาตให้ เอกชนรายใดขุดค้นหรือแปรรูปทรัพยากรประเภทใดในเวลาใด และรัฐจะเรียกเก็บผลประโยชน์ตอบแทนให้คุ้มค่าได้อย่างไร ดังนั้น การเข้ามาติดต่อกับบริษัทต่างชาติเพื่อลงทุนในกิจการเหล่านี้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเภทที่รัฐให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น แร่ยูเรเนียม) จะประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของ "ตัวแทนในประเทศเจ้าบ้าน" ว่าจะสามารถติดต่อกับหรือ "เข้าถึง" รัฐบาลประเทศเจ้าบ้านนั้นได้อย่างใกล้ชิดหรือไม่เพียงใดด้วย

ในกรณีของการเข้ามาลงทุนในกิจการถลุงแร่และทำเหมืองแร่ บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ได้อาศัย "บริษัทเหมืองแร่บูรพา เศรษฐกิจ จำกัด" เป็นตัวแทนและนายหน้าของตนในประเทศไทย บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ เป็นบริษัทส่วนตัวที่จ่อมผลสุกจัดตั้งขึ้น การอาศัยบริษัทเหมืองแร่บูรพาเป็น "ตัวแทนและนายหน้า" ในการติดต่อกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการลงทุนนั้น ทำให้โรงถลุงแร่ดีบุกที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จัดตั้งขึ้น ได้รับการส่งเสริมการลงทุนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๐๕ รวมทั้งได้รับความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการ นอกเหนือจากบัญญัติของพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนฯ อีกด้วย โรงถลุงแร่ไทยแลนด์สแมลติ้งแอนดรีไฟนิง จำกัด (บริษัทร่วมทุนระหว่างยูเนียนคาร์ไบด์กับบริษัทของกลุ่มจ่อมผลสุก) จึงสามารถผูกขาดการถลุงแร่ที่ผลิตได้ทั้งหมดของประเทศแต่เพียงผู้เดียว นอกจากนั้น บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ยังสามารถผูกขาดพื้นที่สำรวจแร่ในทะเลตลอดสองฝั่งภาคใต้เป็นเนื้อที่กว่า ๔ ล้านไร่ อีกด้วย ดังนั้น การศึกษาถึงการเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมดีบุกไทยของยูเนียนคาร์ไบด์ จึงต้องศึกษาถึงบทบาทของบริษัทเหมืองแร่บูรพา เศรษฐกิจ จำกัด ในฐานะตัวแทนผู้รับผิดชอบด้านการวิ่งเต้นติดต่อกับหน่วยราชการต่าง ๆ ที่จำเป็น และในฐานะผู้ผลักดันกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบายในคณะรัฐมนตรี

ให้เป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการลงทุนของยูเนียนคาร์ไบด์ ในตอนนี้จะกล่าวถึงประวัติและการดำเนินงานโดยสังเขปของบริษัทเหมืองแร่บุรพา ในฐานะที่เป็นหน่วยธุรกิจทั่วไป และจะกล่าวโดยละเอียดถึงบทบาทของบริษัทเหมืองแร่บุรพา ในฐานะนายหน้าของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ในการขอจัดตั้งโรงถลุงและขอสัมปทานสำรวจแร่ในทะเล (อันเป็นที่มาของการก่อตั้งบริษัทเทมโก้) ตามลำดับ

ก. บริษัทเหมืองแร่บุรพา ของกลุ่มจอมพลสฤษดิ์

บริษัทเหมืองแร่บุรพา เป็นบริษัทที่จอมพลสฤษดิ์ก่อตั้งขึ้น โดยจดทะเบียนบริษัทที่สนธิ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๔๙๙ และจดทะเบียนบริษัทจำกัดเมื่อ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๐ บริษัทนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อประกอบอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ต่าง ๆ ทุกชนิด ทุนของบริษัทมีจำนวน ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท แบ่งออกเป็น ๒๐,๐๐๐ หุ้น มูลค่าหุ้นละ ๑,๐๐๐ บาท ผู้เริ่มก่อการตั้งบริษัทมี ๑๓ คน เกือบทั้งหมดเป็นชนชั้นนำ (elite) ของประเทศไทยในขณะนั้นและในเวลาต่อมา ทั้งนายทหารและข้าราชการและพลเรือนระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอธิบดีกรมโลหกิจ ที่มีอาชีพเป็นผู้ประกอบการเหมืองแร่โดยตรงมีเพียงคนเดียวเท่านั้น ทั้งยังมีรัฐวิสาหกิจซึ่ง จอมพล ป. เคยจะให้รับผิดชอบจัดตั้งโรงถลุงดีบุกร่วมถือหุ้นอยู่ด้วย ได้แก่

<u>ผู้ก่อการตั้งบริษัท</u>	<u>อาชีพและตำแหน่งในขณะนั้น</u>	<u>จำนวนหุ้นที่ถือ</u>	<u>ร้อยละ</u>
๑. พลโท สฤษดิ์ ธนะรัชต์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม	๙,๐๐๐	๔๕
๒. พลโท ถนอม กิตติขจร	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม	๒,๕๐๐	๑๒.๕
๓. พล.ต.ละม้าย อุทยานานนท์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตร	๒,๐๐๐	๑๐
๔. พลตรี จิตติ นาวิเสถียร		๕๐๐	๒.๕
๕. ม.ล.ปิ่นไทย มาลากุล	ค้าขาย	๕๐๐	๒.๕
๖. นายสัญญา ยมะสมิต	ค้าขาย	๕๐๐	๒.๕
๗. นายกระวี ฉัตรภูติ	รับราชการ	๕๐๐	๒.๕
๘. นายทองปอนด์ กิมะโยธิน	ค้าขาย	๑๐	๐.๐๕

<u>ผู้ก่อการตั้งบริษัท</u>	<u>อาชีพและตำแหน่งในขณะนั้น</u>	<u>จำนวนหุ้นที่ถือ</u>	<u>ร้อยละ</u>
๙. นายสมพันธ์ พิศลยบุตร	รองผู้อำนวยการองค์การเหมืองแร่	๔๙๐	๒๐.๔๕
๑๐. พลตรี ประภาส จารุเสถียร	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย	๕๐๐	๒๐.๕
๑๑. นายวิชา เศรษฐบุตร	อธิบดีกรมโลหกิจและผู้อำนวยการองค์ การเหมืองแร่	๕๐๐	๒๐.๕
๑๒. นายเจียร วาณิช	นายเหมืองภาคใต้	๑,๐๐๐	๕
๑๓. องค์การเหมืองแร่ กรมโลหกิจ		๒,๐๐๐	๑๐

กรรมการบริษัท ชุดแรกมี ๔ คน เป็นคณะกรรมการบริหาร ๕ คน ได้แก่ จอมพลสฤษดิ์ เป็นประธานกรรมการบริษัทและประธานกรรมการบริหาร พลโทถนอม เป็นรองประธานฯ กรรมการบริหารอีก ๓ คน ได้แก่ นายวิชา เศรษฐบุตร นายสัญญา ยมะสมิต และ ม.ล.ปิ่นไทย มาลากุล โดยมี พลตรีละม้าย อุทยานานนท์ เป็นผู้อำนวยการบริษัท และนายเป้า ขำอุไร เป็นผู้จัดการบริษัท

จากการศึกษาได้พบว่า การดำเนินธุรกิจโดยทั่วไปของบริษัทเหมืองแร่บุรพา มีลักษณะเช่นเดียวกับบริษัทอื่น ๆ ของจอมพลสฤษดิ์ ที่จัดตั้งขึ้นระหว่างปี ๒๔๙๑ - ๒๕๐๓ ซึ่งไม่มีเงินลงทุนที่แท้จริง ทำธุรกิจโดยอาศัยระบบอภิสิทธิ์ ทำการค้าโดยอิงระบบราชการ และมักจะมีปัญหาหลังจากจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม^๑ การดำเนินธุรกิจของบริษัทเหมืองแร่บุรพา มีลักษณะดังนี้

๑. บริษัทไม่มีเงินลงทุนที่แท้จริง ผู้จัดการบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ เปิดเผยว่าบริษัทได้อาศัยการเบิกเงินเกินบัญชีจากธนาคารมาเป็นทุนหมุนเวียนในการประกอบการค้า แทนการเรียกเงินลงทุนจากผู้ถือหุ้น^๒ หลักฐานจากรายงานการประชุมสามัญผู้ถือหุ้นครั้งที่ ๒/๒๕๐๑ เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๐๒ ก็ยืนยันในลักษณะเดียวกันว่า "กิจการในปี ๒๕๐๐ นี้ตั้งแต่บริษัทเริ่มทำการมาเมื่อ ๒๓ เมษายน ๒๕๐๐ ถึงวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๐๐ ในระยะเวลา ๘ เดือนเศษ...จ่ายค่าดอก

^๑ Sungsidh Piriyarangsarn, "Thai Bureaucratic Capitalism, 1932-1960" (M.A. Thesis, Faculty of Economics, Thammasat University, 1980), pp. 219-230.

^๒ สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี, ผู้จัดการบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ, ๓ มีนาคม ๒๕๒๕.

เบี้ยที่เบิกเกินบัญชีจากธนาคาร ๑๓๗,๒๕๑.๗๕ บาท...” ในงบการเงินของบริษัทในปี ๒๕๐๐ ระบุว่า “เงินเบิกเกินบัญชีจากธนาคาร ๒,๘๕๗,๕๒๘.๗๐ บาท” ในปี ๒๕๐๑ บริษัทจ่ายค่าดอกเบี้ยเงินเบิกเกินบัญชีธนาคารอีก ๒๕๖,๕๗๘.๒๘ บาท^๑ ส่วนธนาคารที่อนุญาตให้บริษัทเบิกเกินบัญชี คือ ธนาคารเอเซีย ธนาคารมณฑล และสหธนาคารกรุงเทพฯ^๒ ซึ่งล้วนแต่เป็นธนาคารที่กลุ่มจอมพลสฤษดิ์มีอิทธิพลอยู่ทั้งสิ้น^๓

๒. บริษัททำธุรกิจโดยอาศัยระบบอภิสิทธิ์ บริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจนี้ แท้ที่จริงแล้ว เป็นบริษัทที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจให้กับนายทหารกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ในช่วงชิงอำนาจทางการเมือง บริษัท ได้เปิดเผยจุดมุ่งหมายแท้จริงดังกล่าวไว้ในหนังสือที่มีไปถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๐๐ เพื่อขอสัมปทานทำเหมืองแร่ดีบุกที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีว่า “...บริษัทฯ จึงใคร่ขอความร่วมมือจากรัฐบาล ขอได้โปรดอนุญาตให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจ จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทที่ตั้งขึ้นเพื่อการเศรษฐกิจของคณะรัฐประหาร...ได้รับสัมปทานในการทำเหมืองแร่...”^๔

^๑ กระทรวงพาณิชย์, แห่งบริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจ จำกัด.

^๒ แนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทย, จุลสารเปิดโปงการขายชาติของ อมท. เผยเล่ห์กลการให้ “เทมโก้” คินซีฟ (๒๒ ธันวาคม ๒๕๑๘). ไม่มีเลขหน้า.

^๓ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, “วิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจไทยโดยพิจารณาจากโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ,” ใน วิกฤตการณ์เศรษฐกิจไทย ๒๕๒๒, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (บทความสัมมนาทางวิชาการ, ๒๑-๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒), หน้า ๕๓, ๕๗.

^๔ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจ ถึงนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๐๐.

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้ให้ความคุ้มครองบริษัทซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่มีตำแหน่งสูงทั้งในกองทัพ และทางการเมืองจึงสามารถใช้ "กลไกรัฐ" ที่ตนควบคุมอยู่มาปรับใช้การดำเนินธุรกิจส่วนตัว เนื่องจากกิจการของบริษัทเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ข้าราชการประจำและหน่วยงานของรัฐในด้านนี้ คือ "กรมโลหกิจ" จึงถูกดึงไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานของบริษัทอยู่เป็นประจำ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการดำเนินงานในลักษณะอภิสิทธิ์กรณีหนึ่ง คือ "กรณีเหมืองโซนกับองค์การเหมืองแร่" ซึ่งเป็นการเอา "หน่วยงานของรัฐ" มาปรับภาระการขาดทุนของบริษัท กล่าวคือ เมื่อบริษัทประสบการขาดทุนจากการทำเหมืองโซนในอำเภอท่าขนอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใน ๒ ปีแรก (๒๕๐๑ - ๒๕๐๒) เป็นเงิน ๑,๓๘๒,๗๕๖.๐๖ บาท^๑ แทนที่จะใช้บริหารและการจัดการที่มีประสิทธิภาพมาแก้ปัญหาการขาดทุนดังกล่าวตามปกติธุรกิจ กลุ่มผู้คุ้มครองบริษัทกลับดึงเอา "รัฐวิสาหกิจในสังกัดกรมโลหกิจ" คือ "องค์การเหมืองแร่" เข้ามาเข้าช่วงเหมืองนี้ วิธีการดังกล่าวทำให้บริษัทของกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ สามารถผลักดันภาระการขาดทุนออกไปได้ โดยได้รับผลประโยชน์ตอบแทนที่แน่นอนจากค่าเช่าช่วง

๓. บริษัททำการค้าโดยอิงระบบราชการ บริษัทเหมืองแร่ปุระพา เศรษฐกิจ ได้ทำการค้าโดยอิงกับกรมโลหกิจ คือ ระหว่างที่อยู่ในช่วงของการจำกัดการส่งออกในปี ๒๕๐๒ รัฐบาลมีโครงการจัดหาแร่ดีบุกไปแลกเปลี่ยนดีบุกกับสินค้าเกษตรเหลือใช้ของอเมริกา ได้เป็นจำนวน ๒,๒๕๐ ลองตันโลหะ ภายในวันที่ ๓๑ สิงหาคมปีเดียวกัน เนื่องจากโครงการแลกเปลี่ยนนี้ระบุว่า จะต้องทำเป็นสัญญา ๒ ฝ่ายโดยไม่ผ่านนายหน้าคนกลาง รัฐบาลจะกระทำได้ต้องให้บริษัทเอกชนเป็นผู้จัดทำ ดังนั้น คณะรัฐมนตรีจึงอนุมัติให้บริษัทเหมืองแร่ปุระพา เศรษฐกิจ จำกัด เป็นผู้ดำเนินการตามที่เสนอตัวมา^๒ โดยให้เหตุผลในการคัดเลือกว่า "...เป็นบริษัทของคนไทย มีฐานะและหลักฐานเป็นที่เชื่อถือได้..."^๓ การอนุมัติของคณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ดังกล่าว ได้ช่วยเหลือให้บริษัทของกลุ่มจอมพลสฤษดิ์เองประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

^๑ กระทรวงพาณิชย์, แฟ้มบริษัทเหมืองแร่ปุระพา เศรษฐกิจ จำกัด.

^๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, แฟ้ม ลก. ๑.๑-๑(๑) บริษัทเหมืองแร่ปุระพา เศรษฐกิจ จำกัด ขออนุมัติเป็นผู้จัดนำแร่ดีบุกไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตทางเกษตรเหลือใช้ของสหรัฐ.

^๓ กรมทรัพยากรธรณี (ต่อไปจะอ้างว่า กทธ.), หนังสือลงวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๒ จากอธิบดีกรมโลหกิจถึงโลหกิจจังหวัดต่าง ๆ.

ในการสร้างรายได้และแก้ปัญหาการขาดทุนของบริษัทภายในเวลาเพียง ๔ เดือน^๑ โดยที่บริษัทไม่ต้องลงทุนหรือเสี่ยงกับการขาดตลาด เพียงแต่กระทำการในฐานะ "ตัวแทนของรัฐบาลเท่านั้น"

๔. การดำเนินงานโดยทั่วไปของบริษัทในเรื่องเหมืองแร่ มักมีลักษณะเป็น "คนกลางหรือนายหน้า" ซึ่งเป็นการหวังผลตอบแทนที่แน่นอนในระยะสั้น มากกว่าจะยอมเสี่ยงลงทุนมาก ๆ เพื่อทำเหมืองเอง และเพื่อหวังผลระยะยาว เป็นต้นว่า การเป็นคนกลางรับซื้อแร่ดีบุกจากนายเหมืองย่อยหรือร้านซื้อแร่ในประเทศ แล้วส่งไปขายให้กับบริษัทค้าแร่ระหว่างประเทศ คือ บริษัท เอ็นวีบิลลิตัน แชนเดล (N.V. Billiton Handel ect.)

ในด้านกิจการเหมืองแร่ บริษัทก็ใช้อิทธิพลทางการเมืองของผู้คุ้มครองบริษัท ขอประทานบัตรจากรัฐบาล แล้วนำมาให้บริษัทอื่นเช่าช่วงต่อ ต้นปี ๒๕๐๓ บริษัทได้ขอสัมปทานพิเศษในการขุดแร่เหล็กบนเกาะสมุยแต่ผู้เดียว มีกำหนดระยะเวลา ๓ ปี และขอสงวนสิทธิ์ที่จะต่ออายุได้ โดยบริษัทได้เสนอว่า จะแบ่งกำไรสุทธิจากการขุดแร่ให้รัฐบาลร้อยละ ๒๕^๒ แต่เมื่อบริษัทได้รับสัมปทานแล้วก็มิได้ทำเหมืองเอง หากไปทำสัญญาว่าจ้างบริษัทโลหะภาสพาณิชย์ จำกัด เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคมศกเดียวกัน ทั้งที่บริษัทนี้เพิ่งก่อตั้งขึ้นก่อนการว่าจ้างเพียงไม่กี่เดือน คือ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๓ นอกจากนั้น บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯยังได้ขอสัมปทานพิเศษทำเหมืองแร่เหล็กที่อำเภอตากสิน นครสวรรค์ ซึ่งบริษัทก็มิได้ทำเองเช่นกัน หากว่าจ้างบริษัทนวัตน์ จำกัด ในปี ๒๕๐๕ และบริษัทตาดลีโมนิง จำกัด ในปี ๒๕๐๖

ประวัติและการดำเนินงานของบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ เท่าที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นโฉมหน้าแท้จริงของบริษัทว่า เป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจอันหนึ่งของทหารกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งล้วนเป็นชนชั้นนำของสังคมในขณะนั้น การดำเนินงานของบริษัท จึงมีลักษณะของการใช้อิทธิพลในรูปแบบต่าง ๆ และการอิงกลไกรัฐมาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรแร่ธาตุ มากกว่าจะใช้ระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมาสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่กิจการของตน การที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเป็นธุรกิจส่วนตัวของกลุ่มทหาร

^๑ พิจารณาจาก กระทรวงพาณิชย์, งบการเงินบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด ปี ๒๕๐๒-๒๕๐๓, และบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด.

^๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือลงวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๐๓ จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

ซึ่งคุมอำนาจทางการเมืองและทางการเมือง รวมทั้งมีข้าราชการระดับสูงของกรมโลหกิจร่วมถือหุ้นและเป็นกรรมการบริษัท ทำให้บริษัทมีโอกาสมากกว่าบริษัทเหมืองแร่อื่น หรือบริษัทเอกชนอื่น ในการรับรุ้นโยบายภายในของรัฐบาลเกี่ยวกับแร่ดีบุก และในการติดต่อกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อประสานผลประโยชน์แห่งชาติในเรื่อง โรงถลุงแร่ดีบุก เข้ากับผลประโยชน์ของบริษัท ลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บริษัทสามารถแสดงบทบาทเป็นนายหน้าให้กับการเข้ามาลงทุนของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนกระทั่งอิทธิพลของบริษัทลงทุนข้ามชาตินี้สามารถลงหลักปักรากในกิจการถลุงแร่และทำเหมืองแร่ดีบุกของไทยได้ในเวลาต่อมา

ข. บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯกับการขอจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุก

๑. การเตรียมการทางกฎหมายเพื่อรองรับสิทธิผูกขาดของโรงถลุง

ก่อนหน้าที่บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯจะเป็นตัวแทนของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เข้ามาติดต่อยื่นคำขอรับการส่งเสริมประกอบอุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกต่อรัฐบาลในปี ๒๕๐๖ นั้น ปรากฏหลักฐานว่า บริษัท ได้ตระเตรียมสร้างความชอบธรรมทั้งทางพฤตินัยและนิตินัย ในการเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกในประเทศไทยมาตั้งแต่ปลายปี ๒๕๐๓ แล้ว ในทางพฤตินัย บริษัทฯได้รับอาสาเป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยในการติดต่อชักชวนบริษัทต่างชาติให้มาตั้งโรงถลุงในประเทศ ในทางนิตินัย บริษัท ได้ผลักดันให้รัฐบาลเตรียมการ "บัญญัติกฎหมาย" ขึ้นมารองรับสิทธิผูกขาดถลุงแร่ดีบุกของโรงถลุงที่บริษัทฯกับบริษัทต่างชาติจะจัดตั้งขึ้นในอนาคต การเตรียมการอย่างเป็นทางการของ บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ มีลักษณะดังนี้ คือ

ในขั้นแรก บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯได้ทำหนังสือถึงจอมพลสฤษดิ์ นายกรัฐมนตรี ในปี ๒๕๐๓ ขออนุญาตจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกเพื่อถลุงแร่ที่ผลิตได้ภายในประเทศทั้งหมด โดยมีข้อเสนอนที่ ๔ ว่า ขอให้ทางการสั่งปิดใบอนุญาตให้ส่งสินแร่ดีบุกที่ยังมิได้ถลุงออกนอกประเทศ^๑ นายกรัฐมนตรีจึงมีบัญชาให้ ผู้แทนกระทรวงอุตสาหกรรม ผู้แทนกระทรวงการคลัง และผู้แทนคณะ

^๑ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี , หนังสือลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ถึง เลขาธิการบริหารนายกรัฐมนตรี.

กรรมการพิจารณาเรื่องการลงทุน^๑ ประชุมพิจารณาข้อเสนอของบริษัทเมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๐๓ ที่ประชุมได้เสนอว่า โดยหลักการควรสนับสนุนให้มีอุตสาหกรรมถลุงดีบุกขึ้นในประเทศ และเห็นชอบกับข้อเสนอของบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด^๒ เมื่อได้รับอนุมัติจากรัฐบาลแล้ว อำนวยการหน้าที่ข้อที่ ๕ ของคณะกรรมการพิจารณาเรื่องการลงทุน ที่ว่ามีหน้าที่ให้คำแนะนำแก่รัฐบาลในอันที่จะออกหรือแก้กฎหมายหรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด ในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดการลงทุนอุตสาหกรรม^๓ ก็ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเตรียมการล่วงหน้าขั้นที่สอง เพื่อให้ข้อเสนอข้อที่ ๔ ของบริษัทมีผลบังคับใช้โดยมีกฎหมายรองรับ ในขณะนั้น รัฐบาลกำลังพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยทรัพยากรแร่ฉบับใหม่ ซึ่งเป็นการรวมและปรับปรุงพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ และพระราชบัญญัติว่าด้วยวิธีเก็บค่าภาคหลวง พ.ศ. ๒๔๘๖ ให้เหมาะสม^๔ ปรากฏว่า ก่อนหน้าที่ที่ประชุมผู้แทนหน่วยราชการดังกล่าวจะพิจารณาข้อเสนอของบริษัทเหมืองแร่บุรพา เรื่องตั้งโรงถลุงเพียง ๒ วันคือ ในวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๐๓ คณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับหลักการร่างพระราชบัญญัตินี้ไปแล้วและส่งต่อให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาในขั้นสุดท้าย แต่เมื่อที่ประชุมผู้แทนหน่วยราชการนั้นเห็นพ้องกับข้อเสนอข้อที่ ๔ ของบริษัทเหมือง

^๑ "คณะกรรมการพิจารณาเรื่องการลงทุน" นี้แต่งตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๐๒ เป็นคณะกรรมการประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี มีนายทวี บุญยเกตุ เป็นประธานคณะกรรมการ กรรมการทั้งหมดมี ๒๗ คน คนที่น่าสนใจ คือ นายวิชา เศรษฐบุตร อธิบดีกรมโลหกิจ และพลตรีธัมพร จินตกานนท์ ปลัดกระทรวงเศรษฐกิจ ซึ่งถือหุ้นในบริษัทเหมืองแร่บุรพา ๕๐๐ และ ๒๐๐ หุ้นตามลำดับ โดยเฉพาะ พลตรีธัมพร นั้น ในปี ๒๕๐๓ มีตำแหน่งเป็นกรรมการบริษัทด้วย.

^๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือลงวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๓, อ้างไว้ในหนังสือ ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ถึงเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

^๓ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร อก. ๐๒๐๑.๒.๗ ปีก ๑, คณะกรรมการส่งเสริมอุตสาหกรรม (พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๕๐๒).

^๔ ต่อมาได้ประกาศใช้เป็น "พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐".

แร่ปุรพาแล้ว ก็ได้ให้กรมโลหกิจทำเรื่อง เสนอขอแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติว่าด้วยการห้ามส่งสินแร่ดีบุกออกนอกประเทศขึ้นในมาตรา ๒๑ ของร่างพระราชบัญญัติฯ ที่คณะรัฐมนตรีรับหลักการไปแล้ว^๑ กระทรวงอุตสาหกรรมจึงถอนร่างพระราชบัญญัติฯ กลับมาจากกฤษฎีกา และส่งร่างพระราชบัญญัติฯ ที่เพิ่มเติมบทบัญญัติตามข้อเสนอของบริษัทเหมืองแร่ปุรพา เรียบร้อยแล้ว กลับไปให้คณะรัฐมนตรีพิจารณารับหลักการซ้ำอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ ซึ่งก็ได้รับการลงมติเห็นชอบในวันที่ ๒๗ ธันวาคมปีเดียวกัน หลังจากนั้นจึงส่งร่างพระราชบัญญัติฯ ใหม่กลับไปให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาต่อ

การใช้กลไกของรัฐในส่วนของที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการลงทุนเป็นเครื่องมือเตรียมการทางกฎหมายดังกล่าว ยังผลให้บริษัทเหมืองแร่ปุรพา เศรษฐกิจ จำกัด ของกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ได้รับสิทธิผูกขาดถลุงแร่ดีบุกทั้งหมดของประเทศล่วงหน้า อันจะเป็นหลักประกันที่บริษัทเหมืองแร่ปุรพาสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการชักชวนบริษัทต่างชาติได้เป็นอย่างดี

๒. การเป็นนายหน้าจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุก

ก่อนหน้าที่จะติดต่อกับบริษัทยูนิเวนคาร์ไบต์แห่งอเมริกา บริษัทเหมืองแร่ปุรพา- เศรษฐกิจ ได้เคยชักชวนบริษัท เครือมาร์คแห่งฝรั่งเศส เข้ามาจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุก ในปี ๒๕๐๔ ในตอนแรกบริษัทคาดว่าจะเป็นไปได้สำเร็จ ถึงกับบริษัทฝรั่งเศสได้ยินยอมออกค่าใช้จ่ายให้ฝ่ายเหมืองแร่ปุรพา เดินทางไปฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา ๒ ครั้ง แต่ในที่สุดก็ไม่อาจตกลงกันได้ เพราะทางฝรั่งเศสไม่ยอมรับเงื่อนไขเกี่ยวกับเงินทุนหมุนเวียนซื้อแร่ตามข้อเสนอของบริษัทเหมืองแร่ปุรพา ทั้งยังเกรงให้รัฐบาลไทยเข้ามีส่วนรับผิดชอบร่วมด้วย ซึ่งไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ของบริษัทเหมืองแร่ปุรพา^๒

ในปีถัดมา บริษัทจึงสามารถชักชวนบริษัทยูนิเวนคาร์ไบต์ได้เป็นผลสำเร็จ โดยตกลงจะจัดตั้งบริษัทขึ้นใหม่ชื่อว่า "บริษัทไทยแลนด์สเมลติงแอนด์รีไฟนิง จำกัด" ขึ้นดำเนินการ

^๑ คือให้เพิ่ม ข้อ (๕) ขึ้นในร่างมาตรา ๒๑ ให้รัฐมนตรีผู้รักษาการตามร่างพระราชบัญญัติฯ นี้มีอำนาจออกกฎกระทรวงดังนี้ "(๕) กำหนดวิธีซื้อขายหรือห้ามการส่งสินแร่ดีบุกที่ยังไม่ได้ถลุงออกนอกประเทศ" (อ้างจาก กทธ. "บันทึกเรื่องร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยทรัพยากรแร่ พ.ศ....").

^๒ กระทรวงพาณิชย์, "รายงานการประชุมสามัญประจำปีครั้งที่ ๖/๒๕๐๕", ฝ่ายบริษัทเหมืองแร่ปุรพา...

ถลุงแร่ซึ่งจะใช้เงินลงทุนทั้งหมดประมาณ ๑๒๐ ล้านบาท (ประมาณ ๕.๖ ล้านเหรียญสหรัฐ ในขณะนั้น) เงินจำนวนนี้จะแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ เงินลงทุน ๑๕.๓ ล้านบาท และเงินกู้ ๑๐๒.๓ ล้านบาท บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จะรับภาระด้านเงินทุนเป็นหลัก คือ ออกเงินลงทุน ๑๒.๖ ล้านบาท และจัดหาเงินกู้ทั้งหมด ส่วนบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯจ่ายเงินลงทุนเพียง ๒.๗ ล้านบาทเท่านั้น^๑ แต่มีหน้าที่หลักคือ รุ่งเต้นติดต่อกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อขอรับการส่งเสริมการลงทุนและความคุ้มครองพิเศษ โดยบริษัทฯจะได้รับหุ้นลมมูลค่า ๒.๗ ล้านบาทในบริษัทไทยแลนด์ส เมลดีงฯ ต่อเมื่อ^๒

...มีการออกบัตรส่งเสริมฯให้แก่บริษัทตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน เพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๐๕ ในแบบและเนื้อหาเป็นที่พอใจ [แก่ทั้ง ฝ่ายยูเนียนคาร์ไบด์และบริษัทเหมืองแร่บุรพา-ผู้เขียน] ...เพื่อตอบแทนแก่บริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด ในการที่ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่และดีที่สุด เพื่อให้ได้รับสิทธิและประโยชน์พิเศษตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว และเพื่อให้ได้รับการยกเว้นบางประการเกี่ยวกับภาษีและอากร

ในการ "ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่และดีที่สุด" เพื่อให้บริษัทไทยแลนด์ส เมลดีงฯ ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุน "ในแบบและเนื้อหา" พิเศษกว่าทั่ว ๆ ไปนั้น บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้กระทำการเป็นขั้นตอนดังนี้

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๖ จากเลขาธิการสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ ถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๒ กระทรวงพาณิชย์, "รายงานการประชุมตั้งบริษัทของบริษัทไทยแลนด์ส เมลดีงแอนด์รีไฟน์ลิ่ง จำกัด เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๖," พบบริษัทไทยแลนด์ส เมลดีงแอนด์รีไฟน์ลิ่ง จำกัด (เน้นโดยผู้เขียน).

(ขณะที่กำลังประชุมจัดตั้งบริษัทนี้ บริษัทไทยแลนด์ส เมลดีงฯ โดยพลตรีละม้าย อุทยานานนท์ ได้ยื่นคำขอรับการส่งเสริมการลงทุนแบบ "พิเศษ" ต่อรัฐบาลตั้งแต่ก่อนเดือน เมษายน และกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของรัฐบาล ซึ่งยังไม่ทราบผลว่าจะได้รับการอนุมัติหรือไม่)

เมื่อแรกที่ได้รับการชักชวนนั้น บริษัทยูเนียนคาร์ไบต์ไม่กล้าเข้ามาลงทุนในประเทศไทย เพราะเกรงปัญหาความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองของไทย และการคุกคามของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ จึงต้องการให้รัฐบาลสหรัฐค้ำประกันการลงทุนของตน ยูเนียนคาร์ไบต์จึงต้องการ^๑

๑. คำรับรองจากหน่วยราชการของประเทศไทยที่เกี่ยวข้อง เป็นลายลักษณ์อักษรว่า โครงการลงทุนนั้นรวมอยู่ในข้อตกลงว่าด้วยสัญญาการค้าประกันการลงทุนระหว่างประเทศไทย-อเมริกา

๒. คำรับรองจากหน่วยราชการของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องยืนยันรับรอง เป็นลายลักษณ์อักษรว่า เงินลงทุนและเงินผลประโยชน์ที่ได้รับอันเกิดจากการลงทุนตามโครงการนี้จะอนุญาตให้นำส่งออกนอกประเทศได้

ดังนั้น ในขั้นแรกบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯจึงเป็นตัวแทนทำหนังสือขอการยืนยันรับรองดังกล่าวนี้จากสภาพพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติประมาณเดือนมกราคม ๒๕๐๖ และได้รับการรับรองตามต้องการในเดือนกุมภาพันธ์

ในขั้นถัดมา ประมาณต้นเดือนเมษายนปีเดียวกัน บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ในฐานะตัวแทนของบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ซิง ได้ติดต่อกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อขอรับการส่งเสริมการลงทุนในการริเริ่มประกอบอุตสาหกรรมถลุงดีบุก โดยขอรับสิทธิและประโยชน์ตามที่มิกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนฯ พ.ศ. ๒๕๐๕ พร้อมทั้งขอรับความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการ นอกเหนือจากสิทธิและประโยชน์ที่มิกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนฯ คือ

๑. ขอให้รัฐบาลคุ้มครองโดยไม่อนุญาตให้ส่งสินแร่ดีบุกยังมีได้ถลุงออกไปนอกประเทศ จะส่งได้ต่อเมื่อได้ถลุงเป็นโลหะดีบุกแล้ว โดยมีผลบังคับเมื่อโรงงานสร้างเสร็จพร้อมที่จะดำเนินการได้

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๖ จากเลขาธิการสภาพพัฒนาการ เศรษฐกิจแห่งชาติ ถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม.

๒. ให้ความคุ้มครองมิให้อนุญาตให้ผู้อื่นตั้งโรงงานถลุงแร่ดีบุกขึ้นอีก เมื่อโรงงานถลุงของบริษัททำการถลุงแร่ดีบุกได้เกินกว่าแร่ที่ผลิตออกของประเทศไทย

เพื่อแลกเปลี่ยนกับความคุ้มครองพิเศษนี้ บริษัทเสนอว่า ในการดำเนินกิจการถลุงแร่ดีบุกจะ "ปฏิบัติตามวิธีการและขนบธรรมเนียมวิธีการซึ่งโรงถลุงในสหรัชมลายาใช้ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันทุกประการ... นายเหมืองหรือเจ้าของแร่จะได้เงินในการขายแร่หรือโลหะที่ได้จากการถลุงไม่น้อยกว่าที่จะได้จากการนำส่งแร่ไปขายหรือไปถลุงที่บิณัง, มลายา" และ "บริษัทจะใช้เจ้าหน้าที่และช่างคนไทยเป็นส่วนใหญ่"^๑

ในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๐๖ วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๐๖ คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนได้อนุมัติให้บริษัทได้รับสิทธิตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนฯ ด้วยเหตุผลว่า อุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกนี้ รัฐบาลมีนโยบายให้ได้รับการส่งเสริม ในจำพวก ก. ลำดับที่ ๓ อยู่แล้ว ส่วนการขอรับความคุ้มครอง ๒ ประการนั้น คณะกรรมการฯ เห็นว่า เป็นการขอร้องที่นอกเหนือจากสิทธิและประโยชน์ที่มีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๐๕ แต่เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจการอุตสาหกรรมถลุงดีบุกอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงสมควรจะได้รับความช่วยเหลือ และโดยให้เสนอเรื่องไปยังคณะรัฐมนตรีเพื่อขอรับความเห็นชอบในนโยบายต่อไป^๒

เมื่อคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนฯ เสนอนโยบายการให้ความคุ้มครอง ๒ ประการแก่บริษัทโรงถลุงมาให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา นั้น คณะรัฐมนตรีได้ประชุมกันในวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖^๓ และให้ส่งเรื่องกลับไปให้กระทรวงอุตสาหกรรมศึกษารายละเอียด และเสนอความเห็น

^๑ กทธ., บันทึกเรื่อง บริษัทไทยแลนด์สเมลต์ติ้งแอนด์รีไฟน์นิง จำกัด ได้ยื่นคำขอรับการส่งเสริมในการริเริ่มประกอบอุตสาหกรรมถลุงดีบุก.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ ในวันเดียวกันนี้ ผู้ก่อการตั้งบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ติ้งฯ ๑๗ คน ได้ยื่นคำขอจดทะเบียนหนังสือบริคณห์สนธิต่อกรมทะเบียนการค้า ผู้ก่อการตั้งบริษัทที่น่าสนใจและควรยกมากล่าวไว้ในที่นี้คือ ท่านผู้หญิงวิจิตรฯ ธนะรัชต์ พลเอกถนอม กิตติขจร และ นายวิชา เศรษฐบุตร ซึ่งแต่ละคนได้เข้าชื่อจองหุ้นในบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ติ้งฯ ๑ หุ้น

มายังคณะรัฐมนตรี^๑ กรมโลหกิจในฐานะหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงจึงได้รับมอบหมายจาก
กระทรวงอุตสาหกรรมอีกทีหนึ่งให้เป็นผู้ศึกษารายละเอียดและเสนอความเห็น

ในส่วนของการพิจารณาของกรมโลหกิจนั้น อธิบดีกรมโลหกิจซึ่งเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง
ในการจัดตั้งบริษัทเหมืองแร่บุรพา และชักชวนบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เข้ามาลงทุน^๒ ได้จัด "การ
ประชุมปรึกษาหารือเรื่องการจัดโรงถลุงดีบุก" ขึ้นในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ผู้เข้าร่วมประ-
ชุมได้แก่ เจ้าหน้าที่กรมโลหกิจที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนบริษัทไทยแลนด์สเมลติ้งฯ ผู้แทนจากบริษัท
เหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ และผู้แทนผู้ประกอบการเหมืองแร่อีก ๒ คน คือ นายกสภาคอุตสาหกรรม
เหมืองแร่แห่งประเทศไทย และเลขาธิการสมาคมเหมืองแร่บริติช โดยมีอธิบดีกรมโลหกิจ
เป็นประธานในการประชุม

เนื่องจากในวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ได้มีการจัดตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติขึ้นโดย
มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นรัฐมนตรีว่าการ กรมโลหกิจได้ถูกย้ายสังกัดจากกระทรวงอุตสาหกรรม
ไปขึ้นกับกระทรวงใหม่นี้ และเปลี่ยนชื่อเป็น "กรมทรัพยากรธรณี"^๓ ดังนั้น อธิบดีกรมทรัพยากร-
ธรณีจึงรายงานผลการประชุมปรึกษาหารือนี้ต่อกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ และเสนอความ
เห็นเกี่ยวกับคำขอรับการคุ้มครอง ๒ ประการของบริษัทไทยแลนด์สเมลติ้งฯว่า^๔

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ จากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๒ สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี, ผู้จัดการบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด,
๓ มีนาคม ๒๕๒๕.

^๓ ในบทนี้จะเรียกทั้งสองชื่อคือ ทั้งกรมโลหกิจและกรมทรัพยากรธรณีแล้วแต่ช่วง
เวลาในขณะที่ข้อมูลพาดพิงถึง ส่วนอธิบดีกรมฯคือ นายวิชา เศรษฐบุตร เช่นเดิม

^๔ กทธ., หนังสือ ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ จากรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ถึงนายกรัฐมนตรี.

๑. สำหรับคำขอร้องประการแรกที่ว่า ขอให้รัฐบาลคุ้มครองโดยไม่อนุญาตให้ส่งสินแร่ดีบุกที่ยังไม่ได้ถลุงออกนอกประเทศ นั้น กรมทรัพยากรธรณีรายงานว่า

...ในข้อนี้ ผู้ประกอบการทำเหมืองได้รับทราบนโยบายของรัฐบาลในอันที่จะให้มีโรงถลุงดีบุกในประเทศไทยมาก่อนแล้ว และทราบเงื่อนไขว่า รัฐบาลจะสนับสนุนให้มีการส่งแร่ไปถลุง ณ โรงถลุงที่เกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว จึงไม่ติดใจที่จะคัดค้านอย่างใด ข้อเสนอของผู้ประกอบการทำเหมืองอยู่ที่การขายแร่ที่ผลิตได้ โดยขอให้ได้รับผลประโยชน์เช่นที่เคยได้รับจากการส่งไปถลุงที่สหพันธมลายา..."

๒. ส่วนคำขอความคุ้มครองประการที่สอง มิให้อนุญาตให้ผู้อื่นตั้งโรงงานถลุงแร่ดีบุกขึ้น เมื่อโรงงานของบริษัท ทำการถลุงได้เกินกว่าแร่ที่ผลิตออกของประเทศไทย กรมฯ เห็นว่า "...ควรให้ความคุ้มครองได้ เพราะปริมาณแร่ที่ผลิตในประเทศไทยมีพอเพียงสำหรับโรงถลุงขนาดเล็ก ถ้าปล่อยให้เพิ่มขึ้นหลายโรงก็ย่อมเป็นการทำลายกัน ทำให้เสียหายแก่ส่วนรวม" โดยกรมทรัพยากรธรณียืนยันว่ามีมาตรการที่จะควบคุมการถลุงได้ทั้งด้านกรรมวิธี ความปลอดภัย และสามารถตรวจสอบกำลังการผลิตของโรงงานได้ และ "หากกรรมวิธีของโรงถลุงทำงานได้พอเพียงกับแร่ผลิตได้ของประเทศแล้ว รัฐบาลโดยกรมทรัพยากรธรณีควรให้ความคุ้มครองโดยตลอดไป"

๓. สำหรับเงื่อนไขที่บริษัทโรงถลุงรับว่าจะปฏิบัติตามวิธีการของโรงถลุงในมาเลเซียทุกประการ เมื่อรัฐบาลให้สิทธิผูกขาดแล้ว กรมฯ เห็นว่าเพียงพอแล้วที่จะประกันว่า บริษัทจะไม่เอาเปรียบผู้ผลิตแร่

เมื่อกรมทรัพยากรธรณีเสนอมาดังนี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ จึงได้ทำหนังสือลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ เสนอรายงานของกรมทรัพยากรธรณีสั่งกล่าวและเสนอความเห็นไปยังตนเองในฐานะนายกรัฐมนตรีว่า "สมควรที่คณะรัฐมนตรีจะอนุมัติให้บริษัทไทยแลนด์สเมลติงแอนด์รีไฟนนิ่ง จำกัด ได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษอีก ๒ ประการได้"^๑

^๑ กทธ., หนังสือ ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๑๐ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ถึงนายกรัฐมนตรี.

โดยเหตุที่ผู้ขอรับการคุ้มครองนี้และผู้พิจารณาคำขออนุมัติความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการตามหน่วยราชการต่าง ๆ (กรมทรัพยากรฯ กระทรวงต้นสังกัด และ คณะรัฐมนตรี) ล้วนแต่เป็นบุคคลกลุ่มเดียวกันและมีผลประโยชน์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นนี้ การขอรับสิทธิผูกขาดถลุงแร่ดีบุกแต่เพียงผู้เดียวในประเทศไทยโดยตลอดไปของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ จึงได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๐๖ โดยปราศจากอุปสรรคใด ๆ และอย่างถูกต้องตามขั้นตอนของระเบียบปฏิบัติทางราชการทุกประการ เมื่อพิจารณาในแง่นี้ ไม่เพียงแต่ "กรมโลหกิจ (กรมทรัพยากรธรณี)" เท่านั้นที่ถูกกลุ่มเจ้าของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ใช้เป็นเครื่องมือในการให้คำรับรองทางเทคนิคแก่รัฐบาล แต่ "คณะรัฐมนตรี" เองก็ได้ตกเป็นเครื่องมือในการสร้าง "ความชอบธรรมทางด้านนโยบาย" ให้แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ในการประสานผลประโยชน์แห่งชาติของไทยเข้ากับผลประโยชน์ของกลุ่มตน โดยอาศัยนโยบายส่งเสริมการลงทุนของรัฐมาขอรับ "สิทธิผูกขาดดำเนินการถลุงแร่ดีบุกแต่เพียงผู้เดียวในประเทศไทยตลอดไป" ส่วนคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ก็ได้กลายเป็นเครื่องมือในการสร้าง "ความชอบธรรมทางการปฏิบัติ" ให้กับบุคคลกลุ่มนี้ ในด้านของการอนุมัติการส่งเสริมการลงทุนแบบพิเศษ "อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร" กล่าวคือ นอกจากจะออก "บัตรส่งเสริมเลขที่ ๓๔/๒๕๐๖ ลงวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๐๖" ให้ บริษัทไทยแลนด์-สเมลต์ซึ่งได้รับสิทธิและประโยชน์ในการประกอบอุตสาหกรรมถลุงดีบุก ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนฯ พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้ว คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ได้ทำหนังสือที่ ๓๔๑๒/๒๕๐๖ ลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๖ เป็น "หนังสือรับรอง" ของรัฐบาลให้ความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการแก่บริษัท นอกเหนือจากสิทธิประโยชน์ทั่วไปที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนฯ พ.ศ. ๒๕๐๕ หนังสือรับรองฉบับนี้มีความว่า^๑

...คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ให้คำรับรองแก่บริษัทไทยแลนด์สเมลต์ซึ่งแอนดรีไฟน์นิง จำกัด เพื่อประกอบกับบัตรส่งเสริมที่ ๓๔/๒๕๐๖ ออกให้เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๐๖. ไว้ดังต่อไปนี้

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๖ จากประธานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ถึง พลตรีละม้าย อุทยานานนท์ ในนามบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ซึ่งแอนดรีไฟน์นิง จำกัด.

๑. การขอตอกรขาออกสำหรับโลหะดีบุกและผลพลอยได้จาก การถลุงดีบุก ซึ่งขณะนี้ไม่มีการเก็บอกรขาออก (มีแต่การเก็บค่า ภาคหลวง ซึ่งเจ้าของแร่จะต้องชำระให้แก่รัฐบาล) แต่ถ้ามีกฎหมายที่ จะให้เรียกเก็บอกรขาออกสิ่งเหล่านี้ในอนาคต คือ ภายในกำหนดเวลา ๕ ปีนับแต่เริ่มทำการถลุงดีบุก คณะกรรมการฯจะได้หยิบยกเรื่องขึ้น พิจารณาด้วยความเป็นธรรม

๒. ให้ความคุ้มครองโดยไม่อนุญาตให้ส่งสินแร่ดีบุกที่ยังมิได้ถลุง ออกไปนอกประเทศ จะส่งได้ต่อเมื่อได้ถลุงเป็นโลหะดีบุกแล้ว โดยมี ผลบังคับเมื่อโรงงานสร้างเสร็จพร้อมที่จะดำเนินการได้ เว้นแต่ในกรณี ที่บริษัทไม่ยอมรับสินแร่ดีบุก หรือมีการขุดสินแร่ดีบุกได้มากกว่ากำลัง ถลุงของโรงงานของบริษัท หรือในกรณีที่มีเหตุพิเศษและความจำเป็น ก็ให้มีการส่งสินแร่ดีบุกที่ยังมิได้ถลุงออกไปนอกประเทศได้ (รายละเอียดวิธีปฏิบัติในข้อนี้ กรมทรัพยากรธรณีจะได้กำหนดต่อไป)

๓. ให้ความคุ้มครองมิให้ผู้อื่นตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกขึ้นอีก เมื่อ โรงงานถลุงของบริษัททำการถลุงแร่ดีบุกได้เกินกว่าแร่ที่ผลิตรายของ ประเทศ...

การเคลื่อนไหวของบริษัทเหมืองแร่บูรพาเศรษฐกิจ จำกัด ของทหารกลุ่มจอมพล สฤษดิ์ เท่าที่กล่าวมานี้ ทำให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ คอร์ปอเรชั่นแห่งสหรัฐอเมริกาสามารถ เข้าผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกทั้งหมดของไทยไว้ได้แต่เพียงผู้เดียว

ค. บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯกับการขอสัมปทานสำรวจแร่ในทะเล

นอกเหนือจากการเข้าผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกของไทยแล้ว บริษัทยูเนียนคาร์-ไบด์และบริษัทเหมืองแร่บูรพา เศรษฐกิจ ได้ขยายกิจการต่อเนื่องในแนวตั้งเข้าครอบครองแหล่ง รัตนูปบ่อนโรงถลุงของคนด้วยการขอสัมปทานสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล หลังจากที่มีการ เจรจาดังโรงถลุงแร่ดีบุกเป็นไปโดยราบรื่นแล้ว อธิบดีกรมโลหกิจในขณะนั้น ได้แนะนำให้บริษัท

ยูเนียนคาร์ไบด์เข้าทำการสำรวจหาแหล่งแร่ไนทะ เลปิดด้วย^๑ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีผู้ใดกล้าเสี่ยงบุกเบิกมาก่อน การทำเหมืองเรือชุดไนทะ เลของกุ่มบริษัทอังกฤษ จำกัด อยู่เฉพาะในบริเวณอ่าวภูเก็ตซึ่งเป็นที่กำบังลม ในการนี้บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้รับหน้าที่เป็นตัวแทนของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เข้าติดต่อกับรัฐบาลเช่นเดียวกับในกรณีจัดตั้งโรงถลุง

บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้ทำหนังสือ เสนอต่ออธิบดีกรมโลหกิจ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๐๖ ขอสัมปทานพิเศษทำการสำรวจตีบุกและแร่มีค่าอย่างอื่นทุกชนิดในทะเลและบนชายฝั่งทะเลภาคใต้ของประเทศไทย ตั้งแต่จังหวัดระนอง ตามชายฝั่งตะวันตกไปจนถึงจังหวัดภูเก็ต เนื้อที่ประมาณ ๓,๔๐๘,๘๗๕ ไร่แปลงหนึ่ง กับทางฝั่งตะวันออกคลุมบริเวณอ่าวหลังสวนจังหวัดชุมพร ลงไปจนถึงอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ยกเว้นการสำรวจและทำเหมืองแร่เหล็ก) เนื้อที่ประมาณ ๔,๔๗๐,๗๗๕ ไร่อีกแปลงหนึ่ง รวมเป็นเนื้อที่ทั้งหมด ๗,๘๗๙,๖๕๐ ไร่ มีกำหนดระยะเวลา ๓ ปี และอาจต่ออายุได้อีก ๒ ปี ถ้ากรมทรัพยากรธรณีจะเห็นสมควร บริษัทรับรองว่าเมื่อทำการสำรวจแล้วบริษัทจะเลือกพื้นที่เพื่อยื่นขอประทานบัตรทำเหมือง และจะเปิดการทำเหมืองโดยการร่วมทุนกับบริษัทต่างประเทศภายใน ๑ ปีหลังจากได้รับประทานบัตร บริษัทที่จะจัดตั้งใหม่จะจดทะเบียนในประเทศไทย ในกรณีบริษัทเสนอผลประโยชน์พิเศษตอบแทนแก่รัฐว่าเมื่อตั้งบริษัททำเหมืองใหม่แล้วจะให้หุ้นฟรี^๒ แก่กรมทรัพยากรธรณีร้อยละห้าของจำนวนหุ้นทั้งหมด

ปรากฏว่า คำขอสัมปทานพิเศษของบริษัทผ่านการพิจารณาของกรมโลหกิจโดยราบรื่น และโดยรวดเร็วเช่นเดียวกับในกรณีการขอตั้งโรงถลุง ภายในเวลาเพียง ๖ วันหลังจากยื่นขอเสนอ กรมโลหกิจก็ได้ให้การอนุมัติในวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๐๖ โดยมีได้เรียกร้องหรือต่อรองเงื่อนไขใด ๆ กับบริษัท นอกจากขอเพิ่มหุ้นฟรีจากร้อยละ ๕ เป็นร้อยละ ๘ ในวันเดียวกันนั้นเองรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ก็ได้อนุมัติตามข้อเสนอของกรมโลหกิจ และเสนอต่อไปยังจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทันทีเพื่อพิจารณาในตำนานนโยบาย^๓ จอมพลสฤษดิ์ได้พิจารณาคำขอสัมปทานของบริษัทของตนเองในวันที่ ๔ เมษายน แล้วมีคำสั่งว่า "เมื่อเจ้าหน้าที่เห็นว่าควร

^๑ สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี, ผู้จัดการบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด, ๓ มีนาคม ๒๕๒๕.

^๒ หมายถึง หุ้นที่ถือเสมือนหนึ่งว่าได้ชำระเต็มมูลค่าแล้ว หรือหุ้นลม ในขณะนั้นนิยมเรียกกันทั่วไปว่า "หุ้นฟรี" หรือ "Free Shares"

^๓ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๐๖ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ถึงนายกรัฐมนตรี.

อนุมัติได้เช่นนี้ก็ไม่ขัดข้อง ให้นำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาได้^๑ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมในวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๖ และลงมติอนุมัติในหลักการให้กรมโลหกิจทำสัญญากับบริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจได้^๒ ในการนี้อธิบดีกรมโลหกิจได้เป็นผู้แทนในการทำสัญญากับบริษัทเหมืองแร่บุรพา เรียกว่า "สัญญาว่าด้วยการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลและบนชายฝั่งทะเล ในเขตท้องที่จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี" (ต่อไปนี้จะเรียกว่า "สัญญาสัมปทานพิเศษ") ลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ตามสัญญานี้มีเงื่อนไขและสาระสำคัญตามข้อ เสนอของบริษัทเหมืองแร่บุรพา ที่กล่าวมาแล้วทุกประการ

เมื่อพิจารณาถึงสาระสำคัญของวิธีการขอสัมปทานสำรวจและทำเหมืองแร่ดิบของ บริษัทเหมืองแร่บุรพา และสัญญาสัมปทานพิเศษนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า บริษัทเหมืองแร่บุรพา ได้อาศัยความเป็นบริษัททอกลิสต์ในความคุ้มครองของกลุ่มทหารมาเป็นเครื่องมือในการกระทำตนเป็น "นายหน้า" เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกับบริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ เช่นเดียวกับในกรณีโรงถลุง กล่าวคือ

๑. หากพิจารณาสาระสำคัญของสัญญาสัมปทานพิเศษนี้เปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ อันเป็นกฎหมายแรกที่ใช้อยู่ในขณะนั้นแล้ว จะเห็นว่าสัญญานี้เป็นสัญญาที่ขัดต่อกฎหมายแร่^๓ เพราะ

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๖ จากสำนักบริหารนายกรัฐมนตรียถึงสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

^๒ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๐๖ จากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๓ คำกล่าวนี้เป็นผลการวินิจฉัยของคณะผู้ทำงานสืบสวนข้อเท็จจริงเรื่องแร่ในทะเลของคณะกรรมการ ปปป. และเป็นผลการสืบสวนของกรมอัยการในปี ๒๕๑๗ และ ๒๕๑๘ เกี่ยวกับความเป็นมาของบริษัทเหมโก๊ ผลการสืบสวนทั้งสองชิ้นได้ข้อสรุปตรงกันถึงสถานะของสัญญาสัมปทานพิเศษว่า ขัดต่อกฎหมายแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ (รายละเอียดจะกล่าวถึงในบทที่ ๓).

- ๑.๑ สัญญาฉบับนี้มีลักษณะ เป็นสัญญาผูกขาดการสำรวจและทำเหมืองแร่ ดีบุกและแร่มีค่าอย่างอื่น ตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ มาตรา ๑๘ การผูกขาดสำรวจแร่หรือที่เรียกกันในขณะนั้นว่า "การผูกขาดตรวจแร่" จะต้องขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ตามแบบพิมพ์ต่อทรัพยากรธรณีท้องถิ่น และการอนุญาตให้ผูกขาดสำรวจแร่ก็ต้องออกเป็น "อาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่" มิใช่ทำในรูป "สัญญา"
- ๑.๒ อาชญาบัตรฉบับหนึ่งจะออกให้ผูกขาดสำรวจแร่ได้ไม่เกินแปลงละ ๓,๐๐๐ ไร่ และมีอายุไม่เกิน ๑ ปี แต่สัญญาสัมปทานพิเศษกลับอนุญาตให้บริษัทเหมืองแร่บูรพาผูกขาดสำรวจแร่ได้ถึงแปลงละ ๓ ล้านไร่ทางฝั่งตะวันตก และ ๔ ล้านไร่ทางฝั่งตะวันออก และให้มีอายุการสำรวจถึง ๓ ปี

๒. วิธีการขอสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ นี้ มีลักษณะเป็นการอาศัย "อำนาจและมติของคณะรัฐมนตรี" มาสร้างความชอบธรรมให้แก่การผูกขาดสำรวจแร่ซึ่งขัดต่อกฎหมายในขณะนั้น

ในการพิจารณาอนุมัติข้อเสนอของบริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ อธิบดีกรมโลหกิจได้ให้เหตุผลในการสนับสนุนประการหนึ่งว่า "การขอสำรวจแร่ในทะเลในบริเวณมาก เช่นนี้ เป็นการขอสัมปทานพิเศษ อยู่ในอำนาจรัฐบาลจะพิจารณาอนุมัติ"^๑ ฝ่ายกรมโลหกิจอ้างว่า ในขณะนั้น การอนุญาตให้ทำการสำรวจแร่และทำเหมืองแร่ นอกจากจะอนุญาตในรูปของอาชญาบัตรตรวจแร่ และอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ และประทานบัตรเหมืองแร่ตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้ว ทางกรมยังได้อนุญาตในรูป "สัมปทานพิเศษ" ด้วย การอนุญาตสัมปทานพิเศษ เพื่อทำการสำรวจและทำเหมืองนี้ เป็น "นโยบายพิเศษ" ที่จะพิจารณาอนุญาตเฉพาะแร่บางชนิด

^๑ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๔๖๖ จากอธิบดีกรมโลหกิจ ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

ที่จัดว่าเป็นแร่ยุทธปัจจัยหรือที่มีคุณค่าสูงในทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ แร่เหล็ก ทองแดง ทองคำ และน้ำมันแร้ดิบ แร่เหล่านี้รัฐบาลได้กำหนดนโยบายสงวนไว้เพื่อรัฐทำเองหรือมอบให้บุคคลอื่นไปจัดทำเป็นโครงการใหญ่เป็นราย ๆ ไป ส่วนการสำรวจแร่ดิบทุกในทะเล ทาง การกำหนดนโยบายอนุญาตเป็นสัมปทานพิเศษ^๑ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญในประเด็นนี้ก็คือนโยบายการให้สัมปทานพิเศษตามคำกล่าวอ้างของกรมโลหกิจนี้ มิได้มีบัญญัติไว้ในกฎหมายแร่ที่ใช้บังคับอยู่ในขณะนั้นเลย จึงถือได้ว่าเป็นนโยบายที่มิได้มีกฎหมายฉบับใดให้อำนาจรองรับ

ฝ่ายกรมโลหกิจอ้างว่า การกำหนดนโยบายสัมปทานพิเศษขึ้นนั้นเนื่องจากกฎหมายแร่ที่ใช้บังคับอยู่ในขณะนั้นล้าสมัยและไม่เหมาะสมสำหรับการลงทุนในกิจการเหมืองแร่ขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเหมืองแร่ในทะเลซึ่งไม่มีจุดโยงยึดและไม่ปรากฏแน่ชัดว่าขึ้นอยู่กับในเขต ความรับผิดชอบของทรัพยากรธรณีจังหวัดใดแน่นอน

อนึ่ง แม้ว่าข้อวิจารณ์ กฎหมายแร่เหล่านี้จะเป็นความจริง แต่กรมกลับมิได้ดำเนินการตามขั้นตอนปกติ แก้ไขปรับปรุงกฎหมายแร่ส่วนที่ล้าหลังนั้นเสีย แต่กลับใช้วิธีการรวบรัด กำหนดเป็น "นโยบายพิเศษ" ขึ้นมาอย่างลอย ๆ โดยไม่มีกฎหมายรองรับ การกระทำเช่นนี้จึงเท่ากับเปิดช่องทางให้ผู้มีอิทธิพลหรืออำนาจทางการเมืองได้ใช้ "นโยบายพิเศษ" เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยอ้างวัตถุประสงค์ของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติมา ช้หน้าการเก็งกำไรในระยะสั้นของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของบริษัทเหมืองแร่บุรพา การอ้างว่านโยบายสัมปทานพิเศษอยู่ในอำนาจที่รัฐบาลจะพิจารณาอนุมัติก็ยิ่งเป็นการสะดวกที่จะอาศัย "มติคณะรัฐมนตรี" มาสร้างความชอบธรรมแก่คำขอสัมปทานพิเศษของบริษัท มากขึ้น ทั้งนี้เพราะ เจ้าของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ กับ "หัวหน้าคณะรัฐมนตรี" ก็คือบุคคลคนเดียวกันอยู่แล้ว ฉะนั้น ไม่ว่าคำขอสัมปทานพิเศษจะมีเนื้อหาสาระในรูปใดก็ตาม ย่อมต้องได้รับการอนุมัติ จาก "คณะรัฐมนตรี" อย่างแน่นอน

๓. วิธีการขอสัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯนี้ มีลักษณะเป็นการใช้ข้อ ไขของกฎหมายแร่ที่ล้าสมัยดังกล่าวในข้อที่สอง ให้เป็นประโยชน์ เพราะนโยบายสัมปทานพิเศษ

^๑ ชฎิล กุลไพฑูลย์, "สัมปทานพิเศษ", ข่าวสารโลหกิจ ๘(มกราคม ๒๕๐๖):

นี้มีจุดอ่อนในแง่ที่หละหลวมและไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัว ที่ว่าโดยตัวของนโยบายสัมปทานพิเศษเอง มีความหละหลวม ก็เนื่องจากการขอหรือการพิจารณาอนุญาตมิได้มีหลักเกณฑ์ที่ละเอียดแน่นอน หรือกำหนดไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นแต่เพียงแนวทางกว้าง ๆ ซึ่งถือปฏิบัติและรับรู้กันมาเป็นการภายในเท่านั้น เช่น ด้านพื้นที่ที่จะขอสัมปทานสำรวจหรือทำเหมือง มิได้มีการกำหนดไว้อย่างแน่นอนตายตัวว่าแปลงละเท่าใด ผู้ขอจึงอาจขอลอดเขตจังหวัดหนึ่ง อำเภอหนึ่ง หรือหลายอำเภอในจังหวัดหนึ่งหรือหลายจังหวัดรวมกันก็ได้ และขอได้ทั้งในภาคสงวนเหมืองแร่ (ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ขึ้นไปโดยตลอดภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และภาคเปิด (ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงมา) ระยะเวลาการสำรวจตามปกติให้เสร็จจังหวัดละ ๑ - ๒ ปี อายุสัมปทานตามปกติไม่เกิน ๑๐ ปี และอาจต่ออายุให้อีกคราวละไม่เกิน ๑๐ ปี แต่ในการขอหรืออนุญาตจริง ๆ ก็อาจต่อรองเพิ่มหรือลดเวลาได้ และต้องให้ผลประโยชน์พิเศษแก่รัฐบาลเป็นการตอบแทน แต่ทางการก็ได้ระบุว่าจะต้องอยู่ในรูปใด (เช่น ในรูปเงินสด หรือสินแร่ หรือสิทธิได้ซื้อหุ้นก่อนผู้อื่น หรือสิทธิที่จะได้รับหุ้นฟรี) ทั้งยังมีได้กำหนดจำนวนของผลประโยชน์ตอบแทนอีกด้วย (เช่น ร้อยละเท่าใดของราคาแร่ที่ขายได้ หรือของปริมาณแร่ที่ขุดได้ หรือของจำนวนหุ้นทั้งหมด) นอกจากนั้นยังไม่มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาว่าเพราะเหตุใดจึงเรียกผลประโยชน์ตอบแทนในรูปนั้น ๆ ในจำนวนนั้น ๆ เงื่อนไขอื่น ๆ ได้แก่ การกำหนดให้ผู้ขอสัมปทานเสนอรายงานการสำรวจต่อทางการทุก ๔ เดือน และจะต้องอนุญาตให้เจ้าหน้าที่กรมโลหกิจไปร่วมสำรวจหรือฝึกงานปีหนึ่งไม่เกิน ๓ คน กำหนดให้ผู้รับสัมปทานทำการผลิตแร่ภายในไม่เกิน ๑๒ เดือนนับแต่วันได้รับประทานบัตร มีเงื่อนไขเกี่ยวกับการผลิตแร่และส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ การร่วมทุนทำเหมืองกับต่างประเทศ อาจทำได้แต่หากตั้งบริษัทใหม่จะต้องจดทะเบียนในไทย และมีเงื่อนไขการยกเลิกเพิกถอนสัญญาสัมปทานพิเศษอีกด้วย^๑

อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขเหล่านี้เป็นแต่เพียงหลักการทั่วไปเท่านั้น ผู้ขอสัมปทานและผู้อนุญาตสามารถทำการเจรจาต่อรองในชั้นรายละเอียดได้อีกครั้งหนึ่งเมื่อทำสัญญา ดังนั้น การอนุญาตสัมปทานโดยใช้การทำสัญญาเฉพาะรายเฉพาะคราวแทนการอนุญาตโดยใช้แบบฟอร์มอาชญาบัตรหรือประทานบัตรเช่นนี้ ย่อมทำให้มีการใช้อภิสิทธิ์อิทธิพลในการทำสัญญานี้ได้ง่าย เงื่อนไขต่าง ๆ จึงสามารถแปรเปลี่ยนได้เสมอ

^๑ ชฎิล กุลไพบูลย์, "สัมปทานพิเศษ," ข่าวสารโลหกิจ ๔(มกราคม ๒๕๐๖):

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การขอและอนุมัติสัมปทานพิเศษในแต่ละครั้งไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนและแน่นอน จนกระทั่งกลายเป็นจุดอ่อนให้ผู้ขอสัมปทานนำมา เป็นประโยชน์แก่ตน ก็คือ การขอสัมปทานพิเศษของบริษัทไทยแลนด์สตีลจำกัด และของบริษัทเหมืองแร่บุรพา

กรณีสบริษัทไทยแลนด์สตีล จำกัด บริษัทนี้เป็นบริษัทที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้ทรงก่อตั้งขึ้นในปี ๒๔๔๔ เพื่อประกอบอุตสาหกรรมการผลิตแร่เหล็ก โดยได้เชิญจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ มาเป็นที่ปรึกษาทั่วไป และได้เชิญนายทหารกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ที่มีอิทธิพลทางการเมืองหลายนายเข้ามา เป็นกรรมการของบริษัท โดยได้พระราชทานหุ้นลมจำนวนหนึ่งเป็นการตอบแทน^๑ ในการขอสัมปทานพิเศษของบริษัท รำไพพานี้ บริษัทได้ทำการยื่นขอด้วยวิธีการพิเศษคือ ได้เสนอเรื่องถึงคณะรัฐมนตรีพิจารณาโดยตรง โดยไม่ผ่านการพิจารณาทางเทคนิคของกระทรวงอุตสาหกรรม^๒ บริษัทจึงได้รับสัมปทานพิเศษทำเหมืองแร่เหล็กตลอดเขตจังหวัดเลยเป็นเวลา ๔๔ ปี^๓ อย่างไรก็ตาม ไม่พบว่าบริษัทได้ให้ผลประโยชน์ตอบแทนแก่รัฐบาลในรูปใด

^๑ กระทรวงพาณิชย์, "รายงานการประชุมก่อตั้งบริษัทไทยแลนด์สตีล จำกัด วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๔๔", แห่งบริษัทไทยแลนด์สตีล จำกัด.

^๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

การที่บริษัทได้รับสัมปทานนานเป็นพิเศษเช่นนี้ แสดงว่าได้มีการใช้อภิสิทธิ์บางประการ เพราะบริษัทเหมืองแร่อื่น ๆ ที่ขอสำรวจและทำเหมืองล้วนแต่ได้รับอนุญาตสัมปทานเพียง ๑๐ ปีเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ขอทำแร่เหล็กในภาคปิดเช่นเดียวกับบริษัทรำไพพานา เช่น บริษัท ยิบอินซอย จำกัด ขอสัมปทานในจังหวัดเชียงใหม่ บริษัทสหเทลลา (ประเทศไทย) จำกัด ขอในจังหวัดนครสวรรค์ บริษัทพูนภักดิ์ จำกัด ขอในจังหวัดตราด หรือแม้แต่บริษัทเหมืองแร่บุรพา-เศรษฐกิจจำกัด ซึ่งขอทำในจังหวัดอุทัยธานี ก็ได้รับอายุสัมปทาน ๑๐ ปีเท่านั้น

กรณีบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด บริษัทได้ขอสัมปทานพิเศษเป็นครั้งแรก ในเดือนมิถุนายน ๒๕๐๐ โดยขอสำรวจและทำเหมืองแร่ดีบุกในเขตอำเภอท่าขนอน จังหวัด สุราษฎร์ธานีแต่เพียงผู้เดียว บริษัทได้เลียนแบบการขอสัมปทานพิเศษของบริษัทท่าไพพนา คือ ทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีโดยตรงและขอสัมปทานเป็นเวลา ๔๔ ปี ในขั้นแรก กระทรวงอุตสาหกรรมได้เสนอว่าควรจะอนุมัติให้เป็นเวลา ๑๐ ปีเท่านั้น และควรจะเรียกผลประโยชน์ตอบแทน เป็นหุ้นฟรีจำนวนหนึ่ง (๕ - ๑๐ %) ^๑ แต่ขณะที่ปรึกษาเศรษฐกิจของรัฐบาล ได้แย้งว่า เพื่อส่งเสริมให้ทำเหมืองแร่ในที่ทุรกันดารและไม่มีความแน่นอนว่ามีแร่สมบูรณ์ รัฐบาลจึงไม่ควร เรียกหุ้นฟรีจากบริษัท ^๒ กระทรวงอุตสาหกรรมจึงได้อนุโลมตาม ^๓ และให้บริษัทเหมืองแร่บุรพา ได้สัมปทาน ๑๐ ปี โดยไม่ต้องแบ่งผลประโยชน์ตอบแทนให้รัฐ ในกรณีเหมืองแร่เหล็กยังมีข้อแตกต่างไปจากนี้ คือ บริษัทเหมืองแร่บุรพาได้ขอสัมปทานพิเศษชุดและสำรวจแร่เหล็กบนเกาะ สมุยแต่ผู้เดียวมีกำหนด ๓ ปี และต่ออายุได้ โดยเสนอแบ่งผลประโยชน์ตอบแทนแก่รัฐบาลเป็น กำไรสุทธิที่ได้จากการขุดแร่เหล็กและส่งออกจำหน่ายต่างประเทศในอัตราร้อยละ ๒๕ ^๔ รัฐบาลได้อนุมัติตามข้อเสนอมานี้ และให้บริษัทแบ่งผลประโยชน์ตอบแทนทุกกำหนด ๖ เดือน อีกทั้งหาก บริษัทต้องการจะต่อสัญญา ก็จะอนุญาตต่อไปคราวละ ๓ ปี ^๕ นอกจากนี้ บริษัทยังได้รับสัมปทานพิเศษ สำรวจและทำเหมืองแร่เหล็กที่จังหวัดอุทัยธานีมีกำหนด ๑๐ ปีตั้งแต่วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๐๕ และที่อำเภอตากสิน จังหวัดนครสวรรค์ ทั้งสองครั้งหลังนี้ไม่พบว่าได้ให้ผลประโยชน์ตอบแทนแก่รัฐ ในรูปใด

^๑ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร.

^๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, บันทึกลงวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๐๒ จากที่ปรึกษา และเลขานุการคณะที่ปรึกษาเศรษฐกิจ ถึง เลขาธิการบริหารของนายกรัฐมนตรี.

^๓ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๒ จากรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ถึงนายกรัฐมนตรี.

^๔ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, หนังสือลงวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๐๓ จากรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

^๕ กทธ., "สัญญาว่าด้วยการสำรวจและทำเหมืองแร่เหล็กบนเกาะสมุย จังหวัด สุราษฎร์ธานี ระหว่างกรมโลหกิจกับบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๐๓"

การขอและอนุญาตสัมปทานพิเศษหลายกรณีของบริษัทไทยแลนด์สตีลและบริษัทเหมืองแร่บุรพาพาทียกมาเป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นจุดอ่อนของนโยบายการให้ "สัมปทานพิเศษ" ว่าไม่มีหลักเกณฑ์ที่ตายตัวแน่นอน แล้วแต่การเสนอของบริษัทและความเห็นของผู้มีอำนาจในหน่วยราชการที่มีหน้าที่พิจารณาด้านเทคนิค ทั้งยังขึ้นกับการพิจารณาในชั้นสุดท้ายของคณะรัฐมนตรีอีกด้วย การมีความเห็นแย้งกันในเงื่อนไขแต่ละข้อ ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ จึงปรากฏขึ้นได้ และการเปิดโอกาสให้มีการต่อรองขอ ผ่อนผันเงื่อนไขต่าง ๆ จึงทำให้สะดวกต่อการใช้อภิสิทธิ์ของบริษัทอิทธิพลบางบริษัท ซึ่งมีได้มุ่งจะดำเนินการทำเหมืองแร่อย่างจริงจัง หากเพียงหวังจะดำเนินการเป็นนายหน้าโดยใช้สัมปทานพิเศษเป็นเครื่องมือในการเก็งกำไรระยะสั้น จากการขายหรือให้เช่าช่วงสิทธิที่ได้รับมาแก่เอกชนอื่น ๆ อีกทีหนึ่ง^๑ ด้วยหลักการพิจารณาสัมปทานพิเศษที่หลวมเช่นนี้ ทำให้นโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแหล่งแร่ชนิดใหม่ ๆ และแร่ยุทธปัจจัยถูกบิดเบือนไปปรับใช้ผลประโยชน์ส่วนตัวของกลุ่มอิทธิพลบางกลุ่มได้โดยง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนพื้นฐานของระบบการเมืองแบบเผด็จการและแบบเล่นพรรคเล่นพวก เช่นในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ดังเช่น ในกรณีสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเลของบริษัทเหมืองแร่-บุรพาพาทีนี

^๑ ในเรื่องนี้แม้แต่กรมโลหกิจเองก็ยอมรับว่าเป็นจริง

จาก "อุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๐๖)," ข่าวสารการธรณี ๘(ตุลาคม ๒๕๐๖) : ๕๖.

กรณีบริษัทไทยแลนด์สตีลและบริษัทเหมืองแร่บุรพาพาทียกเป็นตัวอย่าง เมื่อได้รับสัมปทานพิเศษสำรวจและทำเหมืองแร่เหล็กแล้ว ก็ได้ทำเหมืองเอง หากนำสัมปทานไปให้ผู้อื่นเช่าช่วงต่อ บริษัทไทยแลนด์สตีลให้บริษัทอุสประสิทธิ์เช่าช่วงสัมปทานพิเศษที่นครศรีธรรมราช และให้บริษัทไทยมลายาอุตสาหกรรมเช่าช่วงที่ฉะเชิงเทรา ส่วนบริษัทเหมืองแร่บุรพาพาทียกให้บริษัทนวัตน์จำกัดเช่าช่วงสัมปทานพิเศษต่อที่จังหวัดนครสวรรค์ ในปี ๒๕๐๕ ในปีถัดมาก็ให้บริษัทตาคสิไม่ดึงเช่าต่อไปอีก ทั้งยังได้ให้บริษัทโลหะภาสพาณิชย์เช่าช่วงประทานบัตรที่เกาะสมุยต่อ

๔. การอาศัยข้อเท็จจริงของกฎหมายแร่มาขอสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเล เป็นไปเพื่อร่วมกันแสวงหาผลประโยชน์จากการทำเหมืองแร่ในทะเล ระหว่างบริษัทเหมืองแร่บูรพาและยูเนียนคาร์ไบด์ เพื่อขยายการผูกขาดการทำเหมืองต่อจากการถลุงแร่ดีบุก

ในเรื่องจุดมุ่งหมายของการขอสัมปทานพิเศษนี้ อธิบดีกรมโลหกิจได้กล่าวว่า ผู้จัดการโรงถลุง (ฝ่ายบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์) ได้ปรารถนาว่า กิจการโรงถลุงของตนอาจจะไม่มีหลักประกันในระยะยาว หากในอนาคตฝ่ายนายเหมืองไม่ยอมเอาแร่มาขายให้โรงถลุง หรือเกิดมีปัญหาไม่มีแร่ป้อนโรงถลุง กิจการถลุงแร่ก็จะเสียหาย จึงได้เสนอต่อรัฐบาลขอทำการสำรวจแร่ในทะเลที่น้ำลึกออกไปด้วย^๑ จากคำบอกเล่าของผู้ที่ใกล้ชิดเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า ได้มีการตกลงกันล่วงหน้าเป็นการภายในแล้วระหว่างรัฐบาลกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ที่จะให้สัมปทานสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลแก่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ด้วย นอกเหนือจากการอนุมัติให้ผูกขาดถลุงแร่ดีบุก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า การติดต่อขอสัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บูรพา ก็เป็นแต่เพียงการปฏิบัติตามธรรมเนียมพอเป็นพิธี เพื่อสร้างความชอบธรรมเท่านั้น ในชั้นของการติดต่อกับรัฐบาลอย่างเป็นทางการ บริษัทเหมืองแร่บูรพาได้อ้างเหตุผลของการขอสัมปทานพิเศษไว้ในลักษณะเดียวกันว่า^๒

การที่บริษัทได้รับอนุมัติจากรัฐบาลให้ดำเนินการร่วมตั้งโรงถลุงกับต่างประเทศ เพื่อถลุงแร่ผลิตได้ทั้งหมดของประเทศ และได้ยื่นขอรับการส่งเสริมไว้กับคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนแล้วนั้น ก็เป็นความจำเป็นที่บริษัทควรจะต้องหาหลักคำประกันให้กับโรงถลุงในเรื่องปริมาณแร่ที่จะป้อนแก่โรงถลุงในอนาคตด้วย ทั้งนี้ เพราะเป็นที่รู้ ๆ กันอยู่ทั่ว ๆ ไปแล้วว่า แหล่งแร่ใหญ่ ๆ ในประเทศนั้นได้ร่อยหรอไปมากมาจนน่าเป็นห่วงว่า ถ้าไม่มีการค้นคว้าแหล่งแร่ใหม่ ๆ ใหญ่ ๆ ขึ้นอีกแล้ว จำนวนแร่ผลิตได้ของประเทศจะลดน้อยลงลงอย่างไม่มีปัญหา ... ฉะนั้นบริษัทจึงได้เห็นว่าเป็นอย่างยิ่งที่บริษัทจะต้องขอสัมปทานพิเศษการสำรวจแร่ในอาณาเขตท้องทะเลอันกว้างขวาง ซึ่งบริษัทเห็นว่าน่าจะได้รับ การสำรวจ และเป็นเขตซึ่งจะไม่กระทบกระเทือนต่อการค้นคว้าหาแหล่งแร่ใหม่ ๆ ของคนไทยนัก เพราะเป็นเขตที่จะต้องใช้ทุนรอนเฉพาะในการสำรวจมากมายหลาย ๆ ล้านบาท...

^๑ สัมภาษณ์ วิชา เศรษฐบุตร...

^๒ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๐๖ จากบริษัทเหมืองแร่บูรพา เศรษฐกิจ จำกัด ถึง อธิบดีกรมโลหกิจ.

ในประเด็นนี้ น่าจะพิจารณาว่า การให้สัมปทานพิเศษสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลแก่ยูเนียนคาร์ไบด์ เพื่อเป็นหลักประกันกิจการของโรงถลุงเป็นสิ่งจำเป็นจริง ๆ หรือว่าเป็นแต่เพียงการแอบอ้างของผู้ที่มีอำนาจในคณะรัฐบาล เพื่ออาศัยบริษัทต่างชาติแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากขึ้นอีกนอกเหนือจากที่ได้รับจากกิจการถลุงแร่ดีบุก

ประการแรก ข้ออ้างที่ว่า จำเป็นต้องให้สัมปทานพิเศษ เพื่อเป็นหลักประกันแก่โรงถลุงนั้นค่อนข้างมีน้ำหนักน้อย เพราะบริษัทเหมืองแร่บูรพาได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลตั้งแต่ปี ๒๕๐๓ ให้เป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกเพื่อถลุงแร่ทั้งหมดของประเทศ ซึ่งหมายความว่า บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ย่อมจะต้องได้รับสิทธินี้ด้วยเช่นกันอยู่แล้ว ทั้งรัฐบาลเองก็ได้แสดงเจตนาสนับสนุนคำขอของบริษัทเหมืองแร่บูรพาด้วยการเตรียมการร่างกฎหมายห้ามส่งออกไปถลุงนอกประเทศมาตั้งแต่ปี ๒๕๐๓ แล้ว ดังนั้น แม้ว่าบริษัทเหมืองแร่บูรพาไม่ได้สัมปทานพิเศษสำรวจและทำเหมืองแร่ กิจการของบริษัทไทยแลนคัส เมลติงก์ก็ไม่มีทางจะประสบปัญหาใด ๆ ได้ เพราะ โรงถลุงไม่มีคู่แข่ง และเจ้าของสินแร่ทั้งประเทศก็จะต้องนำแร่มาถลุงที่บริษัทอยู่แล้วโดยไม่มีทางเลือกเสียหรือปิดพริ้วต่อรอง

ประการที่สอง การที่บริษัทเหมืองแร่บูรพาอ้างว่า ต้องการแสวงหาแหล่งแร่ใหม่ ๆ ขนาดใหญ่เพื่อมิให้ปริมาณการผลิตดีบุกของประเทศลดน้อยลง อันจะส่งผลกระทบต่อกิจการโรงถลุงของตนนั้น ในแง่หนึ่งก็ดูเหมือนว่าเป็นความปรารถนาดีต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม แต่หากพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่งก็เป็นความพยายามของบริษัทเหมืองแร่บูรพาในการสร้างอำนาจผูกขาดในแนวตั้ง ให้แก่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์นั่นเอง ในประเด็นนี้ ไม่น่าจะมีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องให้บริษัทโรงถลุงซึ่งควบคุมกิจการถลุงแร่ของประเทศอยู่แล้ว มาทำเหมืองแร่เสียเองอีกด้วย เพราะจะเท่ากับเป็นตัวเร่งให้ยูเนียนคาร์ไบด์เข้ามาครอบงำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุก และเพิ่มอิทธิพลในประเทศไทยขึ้นจากการขยายตัวในแนวตั้งในอุตสาหกรรมหลักของประเทศ หากรัฐบาลต้องการจะส่งเสริมการผลิตแร่ดีบุกในแหล่งใหม่ ๆ ก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยยูเนียนคาร์ไบด์เท่านั้น แต่สามารถเปิดโอกาสหรือให้การสนับสนุนแก่ผู้ประกอบการเหมืองแร่รายอื่นที่สนใจทำการบุกเบิกการทำเหมืองแร่ในทะเล แทนที่จะให้สิทธิผูกขาดสำรวจแร่ถึง ๔ ล้านไร่แก่ยูเนียนคาร์ไบด์เพียงบริษัทเดียว วิธีหลังนี้นอกจากจะเป็นการเพิ่มหลักประกันให้แก่ผู้ประกอบการเหมืองแร่ซึ่งถูกละเลยผลประโยชน์จากการที่รัฐบาลให้ความคุ้มครองแก่โรงถลุงมากกว่าแล้ว ยังเป็นการให้หลักประกันแก่โรงถลุงโดยทางอ้อมอยู่แล้วในตัวด้วย เพราะเมื่อผู้ประกอบการเหมืองแร่เหล่านั้นผลิตแร่ได้มากขึ้น ก็จะต้องนำมาขายให้แก่โรงถลุงของยูเนียนคาร์ไบด์อยู่นั่นเอง ดังนั้น ถึงแม้ว่ายูเนียนคาร์ไบด์จะมีได้ทำเหมืองแร่ดีบุกเอง ก็เป็นได้ยากที่กิจการของบริษัทจะไม่เจริญรุ่งเรือง

ประการที่สาม การที่รัฐบาลตกลงจะให้สัมปทานแก่ยูเนียนคาร์ไบด์เป็นการภายในมาก่อนนั้น น่าจะเป็นเพราะบุคคลที่มีอำนาจและอิทธิพลในคณะรัฐบาลต้องการจะอาศัยยูเนียนคาร์ไบด์เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์จากกิจการเหมืองแร่มากกว่า ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล ลังกา เป็นที่ตื่นเต้นสนใจของผู้ประกอบการเหมืองแร่ ซึ่งได้เห็นตัวอย่างจากความสำเร็จของบริษัทอ่าวขามทินเบอร์ฮัต (เป็นบริษัทแรกที่ขอสัมปทานพิเศษสำรวจและทำเหมืองแร่ดีบุกในทะเล) ดังที่อธิบดีกรมโลหกิจได้กล่าวว่า "การตั้งบริษัทอ่าวขามทินนั้น ผลของการทำงานในระยะ ๕ ปีที่แล้วมา ปรากฏว่าได้ผลดี ทำให้มีการตื่นตัวตรวจค้นแร่ในทะเลรอบเกาะภูเก็ตเป็นการใหญ่"^๑ นอกจากนี้ นายแหลม พิชัยสรทัต ผู้จัดการบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ ได้กล่าวว่า^๒

...ในปัจจุบันนี้ ลานแร่ที่อุดมทางภาคใต้ เหลือน้อยลงทุกที ที่เขตหน้าชูตาอยู่ในขณะนี้เห็นจะเป็นลานแร่ใต้ทะเล ของบริษัทอ่าวขามทินที่ภูเก็ต ดังที่ปรากฏอยู่ในบทความของอธิบดีกรมโลหกิจในข่าวสารฉบับมกราคม ๒๕๐๐ ว่า 'ตามผลสำรวจซึ่งจัดทำโดยบริษัทอ่าวขามทินได้พบว่า มีดินที่จะขุดเอาแร่ใต้ประมาณถึง ๔๔ ล้านลูกบาศก์หลา' ผลการสำรวจแร่ชั้นนี้ยังความตื่นเต้นให้แก่บรรดานายเหมืองทั้งหลาย และก่อให้เกิดการร่นววยในการหาที่ดินลานแร่ในท้องทะเลเป็นการใหญ่ เวลานี้ทางฝั่งทะเลทิศตะวันตก ถ้าบริเวณใดมีทำเลแล้วจะมีแร่ดีบุกแล้ว มีผู้ขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ที่บ่อยู่ตลอดบริเวณจนจะหาที่ว่างมิได้...

นอกจากนี้ สิ่งที่ยืนยันข้อสมมุติฐานข้างต้นเกี่ยวกับมูลเหตุแท้จริงของการอนุญาตสัมปทานพิเศษแก่บริษัทเหมืองแร่บูรพาและยูเนียนคาร์ไบด์ ก็คือ คำบอกเล่าของ ม.จ.พิริยดิศ ดิศกุล อดีตผู้อำนวยการองค์การเหมืองแร่ในทะเล (ในขณะนั้น ม.จ.พิริยดิศ เป็นเจ้าหน้าที่ของกรมโลหกิจ และเป็นบุคคลหนึ่งที่ทราบเรื่องโรงถลุงไทยชาร์โก้มาตั้งแต่ต้น) ที่ว่า^๓

^๑ ริชา เศรษฐบุตร, "ปริทรรศน์การเหมืองแร่แห่งประเทศไทย," ข่าวสารโลหกิจ ๘(มกราคม ๒๕๐๖) : ๒๒.

^๒ แหลม พิชัยสรทัต, "การวัดปริมาณของแร่ดีบุกที่ได้จากการตรวจสอบแร่ในลานแร่," ข่าวสารโลหกิจ : ๒(เมษายน ๒๕๐๐). ๔๐.

^๓ องค์การเหมืองแร่ในทะเล (ต่อไปนี้จะอ้างว่า อ.ม.ท.), รายงานการประชุมคณะกรรมการองค์การเหมืองแร่ในทะเล, สิงหาคม ๒๕๑๘.

... โรงถลุงแร่ไทยชาร์โก้ได้เกิดขึ้น แต่ปริมาณแร่ที่ผลิตได้ในประเทศมีน้อย
 ค่าถลุงเท่ากับบิ๊ง เลยเกิดความคิดที่จะให้ประทานบัตรในทะเล เพื่อขยาย
 กำลังผลิตให้คุ้ม บิ๊ง เอิญเรือหางยาวไปติดดินและพัดเอาแร่ขึ้นมา ก็ไปบอก
 พวกนายทุนมาขอประทานบัตรกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อเรื่องรู้ไปถึงจอมพล
 สฤษดิ์ฯ ก็คิดจะได้ประทานบัตรของแหล่งแร่ดังกล่าว แต่ก็ไม่ทราบว่ามีแร่อยู่
 บริเวณใดแน่นอน จึงจะขอคลุมไปทั้งหมด แต่ตามพระราชบัญญัติแร่อนุญาตให้
 ออกประทานบัตรได้แปลงละไม่เกิน ๓,๐๐๐ ไร่ และถ้าดำเนินการขอเป็น
 แปลง ๆ ก็จะต้องเสียเวลาใช้เอกสารมาก จะแก้กฎหมายก็ไม่ทัน จึงนำ
 เรื่องเข้าสู่ ค.ร.ม. และได้มีการออกประทานบัตรในทะเลคลุมเขตในท้องที่
 ดังกล่าว...

จากหลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า บริษัทเหมืองแร่ปุระพาซึ่งมีความใกล้ชิดเป็นพิเศษ
 กับกลไกรัฐซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับเหมืองแร่ ย่อมทราบล่วงหน้าของการหลีกเลี่ยงกฎหมายแร่และวิธี
 การให้ได้มาซึ่งประทานบัตรครอบคลุมเหนือพื้นที่จำนวนมาก ๆ ตามที่ต้องการโดยชอบธรรม
 บริษัท จึงได้ใช้ "สัมปทานพิเศษ" ซึ่งมีความหละหลวมในข้อกำหนดกฎเกณฑ์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ยิงในเรื่องจำนวนพื้นที่ที่จะขออนุมัติ) เป็นเครื่องมือในการผูกขาดพื้นที่สำรวจเกือบ ๔ ล้านไร่
 ในการนี้ไม่เพียงแต่จะทำให้บริษัทเหมืองแร่ปุระพาสามารถ เลือกพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในการทำ
 เหมืองแล้ว ยังเป็นการกีดกันผู้ประกอบการเหมืองแร่รายอื่นมิให้มีโอกาสแข่งขันกับตนอีกด้วย
 เพราะในคำขอสัมปทานนี้ระบุว่า "ถ้าปรากฏว่าในเนื้อที่ที่บริษัทได้ยื่นขอสัมปทานพิเศษเพื่อการ
 สำรวจแต่ผู้เดียวนี้ มีประทานบัตรและใบอนุญาตผูกขาดตรวจแร่หรือมีใบอนุญาตสัมปทานการตรวจ
 แร่ ซึ่งรัฐบาลได้ออกให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งไปแล้ว บริษัทอนุญาตให้ตัดเฉพาะเนื้อที่นั้น ๆ ออกจากเขต
 สัมปทานพิเศษของบริษัทได้ คำขอใด ๆ ของผู้อื่น (หากจะมี) แต่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล
 ก็ขอให้เป็นการยกเลิกไป"^๑ ไม่เพียงแต่เท่านั้น การใช้วิธีการขอสัมปทานพิเศษจาก "คณะรัฐ
 มนตรี" แทนการขออาชญาบัตรตรวจแร่หรือผูกขาดตรวจแร่ตามกฎหมายแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ยังทำ

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๗ มีนาคม ๒๔๖๖ จากบริษัทเหมืองแร่ปุระพา เศรษฐกิจ จำกัด
 ถึง อธิบดีกรมโลหกิจ.

ให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาและยูเนียนคาร์ไบด์ได้รับอนุมัติอย่างเต็มที่ตามที่ยื่นเสนออย่างแน่นอน
ภายในระยะเวลาอันสั้น ทั้งยังช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินเรื่องลงไปอีกด้วย*

ข้อสังเกตทั้งสามประการที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การขอสัมปทาน
พิเศษในครั้งนี้เป็นความพยายามของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ที่จะเข้าควบคุม
อุตสาหกรรมตึกไทยให้ลึกซึ้งขึ้นอีกขั้นหนึ่งนั่นเอง การขอสัมปทานพิเศษในครั้งนี้อเอง ที่เป็น
ต้นตอของการก่อตั้งบริษัทเทมโก้ขึ้นโดยบริษัททั้งสองนี้ เพื่อดำเนินการทำเหมืองแร่ในทะเลใน
พื้นที่ที่ตนได้ทำการสำรวจไว้

เท่าที่กล่าวถึงกระบวนการในการเข้ามาลงทุนในประเทศไทยของยูเนียนคาร์ไบด์
ทั้งในกิจการถลุงแร่และทำเหมืองแร่มาโดยละเอียดนี้ อาจสรุปได้ว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้ยูเนียน-
คาร์ไบด์ประสบความสำเร็จก็คือ การอาศัยบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเป็นนายหน้า (agent) ใน
การเข้าแทรกแซงกระบวนการตัดสินใจ และกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่
เอื้ออำนวยต่อการลงทุนและการสร้างอิทธิพลของตน ส่วนวิธีการที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเข้า
แทรกแซงกระบวนการตัดสินใจของรัฐนั้นอาจสรุปได้เป็นสามวิธีที่เกี่ยวข้องกันคือ การอาศัยกลไก

* การขอผูกขาดสำรวจและทำเหมืองแร่โดยใช้ "สัมปทานพิเศษ" นั้น เมื่อได้รับอนุมัติ
แล้ว ก็จะต้องไปขอรับ "อาชญาบัตรตรวจแร่" ก่อนจึงจะทำการสำรวจได้ ในการนี้บริษัทเหมือง-
แร่บุรพาฯจึงเสียค่าใช้จ่ายน้อยลง เพราะค่าธรรมเนียมในการออกอาชญาบัตรตรวจแร่ธรรมดา
นั้นฉบับละ ๒๐ บาทเท่านั้น ส่วนค่าธรรมเนียมในการออก "อาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่" ฉบับละ
๑๕๐ บาท และการ "ผูกขาดสำรวจแร่" ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่ปีละ ๓ บาทต่อเนื้อที่ ๒๐ ไร่ แต่
การสำรวจแร่ธรรมดาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่ ดังนั้น การเสี่ยงกฎหมายแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ มาขอ
"สัมปทานพิเศษ" จึงทำให้บริษัท เสียค่าธรรมเนียมเพียง ๔๒,๕๓๑ บาท สำหรับค่าออกอาชญา-
บัตรตรวจแร่ จำนวน ๒,๖๒๖ ฉบับ (เนื้อที่สัมปทานทั้งหมด ๗,๘๗๕,๖๕๐ ไร่ อาชญาบัตรฉบับ
หนึ่งจะออกให้ผูกขาดสำรวจแร่ได้ไม่เกินแปลงละ ๓,๐๐๐ไร่) แทนที่จะต้องเสียค่าออกอาชญา-
บัตรผูกขาดตรวจแร่ ๓๕๓,๘๘๒.๕๐ บาท และค่าใช้จ่ายเนื้อที่อีก ๓,๕๔๕,๘๔๒.๕๐ บาท บริษัทจึง
ประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านนี้ได้ ๓,๕๓๕,๘๒๕ บาท

รัฐในส่วนที่เกี่ยวกับการลงทุนของคนประสาธน์เข้ากับการใช้ช่องโหว่ของกฎหมายบางฉบับ
 มายื่นข้อ เสนอพิเศษต่อรัฐบาล และการอาศัยอำนาจของคณะรัฐมนตรีมาสร้างความชอบธรรม
 ให้แก่ข้อ เสนอพิเศษของตน จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีผลประโยชน์ในบริษัท
 เหมือนแร่บุรพาหาคือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และอธิบดีกรมโลหกิจ ได้มีบทบาทสำคัญในฐานะ
 เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนที่เกี่ยวกับการลงทุนของยูเนียนคาร์ไบด์ หน่วยงานซึ่งมีหน้าที่
 พิจารณาคำขอเข้ามาลงทุนของบริษัทเหมือนแร่บุรพาหา และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ในระดับราย-
 ละเอียตนั้น ได้แก่ คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ แต่ที่
 มีบทบาทสำคัญที่สุดก็คือ "กรมโลหกิจ" เพราะมีหน้าที่พิจารณาเสนอความเห็นในค้ำนรายละ-
 เอียตทางเทคนิค ไม่ว่าบริษัทเหมือนแร่บุรพาหาจะติดต่อไปยังหน่วยงานใดก็ตาม ข้อ เสนอของ
 บริษัท จะถูกส่งไปให้ "กรมโลหกิจ" พิจารณาก่อนทั้งสิ้น ดังนั้น คำขอรับการคุ้มครองพิเศษ
 ๒ ประการของบริษัทไทยแลนด์สแมลติ้งฯ และคำขอรับสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเล ๘ ล้าน
 ไร่ ของบริษัทเหมือนแร่บุรพาหา จึงผ่านการพิจารณาจากรมฯนี้อย่างราบรื่น แม้ว่าข้อ เสนอเหล่านี้นั้นจะอยู่นอกเหนือขอบเขตของกฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ก็ตาม และที่สำคัญก็คือ กรมโลห-
 กิจแทบจะมิได้คัดกรองหรือตั้งเงื่อนไขใด ๆ เอากับบริษัท เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศ
 ชาติ หรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนของบริษัทเลย เมื่อกรมโลหกิจเสนอแนะความเห็น
 ควรอนุมัติคำขอของบริษัทแล้ว การพิจารณาของหน่วยงานอื่น ๆ ก็เป็นแต่เพียงพิธีการตามระ-
 เบียบราชการเท่านั้น ซึ่งยอมให้การอนุมัติตามข้อ เสนอแนะของกรมโลหกิจ ในขั้นสุดท้าย
 "คณะรัฐมนตรี" จะเป็นผู้พิจารณาข้อ เสนอของบริษัท ในขั้นนี้ นโยบายส่งเสริมการลงทุนของ
 เอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากต่างประเทศ และความล้มหลังหรือช่องโหว่ของพระราชบัญญัติการ
 ทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ซึ่งมีได้บัญญัติเรื่อง "การโลหกรรม" (คือ การถลุงแร่ให้เป็นโลหะ)
 และเรื่องการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลไว้ ได้ถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างให้อำนาจแก่คณะ
 รัฐมนตรีในการกำหนดเป็น "นโยบายพิเศษ" ขึ้นเฉพาะหน้าในการพิจารณาให้การอนุมัติข้อ เสนอ
 ดังกล่าว ในแง่นี้ กลไกของรัฐในระดับบน คือ "คณะรัฐมนตรี" และ "มติคณะรัฐมนตรี" ได้ตก
 เป็นเครื่องมือสร้าง "ความชอบธรรม" ให้กับการใช้วิธีการพิเศษทางการเมืองของบริษัทเหมือนแร่-
 บุรพาหา ในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน และเปิดทางให้กับบริษัทลงทุนข้าม
 ชาติ ทั้งนี้เพราะ "ผู้ให้การอนุมัติ" ที่มีอำนาจที่สุดในคณะรัฐมนตรี หรือตัวจอมพลสฤษดิ์นั้น ย่อม

จะต้อง เสนอความเห็นและนโยบายต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อ "ผู้ขอรับการอนุมัติ" อย่างแน่นอน การเข้าแทรกแซงกระบวนการตัดสินใจของรัฐทั้งสามวิธีนี้ ทำให้คำขอรับการส่งเสริมการลงทุน หรือความคุ้มครองพิเศษ และคำขอสัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ กับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ สามารถผ่านการพิจารณาของรัฐบาลในทุกขั้นตอนได้ โดยไม่มีการแก้ไขตัดทอนใด ๆ ทั้งนี้เป็นไปภายใต้เงื่อนไขที่ "ผู้ให้การอนุมัติ" ในแต่ละขั้นตอนสำคัญกับ "ผู้ขอรับการอนุมัติ" นั้นเป็นบุคคลคนเดียวกันหรือไม่ก็มีผลประโยชน์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การเจรจาต่อรองระหว่างรัฐบาลกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

หากพิจารณากระบวนการเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมตีบุกไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ในแง่ของการเจรจาต่อรองระหว่างบริษัทลงทุนข้ามชาติกับรัฐบาลประเทศเจ้าบ้าน จะพบว่าการติดต่อขอเข้ามาจัดตั้งโรงถลุงแร่ตีบุกและการขอสัมปทานสำรวจแร่ในทะเลของยูเนียนคาร์ไบด์นั้น อาจถือเป็นการตกลงกับรัฐบาลเจ้าบ้านในขั้นเริ่มแรกของการลงทุน (Initiation of a new project) คือ เป็นการต่อรองก่อนที่จะตัดสินใจลงทุน หากเงื่อนไขต่าง ๆ ในการลงทุนไม่เป็นที่พอใจของแต่ละฝ่าย การลงทุนที่คาดหมายไว้ก็อาจจะไม่เกิดขึ้น ในที่นี้จะพิจารณาว่าผลของการเจรจาต่อรองระหว่างรัฐบาลยูเนียนคาร์ไบด์ในกิจการตีบุกนี้เป็นอย่างไร คือ แต่ละฝ่ายได้ประโยชน์จากการลงทุนนี้อย่างไร รวมทั้งจะวิเคราะห์ว่าเพราะเหตุใดการเจรจาต่อรองจึงมีผลเช่นนั้น โดยจะใช้สถานะในการต่อรองของแต่ละฝ่าย และลักษณะของการเจรจาต่อรองเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์

ก. ผลการเจรจาต่อรองระหว่างรัฐบาลกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

การเจรจาต่อรองระหว่างรัฐบาลกับยูเนียนคาร์ไบด์ เกิดขึ้นภายใต้นโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศอย่างเต็มที่ของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กล่าวโดยทั่วไปนั้น รัฐบาลคาดหวังว่าการเปิดโอกาสให้ธุรกิจต่างชาติเข้ามาประกอบกิจการภายในประเทศ จะทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว รัฐบาลจึงได้จัดสรรสิ่งจูงใจในการลงทุนของเอกชนหลายประการ ตัวอย่างเช่น ลดหย่อนภาษีเงินได้แก่ผู้ประกอบการที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล ยกเว้นหรือลดหย่อนภาษีศุลกากรที่เก็บจากวัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิตที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การลงทุนจากต่างประเทศย่อมมีทั้งผลดีและผลเสียต่อระบบ

เศรษฐกิจของประเทศโดยรวม เมื่อพิจารณาถึงปัญหาการกระจายรายได้และความเป็นอิสระของประเทศ การลงทุนจากต่างประเทศก็อาจเป็นผลเสียหากประเทศนั้นมิได้วางแนวทางในการบริการเปลี่ยนแปลงและผลเสียที่จะเกิดขึ้นจากการลงทุนนั้น^๑ ดังนั้น ในการศึกษาผลประโยชน์ที่รัฐบาลและบริษัทยูนิคาร์ไบต์ได้รับจากการเจรจาต่อรองเพื่อเริ่มการลงทุนในอุตสาหกรรมตีบุกไทยนี้ จะพิจารณาจากเกณฑ์ที่ว่าบริษัทยูนิคาร์ไบต์และไทย ได้รับประโยชน์อย่างไรจากการส่งเสริมการลงทุนและความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการของโรงถลุง พร้อมทั้งสัมปทานสำรวจแร่ในทะเล ๔ ล้านไร่ นั้น รัฐบาลได้วางมาตรการอย่างไรในการควบคุมมิให้บริษัทยูนิคาร์ไบต์อาศัยความคุ้มครองพิเศษนั้นมาขยายอิทธิพลของตน รัฐบาลมีนโยบายอย่างไรในการคุ้มครองผลประโยชน์ของประชาชนไทย และการลงทุนของบริษัทยูนิคาร์ไบต์ ส่งผลโดยรวมอย่างไรต่ออุตสาหกรรมตีบุกไทย

๑. บริษัทไทยแลนด์สเมลติงแอนด์รีไฟน์นิ่ง จำกัด และสิทธิผูกขาดถลุงแร่ตีบุกแต่เพียงผู้เดียวในประเทศไทย

บริษัทเหมืองแร่บุรพากับยูนิคาร์ไบต์ได้จัดตั้งบริษัทไทยแลนด์สเมลติงแอนด์รีไฟน์นิ่งจำกัดขึ้น^๒ เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ทุนจดทะเบียนของบริษัทมีจำนวน ๑๔ ล้านบาท แบ่งเป็น ๑๔,๐๐๐ หุ้น มูลค่าหุ้นละ ๑,๐๐๐ บาท แบ่งเป็น หุ้น "ชนิด ก." ของฝ่ายบริษัทเหมืองแร่บุรพา ๒,๗๐๐ หุ้น หุ้น "ชนิด ข." ของยูนิคาร์ไบต์ ๑๒,๖๐๐ หุ้น หุ้นทั้งสองชนิดนี้เป็นหุ้นสามัญที่ต้องชำระเป็นเงินสดจนเต็มมูลค่า อีกประเภทหนึ่งเป็นหุ้น "ผู้เริ่มการ" ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาอีก ๒,๗๐๐ หุ้น เป็นหุ้นสามัญที่ถือเสมือนหนึ่งว่าได้ชำระเต็มมูลค่า และมีสิทธิเท่าเทียมกันกับหุ้น "ชนิด ก." และ "ชนิด ข." ในการรับเงินปันผล แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงและไม่มีสิทธิที่จะได้รับส่วนแบ่งในการแบ่งสินทรัพย์เมื่อเลิกบริษัท หุ้น "ผู้เริ่มการ" นี้

^๑ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม, รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์ลักษณะการเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย (กรุงเทพ : สถาบันไทยคดีศึกษาและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๕๐ - ๒๕๑.

^๒ บริษัทไทยแลนด์สเมลติงแอนด์รีไฟน์นิ่ง จำกัด (Thailand Smelting and Refining Co., Ltd.) มักเรียกกันย่อ ๆ ว่า บริษัทไทยซาร์โก้ ในที่นี้จะใช้ทั้งสองชื่อ.

ออกให้แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพา เป็นการตอบแทนในการวิ่งเต้นให้บริษัทไทยแลนด์สแมลตั้งฯ ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุน และความคุ้มครองพิเศษ สัดส่วนการถือหุ้นในบริษัทโรงถลุงแร่ไทยชาร์โก้ของฝ่ายบริษัทเหมืองแร่บุรพาและยูเนียนคาร์ไบด์คิดเป็นร้อยละ ๓๐ และร้อยละ ๗๐ ของจำนวนหุ้นทั้งหมดตามลำดับ กรรมการบริษัทมี ๒ ประเภท คือ "กรรมการชนิด ก." ๔ คน เลือกโดยบริษัทเหมืองแร่บุรพา และ "กรรมการชนิด ข." อีก ๔ คน จากบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ เพื่อให้การดำเนินงานในอนาคตของบริษัทโรงถลุงไทยชาร์โก้เป็นไปโดยราบรื่น ผู้ก่อตั้งบริษัทจึงทำตามธรรมเนียมของการดำเนินธุรกิจภายใต้ "ระบบความคุ้มครอง" ซึ่งแพร่หลายกันอยู่ในขณะนั้น โดยเชิญนายทหารและบุคคลที่ทรงอำนาจและอิทธิพลทางเมืองมาเป็น "กรรมการที่ปรึกษา" ของคณะกรรมการบริษัท โดยไม่มีสิทธิออกเสียงในที่ประชุม คณะกรรมการที่ปรึกษานี้ประกอบด้วยผู้มีบทบาทในวงราชการระดับสูงจากบริษัทเหมืองแร่บุรพา ๕ คน คือ

๑. ท่านผู้หญิง วิจิตรรา ธนะรัชต์
๒. พลเอกถนอม กิตติขจร (ยศขณะนั้น)
๓. พลเอกประภาส จารุเสถียร (ยศขณะนั้น)
๔. พลโทอัมพร จินตกานนท์
๕. นายวิชา เศรษฐบุตร

การเปิดดำเนินการของบริษัทโรงถลุงแร่ดีบุกไทยชาร์โก้ เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๘ นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งของอุตสาหกรรมดีบุกไทย ซึ่งเคยถูกรอบงำโดยอิทธิพลของอังกฤษมาโดยตลอด ทั้งในด้านการทำเหมืองแร่และการถลุงแร่ กล่าวโดยหลักการ การมีอุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกขึ้นเองในประเทศย่อมทำให้ไทยสามารถลดการพึ่งพาโรงถลุงของประเทศผู้บริโภคลงได้ และในขณะเดียวกันก็ย่อมบังเกิดผลเชื่อมโยงไปข้างหลัง (backward linkage) กับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ซึ่งเป็นกิจการหลักของประเทศมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้นว่า ช่วยทำให้ค่าใช้จ่ายในการถลุงแร่ตกอยู่ในประเทศ ลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินแร่ดีบุกซึ่งมีราคาแพงกว่าการส่งออกในรูปโลหะดีบุก ทั้งยังทำให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้นในรูปของค่าภาคหลวงที่เรียกเก็บตามผลวิเคราะห์เปอร์เซ็นต์เนื้อโลหะที่มีในแร่จริง ๆ แทนที่จะเก็บตามอัตราประเมินความบริสุทธิ์ ๗๒ % ในขณะเดียวกันก็ทำให้ผู้ประกอบการเหมืองแร่และเจ้าของสินแร่ได้

รับความเป็นธรรม เสมอกันในการ เสียค่าภาคหลวงตามความบริสุทธิ์ของเนื้อแร่ของตน ทั้งยังอาจ ทำให้ได้รับประโยชน์จากแร่ที่มีค่าบางชนิดซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการถลุงดีบุกอีกด้วย แทนที่จะตก ไปเป็นของโรงถลุงนอกประเทศ นอกจากนี้ การมีอุตสาหกรรมชนิดใหม่ขึ้นในประเทศนี้ยังก่อให้เกิด การจ้างงานเพิ่มขึ้น ทั้งรัฐบาลยังคาดหวังว่า จะก่อให้เกิดผลเชื่อมโยงไปข้างหน้า (forward linkage) คือ ทำให้เกิดอุตสาหกรรมที่ใช้ดีบุกเป็นวัตถุดิบขึ้น ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงให้ความสำคัญ กับอุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกมากเป็นที่สอง รองจากอุตสาหกรรมถลุงเหล็กและเหล็กกล้า และ กำหนดให้เป็นกิจการที่จะได้รับการส่งเสริมการลงทุนมาตั้งแต่ปี ๒๕๐๓^๑ และเมื่อบริษัทเหมืองแร่ บรพา เศรษฐกิจฯ และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์แสดงความจำนงว่าจะดำเนินการจัดตั้งโรงถลุงแร่ดีบุก ขึ้นในประเทศ และขอให้ได้รับการส่งเสริมการลงทุนและความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการ รัฐบาลจึงให้การอนุมัติ

การให้ความคุ้มครองพิเศษประการแรก ที่รัฐบาลห้ามส่งสินแร่ดีบุกที่ยังไม่ได้ถลุงออกไปจากประเทศเป็นสิ่งจำเป็นในขณะนั้น ทั้งนี้เพราะปริมาณผลผลิตดีบุกของไทยกว่าครึ่งหนึ่งมาจากเหมืองแร่ของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวอังกฤษซึ่งมีความผูกพัน กับโรงถลุงในมาเลเซีย ทั้งในด้านเชื้อชาติ ธรรมเนียมปฏิบัติ และผลประโยชน์ในกรณีที่ เป็นบริษัทในเครือเดียวกัน หาก รัฐบาลยังคงอนุญาตให้มีการส่งสินแร่ดีบุกออกนอกประเทศโดยเสรี แม้ว่าโรงถลุงดีบุกในมาเลเซีย จะเปิดดำเนินการแล้วก็ตาม บริษัทเหมืองแร่ของชาวต่างชาติ เหล่านี้ก็อาจจะคำนึงถึงผลประโยชน์ของโรงถลุงที่มาเลเซียมากกว่า และไม่ยอมส่งสินแร่เข้ายังโรงถลุงใหม่ของไทยซึ่ง จะทำให้ความต้องการที่จะถลุงแร่ดีบุกเองในประเทศของรัฐบาลประสบความสำเร็จ

ส่วนความคุ้มครองประการที่สองที่ว่ารัฐจะห้ามมิให้ผู้อื่นตั้งโรงถลุงดีบุกขึ้นมาแข่งขันอีก นั้นมีประเด็นที่น่าจะพิจารณาบางประการ ประเด็นแรก มีความจำเป็นเพียงใดที่จะต้องให้ความ

^๑ อุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกถูกกำหนดให้เป็นอุตสาหกรรมโลหะที่จะได้รับการส่งเสริม จากรัฐบาลตามบัญชีต่อท้ายพระราชกฤษฎีกากำหนดประเภทขนาด และเงื่อนไขของกิจการอุตสาหกรรมที่จะได้รับการส่งเสริม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยมิได้ระบุขนาดของกำลังถลุง เพียง แต่กำหนดว่าต้องทำการถลุงให้ได้ความบริสุทธิ์ของโลหะไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๔๔.๕ (อ้างจากราชกิจจานุเบกษา ๗๗ (๑๐ พฤษภาคม ๒๕๐๓) : ๓๕๖)。

คุ้มครองในข้อนี้ กรมทรัพยากรธรณีได้อ้างว่า การให้มีโรงถลุงแร่ดีบุกแต่เพียงโรงเดียวมัน เป็นสิ่งจำเป็น เพราะปริมาณแร่ที่ผลิตได้ของประเทศมีจำกัดสำหรับโรงถลุงขนาดเล็ก หาก อนุญาตให้มีโรงถลุงหลายโรงแข่งขันกันจึงน่าจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี แต่เมื่อพิจารณาใน มุมกลับ การที่ปริมาณแร่ผลิตได้ของประเทศมีเพียงพอสำหรับโรงถลุงขนาดเล็ก ก็เป็นข้อจำกัด อยู่แล้วในตัวว่า การตั้งโรงถลุงแห่งที่สองหรือสามย่อมมีความเป็นไปได้น้อย เพราะจะต้อง เสี่ยงกับปัญหาการซื้อวัตถุดิบป้อนโรงถลุง ทั้งลักษณะของการลงทุนในกิจการโรงถลุงแห่งหนึ่ง ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายเหมือนโรงงานอุตสาหกรรมทั่ว ๆ ไป เพราะนอกจากจะต้องอาศัยการลงทุน ในระยะแรกสูงแล้ว ยังต้องใช้ทุนหมุนเวียนในการรับซื้อแร่อีกเป็นร้อย ๆ ล้านบาท นอกจากนี้ จะต้องสามารถติดต่อกับผู้บริโภคโลหะดีบุกโดยตรงหรือมีตัวแทนจำหน่ายดีบุกของตนเองใน ตลาดโลกอีกด้วยจึงจะสามารถลดต้นทุนด้านค่าบริการการตลาด (marketing service) ลงได้และทำให้กิจการได้กำไร ไม่เพียงแต่เท่านั้น ประสิทธิภาพการถลุงก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำ ให้โลหะดีบุกที่ถลุงนั้นจำหน่ายได้ดีหรือไม่ และจะสร้างกำไรได้เพียงใด ดังนั้น ด้วยเหตุที่ ลักษณะทางธรรมชาติของการประกอบการประเภทนี้จำกัดการแข่งขันอยู่แล้วในตัวเช่นนี้ ประกอบ กับรัฐบาลห้ามส่งสินแร่ดีบุกออกนอกประเทศซึ่งเท่ากับบังคับทางอ้อมให้เจ้าของสินแร่ต้องนำแร่ มาขายให้แก่โรงถลุงไทยซาร์โก้อยู่แล้วด้วย จึงไม่น่าจะมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความคุ้มครอง ประการที่สองนี้แก่บริษัทไทยแลนด์ส เมลติ้งฯ

อย่างไรก็ตาม หากนำปัจจัยเกี่ยวกับ "อำนาจการต่อรอง" ของแต่ละฝ่ายเข้ามา พิจารณาประกอบด้วย ก็อาจจะอ้างได้ว่ารัฐบาลไม่มีอำนาจต่อรองมากพอที่จะปฏิเสธข้อเสนอ ประการที่สองนี้ของบริษัทยูนิยอนคาร์ไบด์ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลมีความต้องการและนโยบายที่จะ สร้างโรงถลุงขึ้นในประเทศ ซึ่งยังไม่แน่ว่าโรงถลุงใหม่นี้จะดำเนินการได้ผลดีหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดจำหน่ายนั้น รัฐบาลไม่มั่นใจว่าจะถูกอังกฤษซึ่งคุมตลาดโลกอยู่กั กันหรือกลั่นแกล้งอย่างไรหรือไม่ จึงต้องการหันมาพึ่งบริษัทและตลาดอเมริกาแทน ส่วนบริษัท ก็มีความไม่มั่นใจว่าการลงทุนในกิจการโรงถลุงที่มีขนาดเล็ก ๑๕,๐๐๐ ตันต่อปีจะมีกำไรคุ้มค่า หรือไม่ และปริมาณการผลิตแร่ของประเทศจะเพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงใดก็มีความสำคัญต่อการ ขยายกำลังถลุงและอัตรากำไรของบริษัทในอนาคตด้วย ในทัศนะของแต่ละฝ่าย การลงทุนสร้าง

โรงถลุงนี้จึงมีระดับของ "ความไม่แน่นอน" (uncertainty) ค่อนข้างสูง ทำให้บริษัทผู้ลงทุนเป็นฝ่ายได้เปรียบในการต่อรองมากกว่ารัฐบาลซึ่งต้องการการลงทุนจากต่างประเทศ ดังนั้น รัฐบาลอาจอ้างได้ว่า ต้องโอนอ่อนผ่อนตามข้อเรียกร้องของบริษัท

อย่างไรก็ตาม เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาว่า ในขณะที่รัฐบาลให้การคุ้มครองพิเศษโดยอนุญาตให้บริษัทไทยแลนด์ส เมลด์ดิงฯ ผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกทั้งหมดของประเทศ รัฐบาลได้สร้างหลักประกันมิให้ผู้ประกอบการเหมืองแร่ตกเป็นเบี้ยล่างของโรงถลุงหรือไม่ และรัฐบาลได้สร้างมาตรการขึ้นมากำกับการดำเนินงานของโรงถลุงเพียงใด

จากการศึกษาได้พบว่า รัฐบาลมิได้ตั้งเงื่อนไขใด ๆ ที่จะป้องกันมิให้บริษัทเป็นฝ่ายได้เปรียบแต่เพียงฝ่ายเดียว ข้อเสียเปรียบประการแรกของฝ่ายไทย คือ รัฐบาลมิได้กำหนดอายุการให้ความคุ้มครองประการนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อธิบดีกรมทรัพยากรธรณีถึงกับเสนอความเห็นต่อ จอมพลสฤษดิ์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติว่า "หากกรรมวิธีของโรงถลุงทำงานได้พอเพียงกับแร่ผลิตได้ของประเทศแล้ว รัฐบาลโดยกรมทรัพยากรธรณีก็ควรให้ความคุ้มครองโดยตลอดไป"^๑ แม้ว่าสิทธิและผลประโยชน์ด้านภาษีอากรที่บริษัทได้รับตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนจะสิ้นสุดลงเมื่อบริษัทดำเนินการครบ ๕ ปีแล้วก็ตาม การให้ความคุ้มครองโดยไม่มีกำหนดเวลานี้ ในระยะยาวจะเป็นผลเสียต่อประเทศมากกว่า โดยทั่วไปนั้น การส่งเสริมหรือให้สิทธิพิเศษใด ๆ ก็ตามจะเป็นไปเพื่อระดับประกอบวิสาหกิจนั้นเฉพาะในระยะแรกของการลงทุน สิทธิพิเศษทั้งหลายย่อมสิ้นสุดลงเมื่อกิจการนั้นดำเนินไปแล้วระยะหนึ่ง และสามารถทรงตัวต่อไปได้เอง การที่รัฐบาลหยิบยื่นอภิสิทธิ์ตลอดกาลให้แก่บริษัทไทยแลนด์ส เมลด์ดิงฯ เช่นนี้ เท่ากับว่าผู้ประกอบการเหมืองแร่และเจ้าของสินแร่มีรายราย จะต้องถูกบังคับให้ขายผลผลิตของตนแก่โรงถลุงนี้เพียงแห่งเดียวไปจนชั่วลูกชั่วหลาน ไม่ว่าจะเต็มใจหรือได้รับความเห็นธรรมหรือไม่ก็ตาม ทั้งยังเท่ากับว่ารัฐบาลได้ช่วยบริษัทไทยแลนด์ส เมลด์ดิงฯ กีดกันเอกชนรายอื่นได้มีโอกาสจัดตั้งโรงถลุงขึ้นบ้าง หากปริมาณการผลิตดีบุกของประเทศเพิ่มขึ้นในอนาคต จึงกล่าวได้ว่า รัฐบาลได้มีความพยายามที่จะหาทางป้องกันมิให้บริษัทเป็นฝ่ายได้เปรียบจนเกินไป

^๑ กทธ., หนังสือนีลลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติถึงนายกรัฐมนตรี.

ในประเด็นนี้ การณ์กลับกลายเป็นว่า รัฐบาลประเทศแม่ของบริษัท เสียอีกที่เป็นผู้คัดค้านการได้รับสิทธิผูกขาดชั่วคราวของบริษัทยไทยแลนด์ส เมลด์ิงฯ กล่าวคือ หน่วยงาน เอ.ไอ.ดี. ได้ปฏิเสธไม่ให้การรับประกันการลงทุนของบริษัทยเยียนคาร์ไบด์ในประเทศไทย หากบริษัทจะได้รับสิทธิพิเศษ เช่นว่านั้น ทั้งนี้เพราะรัฐบาลสหรัฐไม่สนับสนุนนโยบายการห้ามการแข่งขันใด ๆ โดยไม่มีระยะเวลาจำกัด บริษัทยเยียนคาร์ไบด์จึงทำหนังสือในนามของบริษัทไทยแลนด์ส เมลด์ิงฯ ถึงประธานกรรมการส่งเสริมการลงทุน ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๗ ขอแก้ไขสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองประการที่สอง (รัฐบาลจะห้ามมิให้ผู้อื่นตั้งโรงงานถลุงแร่ดีบุกขึ้นอีก) ว่าขอรับความคุ้มครองภายในเวลาเพียง ๕ ปีเท่านั้น หลังจากนั้นไม่ถือว่ามีผลผูกพันรัฐบาลไทยต่อไป คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ได้ขอความเห็นมายังกรมทรัพยากรธรณีเจ้าของเรื่องโดยตรง อธิบดีกรมฯจึงอนุโลมโดยกล่าวว่า "คณะรัฐมนตรีให้สิทธิไว้มาก แต่เมื่อบริษัทไม่ต้องการ ขอกำหนดเพียง ๕ ปี ก็เป็นเรื่องความพอใจของบริษัท ไม่ขัดข้อง"^๑ ดังนั้น จึงเห็นได้ชัดเจนว่า ในประเด็นนี้รัฐบาลเป็นแต่เพียง "ผู้อ่อนนุติ" ตามคำขอร้องบริษัทเท่านั้น มิได้เป็น "ผู้ต่อรองหรือยื่นเงื่อนไขใด ๆ" แก่บริษัทเพื่อแลกเปลี่ยนกับการให้ความคุ้มครองเลย

ข้อเสียเปรียบประการที่สอง คือ รัฐบาลมิได้เป็นฝ่ายกำหนดมาตรการหรือเงื่อนไขกำกับกับการประกอบธุรกิจของโรงถลุง เพื่อแลกเปลี่ยนกับการอนุวัติความคุ้มครองพิเศษสองประการ ตรงกันข้ามบริษัทกลับเป็นฝ่ายกระทำ โดยเสนอเงื่อนไขการดำเนินงานของตนมาก่อน บริษัทรับรองว่าจะทำการซื้อขายสินแร่ ทั้งในด้านการส่งมอบแร่ การวิเคราะห์ความบริสุทธิ์ของเนื้อโลหะในแร่ การหักน้ำหนักแร่เนื่องจากความชื้นและหักเนื่องจากการสูญเสียดีบุกส่วนหนึ่งในการถลุง หรือที่เรียกว่า "หักค่าสูญเพลิง" (unit deduction) การคิดราคาแร่ การคิดค่าธรรมเนียมถลุง ตลอดจนการจ่ายเงินที่รับซื้อแร่ ตามวิธีการและธรรมเนียมที่โรงถลุงในมาเลเซียปฏิบัติทุกประการ ทางการเห็นว่าข้อเสนอบริษัทสามารถเป็นหลักประกันผลประโยชน์และให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ประกอบการเหมืองแร่และเจ้าของสินแร่รัตนเพียงพอแล้ว

^๑ กทธ., บันทึกแนบท้ายหนังสือลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๗ จากคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี.

เพราะบริษัทรับรองว่า เจ้าของแร่จะได้เงินในการขายแร่ "ไม่น้อยกว่า" ที่จะได้จากการนำ
 ลังแร่ไปขายหรือไปถลุงที่มาเลเซีย ในการควบคุมให้บริษัทปฏิบัติตามเงื่อนไขนี้ กรมทรัพยากร-
 ธรณีได้กระทำตนเป็นคนกลางจัดประชุมทำความเข้าใจรายละเอียด เรื่องการซื้อขายแร่ระหว่าง
 เจ้าของสินแร่และนายเหมืองกับโรงถลุงขึ้นหลายครั้ง ทั้งในช่วงก่อนและหลังโรงถลุง เปิดดำเนินการ
 นอกจากนั้นกรมทรัพยากรธรณียังได้ส่งเจ้าหน้าที่ชุดหนึ่งไปควบคุมการดำเนินงานของโรง
 ถลุง ทั้งในด้านเทคนิคการถลุงแร่ การควบคุมการชักตัวอย่างแร่เพื่อนำไปวิเคราะห์และการ
 เก็บรักษาตัวอย่างแร่ การประเมินค่าภาคหลวง การควบคุมการส่งสินแร่เข้าและส่งโลหะดีบุก
 ออกจากโรงถลุง เป็นต้น ผู้ควบคุมโรงถลุงจะต้องทำรายงานการดำเนินงานของโรงถลุงมายัง
 กรมทรัพยากรธรณีเป็นระยะ ซึ่งการควบคุมตรวจสอบการดำเนินงานของโรงถลุงเช่นนี้มิได้มีปฏิบัติ
 กันในโรงถลุงมาเลเซีย

หากพิจารณากันเฉพาะในประเด็นที่กล่าวมานี้ ในแง่หนึ่งก็อาจจะกล่าวได้ว่า ทาง
 การได้มีมาตรการควบคุมโรงถลุงรัดกุมแล้ว แต่หากพิจารณาอีกแง่หนึ่ง จะเห็นว่าการควบคุม
 ของรัฐบาลต่อโรงถลุงนั้นจำกัดอยู่เฉพาะในด้าน "วิธีการดำเนินงาน" ประกอบธุรกิจทางเทคนิค
 เท่านั้น รัฐบาลมิได้วางเงื่อนไขกำกับโรงถลุงในแง่ "โครงสร้าง" ของบริษัท โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งในด้านกรรมสิทธิ์ซึ่งมีบริษัทต่างชาติ เป็นผู้ถือหุ้นร้อยละ ๗๐ และควบคุมด้านการ
 บริหารจัดการอย่างอิสระ การละเลยของรัฐบาลในจุดนี้ทำให้บริษัทเจ้าของโรงถลุงมีโอกาสสร้าง
 ความได้เปรียบของตนเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น แม้ในด้านวิธีการดำเนินงานของโรงถลุงตาม
 แบบมาเลเซีย ซึ่งทางการคิดว่าเป็นการประกันผลประโยชน์ของเจ้าของสินแร่แล้วก็ตาม แต่
 ฝ่ายเจ้าของสินแร่กลับเห็นว่า "การนำระบบโรงถลุงที่ป็นงมาใช้นั้น พวกนายเหมืองเป็นฝ่าย
 เสียเปรียบ เพราะระบบโรงถลุงที่ป็นงเป็นระบบที่ให้ประโยชน์แก่โรงถลุงมากที่สุด และเป็น
 ระบบที่อังกฤษได้วางไว้ในสมัยเมื่อป็นงเป็นประเทศราชของอังกฤษ"^๑ จึงกล่าวได้ว่า ในขณะที่
 รัฐบาลประกันผลประโยชน์โดยตรงของบริษัทโดยให้สิทธิผูกขาดถลุงแร่เพียงผู้เดียวนั้น รัฐบาล
 มิได้มีมาตรการอื่นใดที่จะช่วยลดความเสียเปรียบของฝ่ายเจ้าของแร่หลายร้อยราย ซึ่งไม่มี
 ทางหลีกเลี่ยงจากอำนาจผูกขาดการรับซื้อสินแร่ของบริษัทโรงถลุง

^๑"จดหมายถึง บก." สยามรัฐ (๒๗ มกราคม ๒๕๐๔) : ๘

หากรัฐบาลต้องการจะให้ความคุ้มครองกิจการใหม่ของบริษัทโรงถลุง พร้อมทั้งคำประกันผลประโยชน์ของเจ้าของวัตถุดิบป้อนโรงถลุงไปพร้อม ๆ กันด้วย สิ่งที่น่าจะทำได้ก็คือ ใช้การให้ความคุ้มครองประการที่สอง เป็นเครื่องต่อรองในการวางเงื่อนไขเพิ่มเติมกับบริษัทโรงถลุงทั้งในด้านโครงสร้างและวิธีการประกอบการ กล่าวคือ ในด้านโครงสร้างของบริษัทรัฐควรจะต้องรองให้บริษัทไทยแลนคัส เมลคิงฯ ยินยอมให้ผู้ประกอบการเหมืองแร่หรือเจ้าของสินแร่ ได้เข้ามีส่วนรับผิดชอบในกิจการโรงถลุง โดยให้เข้าร่วมถือหุ้นในบริษัทโรงถลุงในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน เพื่อป้องกันมิให้โรงถลุงมีอำนาจเหนือเจ้าของสินแร่มากเกินไป ส่วนในด้านวิธีการดำเนินงานของบริษัทน่าจะเพิ่มเติมให้บริษัทโรงถลุงรับจ้างถลุงแร่ด้วยแทนที่จะรับซื้อสินแร่อย่างเดียว ทั้งนี้ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้โอกาสแก่เจ้าของสินแร่ในการรับโลหะดีบุกของตนกลับมาเลือกตลาดและราคาที่จะส่งออกเองโดยอิสระ ซึ่งอาจจะได้ราคาดีกว่าการขายขาดเป็นสินแร่ให้โรงถลุง นอกจากนั้นอีกส่วนหนึ่งก็จะเป็นการป้องกันมิให้บริษัทโรงถลุง เป็นผู้ผูกขาดการเลือกตลาดและกำหนดราคาส่งออกโลหะดีบุกแต่เพียงผู้เดียว อันจะเป็นการนำรายได้จากการส่งออกดีบุกของประเทศ ไปผูกติดกับการตัดสินใจและการดำเนินงานด้านการตลาดของบริษัทเอกชนเพียงบริษัทเดียว เงื่อนไขทั้งสองประการนี้จะเปิดโอกาสให้ทั้งผู้ประกอบการเหมืองแร่ และเจ้าของสินแร่กับฝ่ายโรงถลุงได้มีสถานะในการดำเนินธุรกิจที่เท่าเทียมกัน และมีอำนาจต่อรองใกล้เคียงกัน ทั้งยังจะเป็นการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศในระยะยาวไว้อีกด้วย

ในประเด็นที่น่าจะมีการวางเงื่อนไขกำกับในด้านโครงสร้างการถือหุ้นของบริษัทโรงถลุงนั้น ฝ่ายกรมทรัพยากรธรณียืนยันว่าได้มีการเจรจาในเรื่องนี้แล้ว ทว่าฝ่ายนายเหมืองไม่สนใจเอง อธิบดีกรมทรัพยากรธรณีกล่าวว่า ได้เคยเสนอบริษัทผู้เฝ้ายามคาร์โปว่า ควรจะแบ่งหุ้นของโรงถลุงออกเป็น ๓ ส่วน คือ ให้รัฐบาลไทยและผู้ประกอบการเหมืองแร่มีโอกาสเข้าถือหุ้นร่วมกับฝ่ายบริษัทด้วย แต่ทางบริษัทไม่ยินยอม ทางรัฐบาลไทยเองก็ไม่ต้องการเงินของประเทศมาลงทุน ส่วนผู้ประกอบการเหมืองแร่ที่เป็นชาวต่างชาติ (โดยเฉพาะเหมืองอังกฤษ) ก็ไม่เห็นด้วย เพราะเกรงว่าโรงถลุงใหม่จะทำให้โรงถลุงที่ป็นงเสียผลประโยชน์ลง ทางด้านนายเหมืองไทยจีนเองก็ไม่อยากร่วมมือด้วย เพราะเห็นว่ากำไรจากการถลุงน่าจะมีไม่มากนัก เพราะเป็นโรงถลุงขนาดเล็ก^๑ นอกจากนั้น ม.จ.พิริยดิศ ดิศกุล เจ้าหน้าที่ของกรมทรัพยากร-

^๑ สัมภาษณ์ วิชา เศรษฐบุตร...

กรณีซึ่งมีส่วน เกี่ยวข้องใน เรื่องการตั้งโรงถลุงมาตั้งแต่แรกก็ยืนยันว่า ได้มีการเชิญชวนผู้ ประกอบการเหมืองแร่ให้เข้าร่วมถือหุ้นในบริษัทโรงถลุงไทยชาร์กั๊ตด้วย แต่ไม่มีผู้ใดสนใจ เพราะเห็นว่าจะไม่มีกำไร เนื่องจากเป็นโรงถลุงขนาดเล็ก^๑

ถึงแม้ว่าทางการจะยืนยันว่าได้ยื่นข้อเสนอ เรื่องการร่วมหุ้นนี้แล้วก็ตาม แต่น่าจะ พิจารณาด้วยว่า การเจรจาในเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อใด ก่อนหรือหลังการอนุมัติความคุ้มครองพิเศษ ประการที่สอง จากการค้นคว้า เอกสารเกี่ยวกับการเจรจาทำความตกลงระหว่างทางการและ ฝ่ายโรงถลุงก่อนที่รัฐบาลจะอนุมัติให้การคุ้มครอง เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๐๖ นั้น ยังไม่พบ ว่ามีการเจรจาในประเด็นนี้ แม้แต่ในการประชุม ๓ ฝ่าย เรื่องการตั้งโรงถลุงดีบุก ระหว่าง กรมทรัพยากรธรณี บริษัทโรงถลุง และตัวแทนนายเหมือง ณ ห้องประชุมกรมทรัพยากรธรณี เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ก็ไม่ปรากฏว่ามีการเจรจาในเรื่องการแบ่งหุ้นของโรงถลุง^๒ ตรงกันข้าม การยื่นข้อเสนอในประเด็นนี้กระทำขึ้นหลังจากวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นวัน ที่รัฐบาลได้อนุมัติความคุ้มครองพิเศษไปอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร คือ หลังจากที่ฝ่ายรัฐบาลหมด โอกาสที่จะใช้ข้อเสนอขออนุมัติความคุ้มครองของบริษัทเป็นเครื่องต่อรองหรือ เป็นสิ่งแลกเปลี่ยน กับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่รัฐบาลต้องการให้บริษัทปฏิบัติตาม และทางฝ่ายยูเนี่ยนคาร์ไบต์ กับบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯ ก็ได้จดทะเบียนตั้งบริษัทและกำหนดสัดส่วนการถือหุ้นไว้เรียบร้อยแล้ว ทั้งกำลัง ดำเนินการก่อสร้างโรงถลุงจนใกล้จะเปิดดำเนินการอยู่แล้ว ข้อเสนอซึ่งจึงถูกทางฝ่ายบริษัท ปฏิเสธโดยรัฐไม่อาจบีบบังคับได้ หลักฐานก็คือ กรมทรัพยากรธรณีได้ทำหนังสือถามไปยังบริษัท ไทยแลนด์ส เมลด์ิงฯ ในวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ว่า การตั้งโรงถลุงดีบุกนั้นดำเนินการไป เพียงใดแล้ว และ "...บริษัทจะเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการทำเหมืองและผู้ถือใบอนุญาตซื้อแร่ ได้ถือหุ้นหรือร่วมทุนกับบริษัทได้บ้างหรือไม่"^๓ นอกจากนั้นในการประชุม ๓ ฝ่าย เพื่อทำความ ตกลงในรายละเอียดของการซื้อขายแร่ ในวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ได้มีผู้ประกอบการเหมือง แร่จากสงขลาและสุราษฎร์ธานี เสนอให้บริษัทโรงถลุงเพิ่มทุน และขอให้ขายหุ้นแก่ผู้ประกอบการ

^๑ ม.จ.พิริยดิศ ดิศกุล, "ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การเหมืองแร่ในทะเลกับบริษัท บิลลิตันไทยแลนด์ จำกัด" ใน กิจการเหมืองแร่, อมท. (กรุงเทพฯ : องค์การเหมืองแร่ใน ทะเล, มปป.), ไม่มีเลขหน้า.

^๒ กทธ., รายงานการประชุมเรื่องการตั้งโรงถลุงดีบุก วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖.

^๓ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๐๗ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ถึง บริษัทไทยแลนด์ส เมลด์ิง แอนด์รีไฟน์นิง จำกัด.

ท่าเหมืองแร่หรือผู้ค้าแร่ โดยให้มีสิทธิเลือกซื้อหุ้นก่อนผู้อื่น โดยให้เหตุผลว่า เพื่อให้ได้มีสิทธิ มีเสียงในบริษัทอันจะเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เช่นเดียวกับการปฏิบัติของบริษัทสหเสตร- เทรคดิง ลิมิเต็ด และบริษัทอิสเทอร์นส เมลติ้งซึ่งมีการขายหุ้นกันในตลาดทุกวันทำงาน^๑ จะเห็น ได้ว่า ข้อเสนอแย้งกับคำยืนยันของทางการที่ว่าผู้ประกอบการเหมืองแร่เป็นฝ่ายไม่สนใจที่จะเข้า ร่วมถือหุ้นในโรงถลุง ไม่เพียงแต่เท่านั้น หลังจากการประชุมครั้งนี้ ตัวแทนนายเหมือง และผู้ ค้าแร่รวม ๒๔ ราย ได้ทำหนังสือร้องเรียนในประเด็นเรื่องการขอมีส่วนร่วมถือหุ้นในโรงถลุงนี้ ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ศก.เดียวกันอีกด้วย^๒ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าฝ่ายผู้ประกอบการเหมืองแร่และผู้ค้าแร่จะเรียกร้องขอมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ บริษัทโรงถลุง แต่การเจรจาปัญหานี้ระหว่างทางการกับบริษัทโรงถลุงก็ไม่ประสบความสำเร็จ

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานของโรงถลุง ซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะมีการ ตั้งเงื่อนไขกำกับเพิ่มเติมขึ้น โดยขอให้บริษัทรับจ้างถลุงแร่ด้วยนั้น ผู้ประกอบการเหมืองแร่ได้ เสนอในการประชุมทำความเข้าใจซื้อขายแร่ เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๐๔ ด้วยว่า ขอให้บริษัท รับจ้างถลุงแล้วเจ้าของแร่จะส่งออกเอง แต่บริษัทปฏิเสธ^๓ เหตุที่โรงถลุงไม่ยอมรับข้อเสนอ นี้ของฝ่ายนายเหมือง ก็เนื่องจากว่ากำไรส่วนสำคัญของโรงถลุงนั้นเกิดขึ้นในชั้นการตลาด การที่ โรงถลุงสามารถควบคุมปริมาณโลหะดีบุกที่ผลิตได้ทั้งหมดของประเทศนั้นเท่ากับเป็นการควบคุม แหล่งอุปทานดีบุกขนาดใหญ่เป็นอันดับสามหรือสี่ของโลก ซึ่งจะทำให้สามารถเลือกระยะเวลา การจำหน่ายและประเทศปลายทางหรือลูกค้าได้ และจะกำหนดได้ว่าควรจะให้แก่ลูกค้ารายใด

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๐๔ จากทรัพยากรธรณีสงขลา และ รายงานการประชุมแนบหนังสือลงวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๐๔ จากทรัพยากรธรณีสุราษฎร์ธานี, อ้างถึงใน "ข้อเสนอของสมาคมเหมืองแร่ ผู้ประกอบการท่าเหมือง และผู้ค้าแร่ (แยกเป็นหมวด)", เอกสารเตรียมการประชุมทำความเข้าใจเรื่องการขายแร่ให้แก่โรงถลุงดีบุก (ฮัดสำเนา).

^๒ ข่าวพาณิชย (๗ พฤษภาคม ๒๕๐๔) : ๑.

^๓ กทธ., "เอกสารสรุปผลการประชุมทำความเข้าใจเรื่องการขายแร่ให้แก่โรงถลุง...", (ฮัดสำเนา).

ในเวลาใด ในราคาเท่าใด ด้วยวิธีใด ก็จะส่งตรงไปยังผู้บริโภคที่เป็นลูกค้า หรือส่งเข้าจำหน่ายในตลาดโลก แล้วแต่ที่วิธีใดจะสร้างกำไรได้มากกว่ากันในแต่ละช่วง ส่วนการรับจ้างถลุงนั้น โรงถลุงจะมีรายได้จากค่าจ้างถลุงเป็นหลักเท่านั้น ซึ่งจะไม่ทำให้ได้กำไรจากการดำเนินงานมากนัก การที่บริษัทปฏิสเสธไม่ยอมรับจ้างถลุงแร่ด้วยนั้น ทำให้สิทธิผูกขาดถลุงแร่ที่รัฐบาลให้การคุ้มครองขยายขอบเขต เลยออกไปถึงสิทธิผูกขาดส่งโลหะดีบุกออกนอกประเทศแต่เพียงผู้เดียวไปโดยอัตโนมัติ ซึ่งเป็นการเพิ่มความได้เปรียบในฝ่ายโรงถลุงมากขึ้นนั่นเอง

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับการรับจ้างถลุงแร่นี้มีสิ่งที่น่าสนใจคือ ในช่วงที่บริษัทโรงถลุงยื่นคำขอรับการส่งเสริมการลงทุนนั้น บริษัทมิได้ยืนยันว่าจะรับซื้อแร่อย่างเดียวโดยไม่รับจ้างถลุง ค่าใช้จ่ายของบริษัทกลับเป็นตรงกันข้าม ดังที่ปรากฏใน "บันทึกเรื่องบริษัทไทยแลนด์ส เมลติ้ง แอนด์-รีไฟน์นิ่ง จำกัด ได้ยื่นคำขอรับการส่งเสริมในการริเริ่มประกอบอุตสาหกรรมถลุงดีบุก" ของคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนว่า

... ในการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ครั้งที่ ๔/๒๕๐๖ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๐๖ ที่ประชุมพิจารณาเห็นสมควรให้บริษัทนี้ได้รับการส่งเสริม โดยให้ได้รับสิทธิและประโยชน์ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๐๕ นอกจากสิทธิและประโยชน์ในการของคณาธิการค้าในการส่งโลหะดีบุกออกไปจำหน่ายนอกราชอาณาจักรไม่สมควรอนุมัติ เพราะตามที่บริษัทชี้แจง บริษัทนี้เพียงแต่รับจ้างถลุงแร่ดีบุก การส่งโลหะดีบุกที่ถลุงแล้วออกไปจำหน่ายต่างประเทศเป็นเรื่องของเจ้าของดีบุกที่มาจ้างถลุง...

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนยังไม่สามารถหาหลักฐานได้ว่า เพราะเหตุใด บริษัทจึงชี้แจงกับคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนตรงข้ามกับความเป็นจริงเช่นนี้ และกรมทรัพยากรธรณีมีส่วนรู้เห็นในกรณีนี้อย่างใด

เท่าที่กล่าวมาในประเด็นเกี่ยวกับมาตรการหรือเงื่อนไขที่รัฐบาลตั้งไว้เพื่อกำกับการดำเนินงานของโรงถลุงที่ได้รับความคุ้มครองพิเศษนี้ จะเห็นได้ว่า ในระหว่างการเจรจาต่อรองก่อนให้การอนุมัติความคุ้มครองนั้น รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์มิได้ริเริ่มเสนอเงื่อนไขใดที่จะป้องกัน

* กทธ., บันทึกเรื่อง บริษัทไทยแลนด์ส เมลติ้ง แอนด์-รีไฟน์นิ่ง จำกัด ได้ยื่นคำขอรับการส่งเสริม...

มิให้บริษัทเป็นฝ่ายได้เปรียบเลย การเจรจาเพื่อหาทางเพิ่มอำนาจต่อรองของฝ่ายนายเหมือง โดยเสนอขอเข้าร่วมถือหุ้นและให้โรงถลุงรับจ้างถลุงด้วยนั้น ล้วนริเริ่มจากฝ่ายเจ้าของสินแร่ ซึ่งต้องเสียผลประโยชน์จากการถูกผูกขาดการรับซื้อผลผลิตทั้งสิ้น ซึ่งรัฐบาลก็ไม่สามารถต่อรอง ให้บริษัทอนุโลมตามได้ ทั้ง ๆ ที่เงื่อนไขทั้งสองประการนี้หากได้รับการปฏิบัติก็จะเป็นการประกัน ผลประโยชน์ของฝ่ายผู้ประกอบการเหมืองแร่และเจ้าของสินแร่ได้ และอันจะเป็นประโยชน์ต่อ ประเทศ เป็นส่วนรวมในแง่ที่ฝ่ายโรงถลุงมิได้มีอำนาจผูกขาดแต่เพียงผู้เดียวมากเกินไป

ข้อเสียเปรียบของฝ่ายไทยจากการให้ความคุ้มครองพิเศษสองประการแก่โรงถลุง จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากทัศนคติและปฏิกิริยาของฝ่ายเจ้าของสินแร่ต่อสิทธิผูกขาดของโรงถลุง ในขณะที่กรมทรัพยากรธรณียืนยันว่า การที่โรงถลุงปฏิบัติตามวิธีการของโรงถลุงที่มาเลเซีย นั้น เป็นมาตรการที่เพียงพอในการประกันว่าบริษัทจะไม่เอาเปรียบเจ้าของสินแร่ นายเหมืองกลับ มิได้มีความมั่นใจ เช่นเดียวกับทางการ ตรงกันข้าม ฝ่ายผู้ประกอบการเหมืองแร่กลับยิ่งหวาด ระแวงว่าพวกตนจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบจากการดำเนินงานแบบผูกขาดของโรงถลุงในหลาย ๆ ด้าน และวิพากษ์วิจารณ์ว่า รัฐบาลให้อภิสิทธิ์แก่บริษัทโรงถลุงมากเกินไป

ในช่วงแรกของการตั้งโรงถลุง ผู้ประกอบการเหมืองแร่มีความเป็นห่วงในด้านการ ผูกขาดจัดจำหน่ายของบริษัทว่า จะไม่สามารถขายโลหะดีบุกได้ในราคาสูง ซึ่งจะเกิดผลสะท้อน ในทางลบแก่ผู้ผลิต ในด้านนี้บริษัทไทยแลนด์ส เมลต์ติ้งฯ ได้ยืนยันว่า^๑

...บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เป็นบริษัทเอตคเคะบริษัทหนึ่งของโลก ที่อยู่ในขั้นผู้นำ แนวหน้าในกิจการทำเหมืองแร่ ถลุงแร่ การผลิตและจำหน่ายแร่ และนอกจาก นั้นยังเป็นบริษัทผู้นำของโลกในการพัฒนาการและการก่อสร้างโรงงาน และค้น คิดกรรมวิธีต่าง ๆ ในเรื่องการผลิตโลหะและโลหะผสมทั้งหลาย บริษัทยูเนียน- คาร์ไบด์มีความสัมพันธ์โดยใกล้ชิดเป็นพิเศษกับวงการอุตสาหกรรมเหล็กกล้าของ สหรัฐฯ ซึ่งเป็นผู้ใช้โลหะดีบุกมากที่สุดในโลก ในฐานะผู้จัดส่งสินแร่ โลหะผสม เคมีภัณฑ์ และแก๊สอุตสาหกรรม เข้าบ่อนโรงงานเหล่านั้น โดยที่บริษัทยูเนียนคาร์- ไบด์มีสาขาอยู่มากหลายทั่วโลก บริษัทจึงมีความสัมพันธ์โดยใกล้ชิดกับวงการ อุตสาหกรรมเหล็กกล้าของโลก เสรีด้วยเช่นกัน...

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๗ จากบริษัทไทยแลนด์ส เมลต์ติ้ง แอนด์- ริไฟน์นิ่งจำกัด ถึงประธานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม.

อย่างไรก็ตาม ฝ่ายนายเหมืองยังไม่มั่นใจนัก และเกรงว่าความใกล้ชิดดังกล่าวจะยิ่งทำให้ บริษัทยูนิเวนคาร์ไบด์รักษาผลประโยชน์ของผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิตดีบุก ดังปรากฏในเอกสาร ที่ฝ่ายนายเหมือง เสนอแก่อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๐๘ (ในช่วงนี้ บริษัทเริ่มทำการถลุงและส่งโลหะดีบุกออกจำหน่ายแล้ว) ความว่า^๑

๑) การส่งโลหะดีบุกไปขายต่างประเทศ

ในการประชุมครั้งแรกเมื่อ ๔ พฤษภาคม ศกนี้ (๒๕๐๘) ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ฝากข้อสังเกตในการที่บริษัทโรงถลุงแร่ ได้สิทธิ์เป็นผู้ส่งโลหะดีบุกไปจำหน่ายต่างประเทศแต่ผู้เดียว และเกรงว่าบริษัทโรงถลุงแร่จะมีความสามารถไม่เพียงพอในการหาตลาด ก็จะเป็นผลเสียแก่ส่วนรวมของประเทศ คือ ราคาที่ส่งออกนั้นน้อยไป ทางฝ่ายโรงถลุงก็รับรองว่ามีความชำนาญในการจำหน่ายเป็นอย่างดี และพยายามจะขายให้ได้ราคาดีที่สุดใน

ในขณะที่ปรากฏว่าบริษัทโรงถลุงแร่ทำตัวเป็นตัวแทนของบริษัทซื้อดีบุกที่คานาดา กล่าวคือ บริษัทโรงถลุงแร่รับเงินล่วงหน้ามาจากบริษัทนั้น และขายโลหะดีบุกให้แก่บริษัทนั้นในราคาที่ซื้อจากนายเหมืองบวกด้วยค่าถลุง และบริษัทในคานาดานั้นได้ขายโลหะดีบุกให้แก่โรงรีดเหล็กในสหรัฐอเมริกาในราคาที่ดีกว่าตลาดโลก การกระทำเช่นนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นการช่วยเหลือผู้ใช้ โดยพยายามกดราคาดีบุกให้ถูกลง การกระทำเช่นนี้ ประเทศไทยในฐานะผู้ผลิตย่อมได้รับความเสียหายกระทบกระเทือนมาก...

ไม่เพียงเฉพาะผู้ประกอบการทำเหมืองเท่านั้น แม้แต่เจ้าหน้าที่ของทางการเองก็เห็นว่าการดำเนินงานในบางครั้งของโรงถลุงมีลักษณะหลีกเลี่ยงไม่ตรงกับคำรับรองที่ให้ไว้กับทางการ ซึ่งเมื่อปฏิบัติแล้วจะก่อให้เกิดปัญหาและความเดือดร้อนแก่นายเหมือง เช่น ในวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๐๘ บริษัทโรงถลุงทำหนังสือมาแจ้งแก่กรมทรัพยากรธรณีว่า ตั้งแต่วันที่ ๗ ธันวาคม เป็นต้นไป บริษัทจะจำกัดปริมาณรับซื้อสินแร่จากผู้ขายรายหนึ่งไม่เกิน ๔๐๐ ตันในวันหนึ่ง ๆ ทั้ง ๆ ที่บริษัทไม่มีสิทธิที่จะทำเช่นนั้นได้ เนื่องจากเคยให้คำรับรองไว้ในการประชุมทำความเข้าใจซื้อขายแร่เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๐๘ ว่า จะรับซื้อแร่ทั้งหมดที่มีผู้นำไปขายในวันหนึ่ง ๆ ในกรณีนี้ รองอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีได้รายงานต่ออธิบดีว่า บริษัทไม่มีสิทธิทำเช่นนั้น และหากทำก็ถือว่าเป็นการผิดสัญญาตามบัตรส่งเสริมการลงทุน และได้แสดงความเห็นต่อการดำเนินงานของโรง

^๑ กทธ., เอกสารจากนายอาทร ต้องวัฒนา เสนอต่ออธิบดีกรมทรัพยากรธรณี (ฮัดสำเนา).

ถลุงว่า "การปฏิบัติของโรงถลุงดีบุกนี้ นับวันมีแต่จะก่อให้เกิด dissensions แก่นายเหมือง ซึ่งผลสุดท้ายก็มาลงเอยเอาแก่กรมทรัพยากรธรณีทุกที เป็นความยุ่งยากในการปฏิบัติการของท่านเอง" นอกจากกรณีนี้แล้ว รองอธิบดียังได้กล่าวพาดพิงไปถึงกรณีอื่นด้วยว่า "นอกจากนั้น ยังมีการเอาไรด์เอาเปรียบ ปิดเบือนข้อเท็จจริงทำให้กรมทรัพยากรธรณีเสียชื่อในที่ประชุมคณะมนตรีดีบุกระหว่างประเทศ เรื่อง production figures ควรลงโทษตาม ม.๑๗ ผลวิเคราะห์^๑ ต่าง ๆ ก็ต่ำกว่าที่อนุญาตโดยผลการวิเคราะห์ที่ได้แจ้งผลมาแล้ว"^๒

เท่าที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ไทยตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบจากการที่รัฐบาลได้อนุมัติความคุ้มครองพิเศษ ๒ ประการแก่บริษัทโรงถลุง โดยมีได้ต่อรองหรือกำหนดมาตรการในการควบคุมโรงถลุง หรือประกันผลประโยชน์ของฝ่ายเจ้าของสินแร่อย่างรัดกุมเท่าที่ควร เมื่อพิจารณาถึงผู้ที่ เป็นเจ้าของบริษัทเหมืองแร่บุรพาแล้ว ก็ดูเหมือนว่า ได้มีการใช้อำนาจของคณะรัฐมนตรีและนโยบายส่งเสริมการลงทุนของเอกชนมาให้อภิสิทธิ์ และความคุ้มครองพิเศษเฉพาะแก่ผลประโยชน์ของเอกชนเพียงกลุ่มเดียว คือ บริษัทของกลุ่มทหารซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจรัฐกับบรรษัทลงทุนข้ามชาติเท่านั้น ทั้งนี้โดยละเลยการพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชนกลุ่มอื่น

๒. บริษัทเหมืองแร่บุรพาและบริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์กับสิทธิผูกขาดสำรวจแร่ในทะเล

กล่าวได้ว่า การอนุมัติสัมปทานพิเศษให้แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพากับยูเนี่ยนคาร์ไบด์ มิได้ก่อให้เกิดการส่งเสริมการลงทุนของเอกชนอย่างเสมอภาค และมีได้เป็นผลดีต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของข้อ เสนอและสัญญาสัมปทานพิเศษระหว่างรัฐบาลกับบริษัทเหมืองแร่บุรพา จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับกรณีโรงถลุง คือกระทำขึ้นตามข้อ เสนอของบริษัทแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยปราศจากการรับรองของรัฐบาล และโดยมิได้เป็นไปตามเงื่อนไขที่รัฐบาลเป็นฝ่ายกำหนดขึ้น

^๑ หมายถึง ผลวิเคราะห์เนื้อโลหะในสินแร่ การขายแร่ดีบุกนั้นคิดจากปริมาณของเนื้อโลหะดีบุกในสินแร่ ดังนั้น การวิเคราะห์เนื้อโลหะในแร่ดีบุกจึงมีความสำคัญมากสำหรับเจ้าของแร่และโรงถลุง ในแง่ที่จะทำให้ได้รับหรือต้องจ่ายค่าดีบุกมากขึ้นหรือน้อยลง หากผลการวิเคราะห์ของแต่ละฝ่ายไม่ตรงกัน

^๒ กทธ., บันทึกความเห็นของนายสมาน บุราวาศ ลงวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๔
แนบท้ายหนังสือลงวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๐๔ จากบริษัทไทยแลนด์ส เมลติ้งฯ ถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี.

การที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาและยูเนี่ยนคาร์ไบด์ได้รับอนุมัติพื้นที่สัมปทานเกือบ ๘ ล้านไร่ ในการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลแต่เพียงผู้เดียวนั้น มีนัยสองประการ คือ เป็นการกีดกันบริษัทเหมืองแร่อื่นมิให้มีโอกาสสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการเปิดโอกาสให้บริษัทต่างชาติเพียงบริษัทเดียว เข้ามาครอบงำและมีอิทธิพลเหนืออุตสาหกรรมปิบุกไทยได้มากขึ้นกว่าเดิม

ที่กล่าวว่า สัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บุรพา ได้ตัดสิทธิและโอกาสของผู้ประกอบการเหมืองแร่รายอื่นนั้นจะเห็นได้จาก ข้อเสนอข้อที่ ๑ ของบริษัทซึ่งตรงกับสัญญาระหว่างบริษัทกับกรมโลหกิจข้อที่ ๑ ในสัญญาข้อนี้ วรรคแรกและวรรคท้ายระบุว่า^๑

ข้อ ๑ การอนุญาตตามสัญญานี้เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า เรื่องราวขอประทานบัตรทำเหมืองแร่และหรือเรื่องราวขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่อันอยู่ในอาณาเขต เนื้อที่สัมปทานตามสัญญานี้ นั้น ถ้าจะมีผู้ขอได้ยื่นขอไว้ทางแผนกโลหกิจท้องที่ภายหลังหนังสือของ ลก.ที่ ๒๗๔๔/๒๕๐๔ ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๔ และเรื่องราวนั้นยังมิได้รับอนุญาต ผู้อนุญาตจะได้ดำเนินการยกเลิกเรื่องราวนั้นเสีย...

เรื่องราวขอประทานบัตรทำเหมืองแร่หรือเรื่องราวขออาชญาบัตรตรวจแร่ของผู้ใดได้มีผู้ยื่นขอไว้ภายหลังวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นวันที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติให้ออกสัมปทานดังกล่าวให้แก่ผู้รับอนุญาต ผู้อนุญาตจะได้ดำเนินการยกเลิกเรื่องราวดังกล่าวเสียทั้งหมด และให้สัญญานี้คลุมถึงเรื่องราวดังกล่าวด้วย...

เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามนี้ อธิบดีกรมโลหกิจได้ทำหนังสือไปยังทนายากรธรณีประจำท้องที่ซึ่งควบคุม เขตพื้นที่สัมปทานของบริษัท ให้ยกเลิกและไม่ให้ยอมรับ เรื่องราวขอตรวจแร่ของนาย

^๑ สัญญาว่าด้วยการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลและบนชายฝั่งทะเล ในเขตท้องที่จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ระหว่างกรมทนายากรธรณีกับบริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจจำกัด วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖.

ผู้อนุญาตและผู้รับอนุญาตตามสัญญานี้หมายถึง กรมทนายากรธรณีและบริษัทเหมืองแร่บุรพา ตามลำดับ.

เหมืองรายอื่นที่จะขอสำรวจทับ เขตสัมปทานของบริษัท ความว่า^๑

ก) ... (ข้อ ๑ วรรคแรก ให้ตรวจสอบว่า)... เรื่องราวขอประทานบัตรหรือ เรื่องราวขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ ที่ได้ยื่นขอไว้ยังภายในอาณาเขตเนื้อที่ สัมปทานตามสัญญาฯ และขอภายหลังหนังสือ ลก.ที่ ๒๗๕๔/๒๕๐๔ ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๔ ซึ่งสั่งให้รอกการจดทะเบียน เรื่องราวขอสิทธิตรวจและทำเหมือง แร่ในทะเล แล้วเสนอเรื่องไปให้กรมพิจารณาทุกรายนั้น ขณะนี้มีหรือไม่มี ถ้ามี มีอยู่ที่ราย ของผู้ใดบ้าง ให้ทำบัญชีรายละเอียดแสดงตำบล อำเภอ จังหวัด และเนื้อที่ส่งไปกรม และให้ท่านหาทางให้ผู้ขอขอลงเรื่องรายนั้น ๆ เสีย ถ้า ผู้ขอไม่ตกลง ให้ท่านดำเนินการยกเลิกเรื่องรายนั้น ๆ เสีย...

ค) ... (ข้อ ๑ วรรค ๓ ถ้ามีเรื่องขอประทานบัตรหรืออาชญาบัตรผูกขาดตรวจ แร่ที่ยื่นภายหลังวันที่ ๑๖ เมษายน ซึ่งเป็นวันที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติให้ออกสัมปทาน แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และอยู่ในเขตพื้นที่สัมปทานนี้)... ให้ท่านแจ้งให้ผู้ขอขอลง เรื่องรายนั้น ๆ เสีย ถ้าผู้ขอไม่ตกลงให้ท่านดำเนินการยกเลิกเรื่องร้าว นั้น ๆ เสีย...

หลักฐานทั้งสองชิ้นนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ได้มีการตัดสินใจของเอกชนรายอื่น เพื่อให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ได้รับประโยชน์แต่เพียงผู้เดียว เพราะทั้ง ๆ ที่บริษัท ยื่นขอ สัมปทานพิเศษในวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๐๖ แต่บริษัท ได้รับการพิจารณาอนุมัติจากกรมโลหกิจอย่าง รวดเร็วภายใน ๖ วัน ส่วนนายเหมืองรายอื่นซึ่งได้ยื่นหนังสือไว้หลังวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๔ หรือกล่าวได้ว่ายื่น เรื่องราวไว้กับทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ก่อนบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯถึง ๑ ปี ครั้งนั้น กลับถูกแช่เย็นโดยหนังสือของกรมโลหกิจ "ลก.ที่ ๒๗๕๔/๒๕๐๔" ซึ่งสั่งให้ทรัพยากรธรณี ประจำท้องที่รอกการจดทะเบียนรับ เรื่องราวไว้ก่อน ถึงแม้จะไม่พบว่ารายละเอียดของหนังสือ ฉบับนี้เป็นอย่างไร และมีความเป็นมาอย่างไร แต่อาจกล่าวได้ว่าหนังสือนี้จะต้องมีควมสำคัญ เป็นอย่างยิ่ง เพราะได้ทำให้นายเหมืองซึ่งได้ยื่น เรื่องราวขอ สิทธิตรวจแร่ในทะเลอย่างถูก ต้องตามกฎหมายแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ (ก่อนบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯซึ่งยื่น เรื่องขอสำรวจแร่แบบ "พิเศษ" ที่ไม่มีบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในกฎหมายแร่ฉบับใดเลย) ต้องถูกกีดกันไม่ให้ทรัพยากร-

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๐๖ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีถึงโลหกิจ จังหวัดเอก ภูเก็ต.

นอกจากทำหนังสือถึงเจ้าหน้าที่ที่ภูเก็ตแล้ว อธิบดีฯยังได้ทำหนังสือทำนองเดียวกันนี้ ถึงโลหกิจจังหวัดเอกพิงงา คือหนังสือลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๐๖ และได้ทำหนังสือถึงโลหกิจจังหวัด โท อำเภอตะกั่วป่า เป็นหนังสือลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๐๖ อีกด้วย

กรณีประจำท้องที่รับไว้พิจารณา หากจะสันนิษฐานว่า ที่กรมโลหกิจมีคำสั่งโดยหนังสือฉบับนี้ เพราะเห็นว่ากฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวกับสิทธิขอตรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลยังไม่ได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนแน่นอน และต้องการให้พักเรื่องคำขอไว้จนกว่ากรมจะแก้ปัญหาระหว่างข้อโหว่ของกฎหมายเสียก่อนนั้น ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะเมื่อเวลาล่วงเลยมาจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาเข้าคำขอของตนบ้าง กรมโลหกิจก็ยังไม่มียกกฎหมายที่ใช้พิจารณา เรื่องสิทธิตรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล ทั้งยังอนุญาตให้บริษัท ขอสัมปทานโดยวิธีพิเศษโดยอ้าง "อำนาจคณะรัฐมนตรี" มาอนุมัติ เสียอีก

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานแวดล้อมในระยะเวลาใกล้เคียงกับการออกคำสั่งโดยหนังสือฉบับนี้ สันนิษฐานได้ว่า การออกหนังสือที่ ลก.๒๗๕๔/๒๕๐๔ น่าจะเป็นการเตรียมการล่วงหน้าบางอย่างเพื่อประโยชน์ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาแต่เพียงผู้เดียว บริษัท ได้ยอมรับไว้เองในหนังสือขอสัมปทานพิเศษเมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๐๖ ว่า บริษัทเห็นว่าอาณาเขตในท้องทะเลชายฝั่งภาคใต้และอาณาเขตบนบกติดชายฝั่งนั้น น่าจะได้รับการสำรวจเพื่อแสวงหาแหล่งแร่ใหม่ ๆ และว่า "บริษัท...ได้ทำการศึกษาและสำรวจทางด้านวิชาการอย่างเจียบ ๆ ร่วมกับนักสำรวจธรณีวิทยาชาวอเมริกันมานานเป็นเวลาติดต่อกันถึง ๑๘ เดือน ได้สิ้นเปลืองเงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้นนี้ไปมากแล้ว จึงได้ตกลงใจยื่นข้อเสนอสู่รัฐบาล..."^๑ คำกล่าวนี้หมายความว่า บริษัทได้ให้ยูเนียนคาร์ไบด์เข้ามาสำรวจแร่ในทะเลอย่างเจียบ ๆ ตั้งแต่ประมาณกลางปี ๒๕๐๔ ก่อนที่จะได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการในปี ๒๕๐๖ รองอธิบดีกรมโลหกิจ ได้เคยกล่าวพาดพิงว่า มีการติดต่อเกี่ยวกับเรื่องการสำรวจแร่ในทะเลของบริษัทเหมืองแร่บุรพากับกรมโลหกิจในปี ๒๕๐๔ นี้เช่นกัน ดังคำให้การต่อศาลแพ่งเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๖ ในคดีที่กรมทรัพยากรธรณีฟ้องเรียกหุ้น ๘ % จากบริษัทเหมืองแร่บุรพาว่า^๒

สัญญา จ.๑ ได้ทำเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ เวลานั้นข้าฯเป็นรองอธิบดี แต่การติดต่อเรื่องนี้เริ่มทำกันแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งเวลานั้น กรมนี้ชื่อ "กรมโลหกิจ" ข้าฯเกี่ยวข้องกับผู้ที่ทำสัญญาเฉพาะในเรื่องวิชาการเท่านั้น เกี่ยวกับข้อสัญญา ข้าฯไม่ทราบด้วย

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๐๖ จากบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด ถึงอธิบดีกรมโลหกิจ.

^๒ กทธ., คำให้การ นายสมาน บุราวาส คดีหมายเลขดำที่ ๓๕๐๔/๒๕๑๕ วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๖.

[สัญญา จ.๑ หมายถึง สัญญาว่าด้วยการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลและบนชายฝั่งทะเลในเขตท้องที่จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ระหว่าง กรมทรัพยากรธรณีกับบริษัทเหมืองแร่ปุรพา เศรษฐกิจ จำกัด - ผู้เขียน]

จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์เหล่านี้ได้เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับที่กรมโลหกิจได้ออกคำสั่ง ให้กรมทรัพยากรธรณีท้องที่ระงับการรับเรื่องราวขอตรวจแร่ในทะเลจากนายเหมืองรายที่ยื่นคำขอหลังวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๔ ดังนั้น จึงเป็นไปได้หรือไม่ว่า การติดต่อกันล่วงหน้าระหว่างกรมโลหกิจกับบริษัทเหมืองแร่ปุรพาในปี ๒๕๐๔ นั้น จะเกิดขึ้นก่อนวันที่ ๒๔ มิถุนายน และเป็นไปในทำนองที่ให้บริษัทกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เริ่มการสำรวจไปล่วงหน้าอย่างเงียบ ๆ และระหว่างที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ยังสำรวจไม่เสร็จนั้น กรมโลหกิจก็จะไม่รับพิจารณาคำขอสำรวจแร่หรือคำขอประทานบัตรของนายเหมืองรายใดทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังมีความเป็นไปได้ว่า อาจจะมีการตกลงกันว่า ให้บริษัทเหมืองแร่ปุรพายื่นคำขอโดยใช้ "สัมปทานพิเศษ" ซึ่งกรมโลหกิจก็จะให้การอนุมัติโดยทันที หากข้อสันนิษฐานเป็นความจริงก็แสดงว่า ได้มีการใช้ "อภิสิทธิ์" มาคุ้มครองผลประโยชน์ของบริษัทเหมืองแร่ปุรพาเป็นพิเศษ โดยยินยอมให้บริษัทต่างชาติ เข้ามาล่วงละเมิดอธิปไตย ทำการสำรวจแร่ในทะเลก่อนได้รับอนุมัติจากรัฐบาล นอกจากนั้นยังแสดงว่า บริษัททั้งสองได้ร่วมกันกีดกันสิทธิพึงมีพึงได้ของเอกชนรายอื่น โดยใช้กลไกของระบบราชการเป็นเครื่องมือ เพื่อสร้างอำนาจการผูกขาดขึ้นในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกไทย

ข้อเสียเปรียบของฝ่ายไทย จากการที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ยอมให้บริษัทเหมืองแร่ปุรพา-เศรษฐกิจแต่เพียงผู้เดียว ทำการสำรวจและทำเหมืองแร่ในพื้นที่เกือบ ๔ ล้านไร่นี้ ประการแรกทำให้นายเหมืองประมาณ ๖๐๐ รายต้องถูกตัดสิทธิ์ที่ดินมีอยู่ตามกฎหมาย^๑ มีบริษัทเหมืองแร่เพียง ๒ บริษัทเท่านั้นที่รอดพ้นจากการถูกกีดกัน คือ บริษัทไซมิลสินอินดิเกตจำกัด ซึ่งได้รับอนุมัติสัมปทานพิเศษบนพื้นที่ ๑๐๐,๑๕๐ ไร่ในเขตจังหวัดภูเก็ต โดยสัญญาลงวันที่ ๔ มกราคม ๒๕๐๕ และบริษัทเรือชุดแร่บางม่วงจำกัด ซึ่งได้รับอนุมัติพื้นที่ ๒๔,๐๐๐ ไร่ โดยสัญญาลงวันที่

^๑ บันทึกพิเศษ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ เรื่อง การทุจริตในกรมทรัพยากรธรณี กระทำการในลักษณะนายหน้า ผูกขาดโอนทรัพยากรแร่ในทะเลให้บริษัทต่างด้าว โดย ดร.อร่าม บุรณศิริ และ นายโพธิ์ จรรย์โกมล.

๖ สิงหาคม ๒๕๐๕ ในเขตท้องที่อำเภอตะกั่วป่า และกิ่งอำเภอเกาะคอเขา จังหวัดพังงา^๑ การอนุมัติให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาได้รับสัมปทานสำรวจแร่ในพื้นที่อันมหาศาลนี้ ทำให้รัฐขาดประโยชน์หรือรายได้จากค่าธรรมเนียม ในการยื่นเรื่องราวขออาญาบัตรหรือประทานบัตรจากเอกชนประมาณ ๖๐๐ รายที่ถูกคัดลิกิณั้น

ข้อเสียเปรียบประการที่สอง คือ ทำให้บริษัทผู้เฝ้ายามคาร์โบไนด์สามารถขยายอิทธิพลเข้าครอบงำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุก นอกเหนือจากที่ได้ทำการผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกทั่วประเทศ การอนุญาตให้บริษัทต่างชาติเพียงบริษัทเดียว ทำการสำรวจแร่ธาตุทุกชนิดในทะเลรวมทั้งน้ำมันดิบเป็นเวลาถึง ๓ ปี และให้ต่ออายุได้อีก ๒ ปี ทั้งได้ตกลงล่วงหน้าว่า จะอนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ให้แก่บริษัท โดยมีได้ระบุจำนวนพื้นที่มากที่สุดที่รัฐจะอนุมัติ (สัญญาข้อที่ ๙)^๒ นั้น เป็นข้อตกลงที่หละหลวมและรัฐเป็นฝ่ายเสียเปรียบโดยสิ้นเชิง เพราะเท่ากับว่า รัฐบาลได้ปล่อยให้บริษัท เป็นผู้ควบคุมผลสำรวจทรัพยากรทุกชนิดของประเทศที่มีอยู่สองฝั่งคาบสมุทร รวมทั้งแผนที่แหล่งแร่อันมีค่าและมีความสำคัญยิ่งต่อการลงทุนทำเหมืองแร่ในทะเลทุกชนิดในอนาคต แม้ว่าจะมีข้อบังคับว่า บริษัทจะต้องส่งรายงานผลสำรวจให้แก่กรมโลหกิจ หรือให้เจ้าหน้าที่เข้าสังเกตการสำรวจได้ (สัญญาข้อที่ ๖ และข้อที่ ๘)^๓ แต่ก็ไม่มีหลักประกันว่า บริษัทจะส่งรายงานหรือ

^๑ ชวลิต กุลไพฑูลย์, "สัมปทานพิเศษ", ข่าวสารโลหกิจ ๔(มกราคม ๒๕๐๖): ๗๔.

^๒ สัญญาข้อที่ ๙ ระบุว่า "ภายใต้บังคับข้อ ๔ ให้ผู้รับอนุญาตเลือกพื้นที่เพื่อยื่นขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ ภายในพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้ทำการสำรวจ และจะต้องเปิดการทำเหมืองผลิตแร่ภายในกำหนดหนึ่งปี นับแต่วันที่ได้รับประทานบัตรทำเหมืองแร่".

^๓ สัญญาข้อที่ ๖ ระบุว่า

...ผู้รับอนุญาตมีหน้าที่ต้องเสนอรายงานผลการสำรวจแร่ทุกชนิดให้ผู้อนุญาตทราบตามความเป็นจริง โดยไม่ปิดบังอำพราง ทุกระยะหกเดือนนับแต่วันทำสัญญานี้ และจะอ้างกรณีใด ๆ เป็นเหตุขอผ่อนผันมิได้เป็นอันขาด ถ้าหากผู้อนุญาตประสงค์ขอหรือขอคัดลอกรายงานผลการสำรวจฉบับที่ผู้รับอนุญาตเก็บรักษา ผู้รับอนุญาตต้องส่งมอบรายงานนั้นแก่ผู้อนุญาตทันทีโดยมิชักช้า และจะเรียกค่าตอบแทนใด ๆ มิได้...

สัญญาข้อที่ ๘ ระบุว่า "...ถ้าผู้อนุญาตประสงค์จะส่งเจ้าหน้าที่ของผู้อนุญาตไปสังเกตการสำรวจหรือร่วมทำการสำรวจด้วยครั้งละหนึ่งคน ผู้รับอนุญาตจะต้องอำนวยความสะดวกและออกค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นให้ เท่าที่เจ้าหน้าที่นั้นมีสิทธิเบิกจ่ายจากทางราชการ..."

ผู้อนุญาตและผู้รับอนุญาต ในสัญญานี้หมายถึง กรมโลหกิจและบริษัทเหมืองแร่บุรพาตามลำดับ

แผนที่ยกย่องที่ถูกต้องตามความเป็นจริงให้แก่รัฐบาล ในแง่นี้รัฐบาลก็จะไม่สามารถตรวจสอบได้ด้วย เพราะรัฐบาลมิได้เปิดโอกาสให้บริษัท เหมือนแรรี่อื่นได้เข้าสำรวจและส่งรายงานผลมาให้เปรียบเทียบ นอกจากนี้ บริษัทเหมือนแรรี่รพายัง เป็นบริษัทอิทธิพลที่มีความใกล้ชิดเป็นพิเศษกับกรมฯ อยู่แล้ว จึงยังไม่มีความจำเป็นที่ กรมฯ จะปฏิบัติหน้าที่แทนรัฐบาล เรียกเก็บรายงานการสำรวจแหล่งแร่อย่างรัดกุมหรือไม่ หรือบริษัทกับกรมฯ จะทำความตกลงพิเศษกันอีกหรือไม่ ดังเช่นที่ได้ร่วมตกลงกันในคราวขอสัมปทานพิเศษ การขาดแผนที่แหล่งแร่ในทะเล เท่ากับว่าขาดสิ่งสำคัญที่สุดของการทำเหมืองแร่ในทะเล ทั้งนี้ เพราะการลงทุนประเภทนี้ นอกจากจะใช้ทุนมากเป็นพิเศษแล้ว ยังมีความเสี่ยงสูง อัตราความเสี่ยงจะลดลงได้ก็โดยอาศัยแผนที่แหล่งแร่เท่านั้น ดังนั้น หากรัฐบาลไม่สามารถควบคุมแผนที่แหล่งแร่ได้ก็หมายความว่า รัฐบาลจะไม่มีอำนาจต่อรองกับบริษัทผู้ขอ สัมปทานบัตรทำเหมือง ในแง่นี้รัฐบาลจะขาดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาพื้นที่และอายุประทานบัตร ตลอดจนส่วนแบ่งผลประโยชน์ที่บริษัทควรจะได้รับ เมื่อเทียบกับรัฐซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากร ผลก็คือ รัฐบาลจะไม่สามารถกำหนดมาตรการหรือเงื่อนไขที่รัดกุมเพียงพอมาจำกัดการดำเนินงานของบริษัท หรือมาแบ่งปันส่วนผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากทรัพยากรเหล่านั้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การทำสัญญาสัมปทานพิเศษกับบริษัทเหมือนแรรี่รพฯ ได้ทำให้รัฐเป็นฝ่ายเสียเปรียบบริษัทผู้ขอสัมปทานบัตรเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับในกรณีโรงถลุง

การเปิดโอกาสให้บริษัทผู้ขอสัมปทานบัตรเข้ามาประกอบธุรกิจในกิจการตีบุก ซึ่งทำรายได้เป็นอันดับสามหรือสี่ของประเทศ โดยให้ได้รับทั้งการส่งเสริมการลงทุน การคุ้มครองเป็นพิเศษ และสามารถขยายการผูกขาดในแนวตั้งทั้งกิจการถลุงแร่และทำเหมืองแร่ โดยปราศจากมาตรการของรัฐจำกัดการดำเนินงานอย่างรัดกุมเท่าที่ควรดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้ส่งผลให้บริษัทผู้ขอสัมปทานบัตรสามารถสร้างอิทธิพลขึ้นในอุตสาหกรรมตีบุกไทยได้โดยปราศจากการแข่งขันหรือถ่วงรั้ง ต่อไปจะพิจารณาว่า ฝ่ายไทยหรือผู้ขอสัมปทานบัตรจะได้ประโยชน์มากหรือน้อยกว่ากัน จากการเจรจาต่อรอง เพื่อเริ่มการลงทุนในอุตสาหกรรมตีบุกไทย โดยใช้เกณฑ์ว่า บริษัทจะสามารถสร้างอำนาจการครอบงำอุตสาหกรรมตีบุกไทยได้เพียงไร

๓. บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์กับการครอบงำอุตสาหกรรมติบุกไทย

ถึงแม้ว่าบริษัทไทยแลนดัส เมลติง แอนด์รีไฟนนิ่ง จำกัด จะเป็นบริษัทที่จดทะเบียนในประเทศไทย และมีบริษัทคนไทยร่วมลงทุนอยู่ด้วยก็ตาม แต่ก็จัดได้ว่า บริษัทโรงถลุงนี้เป็น "บริษัทต่างชาติ"^๑ และเป็นบริษัทลูกของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์โดยตรง เพราะในการร่วมทุนนี้ ฝ่ายยูเนียนคาร์ไบด์เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ คือ ร้อยละ ๗๐ บริษัทเหมืองแร่ปุรพา เศรษฐกิจ จำกัด ถือหุ้นเพียงร้อยละ ๓๐ ทั้งยังเป็นแต่เพียงบริษัทนายหน้าที่ได้มุ่งประกอบธุรกิจในด้านนี้อย่างจริงจัง บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จึงเป็นฝ่ายที่มีอำนาจอย่างแท้จริงในด้านการบริหารจัดการ

จากการศึกษาได้พบว่า บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ได้อาศัยกลไกการผูกขาดการถลุงแร่ของบริษัทไทยชาร์โก้ เป็นช่องทางเข้าครอบงำอุตสาหกรรมติบุกไทย โดยผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิต และการควบคุมขั้นตอนต่าง ๆ ของธุรกิจการถลุงแร่ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

อำนาจการครอบงำอุตสาหกรรมติบุกไทยของยูเนียนคาร์ไบด์ประการแรก เป็นผลมาจากการที่บริษัทไทยชาร์โก้สามารถผูกขาดการรับซื้อสินแร่ติบุกทั่วประเทศไว้แต่เพียงผู้เดียว แม้ว่าในธุรกิจเหมืองแร่จะยังคงมีผู้ประกอบการจำนวนมากทำการแข่งขันกันผลิตโดยเสรี แต่เนื่องจากผู้ประกอบการเหมืองแร่ทุกรายจะต้องขายผลผลิตของตนให้แก่บริษัทไทยชาร์โก้โดยไม่มีอำนาจต่อรอง บริษัทไทยชาร์โก้จึงมีสถานะเป็นผู้ผูกขาดในระดับบนของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ดังนั้น บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จึงสามารถควบคุมอุตสาหกรรมเหมืองแร่ติบุกไว้แต่เพียงผู้เดียวโดยปริยาย

^๑ ในที่นี้ถือตามความหมายของ เกริกเกียรติ พิพัฒน์ เสรีธรรม ที่ว่า "บริษัทต่างชาติ" มีลักษณะหนึ่งคือ "เป็นบริษัทที่มีการร่วมทุนระหว่างคนไทยกับต่างประเทศ โดยฝ่ายต่างประเทศเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ หรือบริษัทในเครือของชาวต่างประเทศถือหุ้นร่วมกันเป็นส่วนใหญ่" (อ้างจาก เกริกเกียรติ พิพัฒน์ เสรีธรรม, รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์ลักษณะการเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษาและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๕๒).

อำนาจการครอบงำของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ประการที่สอง เป็นผลมาจากการควบคุมปัจจัยการผลิตของการถลุงแร่ที่สำคัญ คือ การควบคุมด้านเงินทุนและด้านเทคโนโลยีในชั้นการถลุงซีตะกรันตีบุก

บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เป็นฝ่ายควบคุมเงินทุนของบริษัทโรงถลุง โดยทำหน้าที่จัดหาเงินลงทุนทั้งหมดทั้งในรูปของเงินลงทุนส่วนใหญ่ ๑๒.๖ ล้านบาท และในรูปของการให้บริษัทโรงถลุงกู้ยืม ดังปรากฏในงบการเงินของบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ิงว่า^๑

ปี ๒๕๐๖	มีหนี้สินกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์คอร์ปอเรชันจำนวน	๒,๐๘๑,๐๙๓.๖๑	บาท
ปี ๒๕๐๗	"	๗,๕๑๔,๒๒๒.๕๓	"
ปี ๒๕๐๘	"	๑๗,๔๗๗,๒๙๓.๕๘	"
	และหนี้สินระยะยาวจำนวน	๑๑๙,๙๔๔,๐๐๐.๐๐	"

จึงเห็นได้ว่า เงินกู้ยืมเหล่านี้บริษัทแม่เป็นผู้จัดหาทั้งสิ้น เงินลงทุนเหล่านี้เป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างโรงงาน ๕๒ ล้านบาท ค่าก่อสร้างท่าเรือขนาดจำกัดในบริเวณใกล้เคียงโรงงานประมาณ ๘ ล้านบาท และค่าใช้จ่ายในการขยายโรงงานอีก ๒๖ ล้านบาท (ตั้งแต่สิงหาคม ๒๕๐๗ - ๒๕๐๙)^๒ นอกจากนี้ก็เป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการรับซื้อแร่ป้อนโรงถลุงซึ่งต้องใช้เงินครั้งละนับร้อยล้านบาท

การที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เป็นผู้ควบคุมเงินทุนของบริษัทโรงถลุงนี้ จะส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมในระยะยาว โดยทั่วไปในการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ รัฐบาลมักคาดหมายว่า บริษัทต่างชาตินั้นจะนำเงินตราจากนอกประเทศเข้ามาลงทุน ซึ่งจะเป็นการช่วยเพิ่มทุนในการพัฒนาประเทศ ในกรณีของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์นี้ ในระยะเฉพาะหน้า บริษัทได้นำเงินทุนของตนเข้ามาขยายการผลิตในประเทศจำนวนมากดังที่รัฐบาลคาดหวัง จะเห็นได้จาก

^๑ กระทรวงพาณิชย์, งบการเงินของบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ิงแอนด์รีไฟน์นิง จำกัด ปี ๒๕๐๖, ๒๕๐๗, ๒๕๐๘, แห่งบริษัทไทยแลนด์สเมลต์ิงแอนด์รีไฟน์นิง จำกัด.

^๒ กทธ., รายงานลงวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๐๙ จากผู้ควบคุมโรงถลุงเสนอต่อรองปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ในโอกาสที่มาตรวจโรงถลุง.

งบการเงินใน ๓ ปีแรกของบริษัทโรงถลุงซึ่งได้ยกมาแสดงไว้ข้างต้นแล้ว แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ การนำเงินเข้ามาลงทุนนี้ ส่วนใหญ่เป็นเงินกู้ยืมจากบริษัทผู้เฝ้ายามคาร์ไบด์สำนักงานใหญ่กว่าร้อยละ ล้านบาท ส่วนเงินทุนจดทะเบียนจริง ๆ มีเพียง ๑๘ ล้านบาท และเป็นส่วนที่บริษัทผู้เฝ้ายามคาร์ไบด์จะต้องจ่ายเงินลงทุนจริง ๆ เพียง ๑๒.๖ ล้านบาท เงินกู้ยืมจำนวนนี้มีข้อผูกพันที่จะต้องชำระ ในระยะที่กำหนดพร้อมดอกเบี้ย ดังนั้น ในระยะยาว เงินทุนจำนวนนี้จึงจะต้องถูกส่งออกนอก ประเทศในจำนวนที่มากขึ้นกว่าเดิมด้วย เมื่อคิดรวมค่าดอกเบี้ยและเงินปันผล (เพราะบริษัท โรงถลุงนี้มีบริษัทต่างชาติถือหุ้นร้อยละ ๗๐) นอกจากนั้น หากบริษัทโรงถลุงต้องกู้ยืมจากบริษัท แม่ของตนโดยเสียดอกเบี้ยและค่าธรรมเนียมในการกู้ยืมในอัตราสูงด้วยแล้ว ก็จะทำให้เงิน ถูกส่งออกไปนอกประเทศมากขึ้นอีก ในขณะเดียวกัน การกู้ยืมนี้จะทำให้ต้นทุนการดำเนินงาน ของบริษัทโรงถลุงสูงขึ้นเนื่องจากต้องจ่ายดอกเบี้ยมากขึ้น ทำให้มีกำไรน้อยกว่าที่ควรจะเป็น อันจะทำให้บริษัทเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลน้อยลงด้วย หากพิจารณาในแง่นี้ การขยายตัวของ อุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกโดยบริษัทผู้เฝ้ายามคาร์ไบด์ ก็อาจไม่ช่วยให้เกิดการสะสมทุนขึ้นในประเทศ ได้มากเท่าที่นึกส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศคาดหวัง

อำนาจการควบคุมของบริษัทผู้เฝ้ายามคาร์ไบด์เหนือเทคโนโลยีในการผลิตของบริษัทไทย ชาร์โก้ ไม่มีความสำคัญทางตรงต่อระดับเทคนิคในการถลุงแร่ดีบุกของประเทศมากนัก เพราะ เทคนิคการถลุงแร่ประเภทนี้ไม่สลับซับซ้อนและเป็นที่เปิดเผยแพร่หลายทั่วไป บริษัทให้ความสำคัญ กับการควบคุมเทคโนโลยีในการถลุงซีตะกรันดีบุก (tin slag) มากกว่า เพราะซีตะกรันดีบุก อันเป็นผลพลอยได้จากการถลุงแร่ดีบุกนั้น สามารถนำไปถลุงอีกครั้งหนึ่งเพื่อแยกเอาโลหะหลาย ประเภทที่เจือปนอยู่ออกมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น โลหะโคบอลต์-เบียม-แทนทาลัม (columbium-tantalum) ซึ่งเป็นแร่ธาตุยุทธปัจจัยที่หาได้ยาก (เป็นแร่ประเภทแรหาย (rare earth) ที่หายากทั้งมีคุณค่า และมีมูลค่ามากกว่าดีบุกหลายเท่า แทนทาลัมมีคุณสมบัติทนต่อความร้อนได้สูง ทนต่อการกัด-ต่าง จึงถูกนำไปใช้มากในอุตสาหกรรมเคมี อุตสาหกรรมเกี่ยวกับอวกาศ หรือนำ ไปใช้ทำตัวเก็บประจุ (tantalum capacitors) สำหรับอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็น ส่วนประกอบสำคัญสำหรับเครื่องคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์การสื่อสารโทรคมนาคมในระบบบังคับ ของอากาศยานและยูโทโทรปรณ์ รวมทั้งระบบโทรทัศน์และสเตอริโอ นอกจากนั้น ในซีตะกรัน ดีบุกยังมีแร่โมนาไซด์เปอร์เซนต์สูงปะปนอยู่ด้วย ซึ่งสามารถนำมาสกัดเอาแร่ทอเรียม (thorium)

ชั้น เป็นธาตุที่มีกัมมันตภาพรังสีที่หายากและมีราคาสูงมากได้อีกด้วย โดยเหตุที่แร่ธาตุเหล่านี้มีความสำคัญในทางยุทธศาสตร์มากกว่าดีบุกและมักเกิดปะปนอยู่กับแร่ดีบุก บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ จึงปกปิด เทคนิคในการแยกแร่ เหล่านี้หรือการถลุงซัลเฟอร์กรันดีบุกไว้เป็นความลับ เมื่อโรงถลุงไทยชาร์โก้ถลุงเอา เนื้อโลหะดีบุกออกจากสินแร่หมดแล้ว จึงส่งซัลเฟอร์กรันที่ยังคงมีแร่ เหล่านี้ปะปนอยู่ไปทำการสกัดหรือถลุงอีกครั้งหนึ่งที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ตั้งแต่เริ่ม เปิดโรงงานในปี ๒๕๐๘ การที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์มีอำนาจควบคุม เนื้อเทคโนโลยีในการผลิต ของบริษัทไทยชาร์โก้ แต่เพียงผู้เดียวเช่นนี้ เป็นเหตุให้คนไทยขาดโอกาสเรียนรู้และพัฒนา เทคนิคในการถลุงแร่ชั้นสูง ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้คนไทยไม่สามารถนำแร่ธาตุของตน มาแปรรูปและสกัดเอาคุณสมบัติพิเศษ ออกมาใช้ได้อย่างเต็ม เม็ดเต็มหน่วย

ประการที่สาม อำนาจการครอบงำเหนืออุตสาหกรรมดีบุกไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ เป็นผลมาจากการที่บริษัทไทยชาร์โก้สามารถผูกขาดการส่งออกโลหะดีบุกทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว เนื่องจากการผลิตดีบุกของไทยนั้นเป็นไปเพื่อการส่งออกเป็นหลัก การจัดจำหน่ายโลหะดีบุกในต่างประเทศมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นขั้นตอนที่จะกำหนดรายได้ของประเทศจากการส่งออกดีบุกเป็นสินค้าออก ในแง่นี้เมื่อบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์สามารถผูกขาดการส่งออกโลหะดีบุกของบริษัทลูก ออกจำหน่ายนอกประเทศแต่เพียงผู้เดียว การหาตลาดและการตั้งราคาจำหน่ายโลหะดีบุกจึงอยู่ในอำนาจสิทธิขาดของยูเนียนคาร์ไบด์ด้วย หมายความว่า รายได้ของประเทศไทยจากการขายดีบุก ซึ่งแต่เดิมมาจากการแข่งขันกันส่งออกโดยเสรี โดยเจ้าของสินแร่ (นายเหมืองรายใหญ่และร้านซื้อแร่) หลายสิบราย ได้ถูกดึงไปผูกติดกับการจัดการด้านการตลาด และการตั้งราคาของบริษัท เอกชนต่างชาติเพียงรายเดียวเท่านั้น ประเทศไทยในฐานะ เจ้าของสินแร่ดีบุก จึงสูญเสียโอกาสในการกำหนดประเทศปลายทางของการขายดีบุกของตน นั่นคือไม่สามารถใช้ดีบุกเป็น เครื่องมือหนึ่งในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ หรือขยายตลาดการค้าได้อย่างอิสระ ดังเช่น ผลผลิตประเภทอื่นที่ไม่มีการผูกขาดโดยสิ้นเชิงเช่นนี้ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เนื่องจากบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เป็นบริษัทของสหรัฐฯ ซึ่งเป็นประเทศผู้บริโภคดีบุกรายใหญ่ที่สุด และดีบุกจากบริษัทไทยชาร์โก้ส่วนใหญ่จะส่งไปจำหน่ายที่สหรัฐฯ จึงมีความเป็นไปได้มากกว่า บริษัทอาจจะรักษาผลประโยชน์ของผู้บริโภคในสหรัฐฯมากกว่าจะเป็นตัวแทนของฝ่ายผู้ผลิต ด้วยการขายดีบุกในราคาที่ต่ำกว่าตลาดโลก การผูกขาดด้านการตลาดและการตั้งราคาจำหน่ายของ

บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ จึงอาจจะทำให้ประเทศไทยในฐานะผู้ผลิตได้รับความเสียหายกระทบกระเทือนโดยตรงจากการถูกกตราคาดีบุก

ประการที่สี่ อำนวยการครอบงำของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เหนืออุตสาหกรรมดีบุกไทย เป็นผลมาจากการที่บริษัทสามารถผูกขาดการสำรวจแหล่งแร่ในทะเลคิดเป็นพื้นที่เกือบ ๘ ล้านไร่ สัมปทานพิเศษสำรวจแร่ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เปิดโอกาสให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ได้สำรวจสภาพทางธรณีวิทยา และแหล่งแร่สำรองใต้ทะเลของไทยทั้งสองฝั่งคาบสมุทร อันเป็นหนทางให้บริษัทสามารถขยายกิจการต่อเนื่อง ลงไปยังอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทั้งแร่ดีบุกและแร่ธาตุประเภทอื่นได้ดังที่กล่าวมาแล้ว

อำนวยการครอบงำประการที่ห้าของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ เป็นผลมาจากการที่บริษัทสามารถควบคุมแหล่งผลิตแร่ยูทอปิจัยสำคัญของไทยไว้ได้ โดยผ่านการควบคุมขีดะกรันจากการถลุงดีบุก

บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์นั้นเป็นบริษัทลงทุนข้ามชาติขนาดยักษ์ ๑ ใน ๕๐๐ บริษัทอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของสหรัฐ กล่าวคือ ในปี ๒๕๑๔ บริษัทมียอดขาย ๖,๓๔๕,๗๐๐,๐๐๐ เหรียญสหรัฐ หรือคิดเป็นอันดับที่ ๒๑ (บริษัทที่มียอดขายเป็นอันดับหนึ่งคือ บริษัทเอกซ์ซอน (exxon) เท่ากับ ๔๘,๖๓๐,๘๑๗,๐๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐ) มีทรัพย์สินมากเป็นอันดับที่ ๒๓ คือ ๕,๓๑๘,๓๔๒,๐๐๐ เหรียญ และมีรายได้สุทธิเป็นอันดับที่ ๓๔ คือ ๒๒๓,๒๑๗,๐๐๐ เหรียญสหรัฐ^๑ แม้ว่าจะมาลงทุนในกิจการดีบุกของไทย แต่ยูเนียนคาร์ไบด์ก็ได้ดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับดีบุกเป็นหลักมาก่อน ตรงกันข้ามบริษัทมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษเกี่ยวกับการผลิตคาร์บอน เคมีภัณฑ์ พลาสติก ก๊าซที่ใช้ในอุตสาหกรรม และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับโลหะและโลหะผสมต่าง ๆ โดยมีหน่วยงานสาขาหรือบริษัทสาขาแยกประกอบกิจการเฉพาะอย่าง เป็นต้นว่า กิจการเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช ผลิตภัณฑ์แบตเตอรี่ (บริษัทเป็นผู้ผลิตแบตเตอรี่ที่ใหญ่ที่สุดในโลก) ผลิตภัณฑ์จากคาร์บอน ไฮโดรคาร์บอน เอทิลีน ออกไซด์ (ethylene oxide) ลินด์ (lynde) ผลิตภัณฑ์และอุปกรณ์ทางการแพทย์ และ

^๑ "๕๐๐ ยอดอันดับของบรรษัทอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของสหรัฐอเมริกา (ปี ๑๙๗๖),"

โลหะกับโลหะผสมต่าง ๆ โลหะผสมเหล็กของโครเมียม แมงกานีส ซิลิคอน แคลเซียม วานาเดียม ทังสเทน และยูเรเนียม นอกจากนั้น บริษัทยังประกอบธุรกิจทางด้านเคมีภัณฑ์ และเปโตรเคมีคัล กิจการที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งก็คือ ธุรกิจเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ในด้านนี้ บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์มีฐานะเป็นบริษัทชั้นนำของสหรัฐในการผลิตตัวเก็บประจุแทนทาลัม (tantalum capacitors) สำหรับเครื่องคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์โทรคมนาคม ในปี ๒๕๑๐ บริษัทได้ทำสัญญากับบริษัทอังกฤษ (Society of British Aerospace Companies) ว่าเป็นผู้ผลิตตัวเก็บประจุแทนทาลัม สำหรับใช้ในเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมด้านอวกาศ^๑ กิจการที่เป็นหลักอีกอย่างหนึ่งก็คือ ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแร่กัมมันตภาพรังสี บริษัทมีหน้าที่ผลิตอุปกรณ์การวิจัย และผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับพลังงานนิวเคลียร์ ให้กับคณะกรรมการพลังงานปรมาณูของสหรัฐ (United States Atomic Energy Commission) ในปี ๒๕๑๓ บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์และบริษัทอนาคอนดา (Anaconda) กับบริษัทแอตลาสคอร์เปอเรชัน (Atlas Corporation) บริษัทเคอร์แมคนิวเคลียร์ฟิวเอล (Kermac Nuclear Fuels Corporation) บริษัทยูทาห์คอนสตรัคชันแอนด์ไมนนิ่ง (Utah Construction and Mining Company) และบริษัทเวสเทิร์นนิวเคลียร์ (Western Nuclear Inc.) ได้ทำสัญญารับเป็นผู้จัดหายูเรเนียมให้แก่คณะกรรมการพลังงานปรมาณูผสมของสหรัฐ^๒ แร่ธาตุประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนหนึ่งจะมาจากการทำเหมืองของบริษัทเองในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งในสหรัฐด้วย บางส่วนก็จะรับซื้อจากบริษัทเหมืองแร่อื่น บริษัทมีสาขาดำเนินการประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้อยู่ทั่วโลกประมาณ ๑๓๐ บริษัท ใน ๓๐ ประเทศ ซึ่งประกอบด้วยโรงงาน เหมืองแร่ โรงถลุงประมาณ ๒๕๐ แห่ง กิจการที่อยู่นอกสหรัฐนี้คิดเป็นประมาณ ๑ ใน ๓ ของกิจการทั้งหมดของยูเนียนคาร์ไบด์ โดยจะมีบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ประจำสาขาตามภูมิภาคต่าง ๆ คือ ประจำอัฟริกา และตะวันออกกลาง ประจำคานาดา ตะวันออกไกล ยุโรป และอเมริกาใต้ (Union Carbide Africa and Middle East Inc., Union Carbide Canada Ltd., Union Carbide Eastern Inc., Union Carbide Europe Inc., Union Carbide Pan America Inc.)

^๑ Mining Annual Review (May, 1967): 57.

^๒ "The Nuclear Metals," Mining Annual Review (May, 1965): 58.

กิจกรรมทางธุรกิจดังกล่าว ทำให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์มีผลประโยชน์หลักในด้าน การแสวงหาแร่ธาตุกัมมันตภาพรังสี และแร่ที่ยุทธปัจจัยที่หายากอื่น ๆ เช่น โมนาไซต์ โคลัมไบต์-แทนทาลิต บริษัทมีฐานะ เป็นทั้งผู้ผลิตแร่ประเภทนี้จากเหมืองในแอฟริกา เช่น ในซาฮารี และ เป็นทั้งผู้รับซื้อแร่และผู้ผลิตโลหะแทนทาลัมรายใหญ่ที่สุดรายหนึ่งในอเมริกา^๑ แร่ประเภทนี้มัก เกิดปะปนอยู่กับแร่ดีบุก จนกระทั่งมักเรียกกันว่าเป็นแร่พลอยได้จากการทำเหมืองแร่ดีบุก^๒ เจ้าของแร่ดีบุกมักไม่ได้แยกแร่เหล่านี้ออกจากดีบุกก่อนนำไปส่งโรงถลุง เมื่อถลุงแยกเอาโลหะ ดีบุกออกหมดแล้วจึงเหลือโลหะหรือธาตุของแร่เหล่านี้ปะปนอยู่ในซีตะกรันดีบุก ซึ่งจะต้องใช้เทคโนโลยีในระดับสูงทำการถลุงสกัดออกมาอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น จึงอาจจะเป็นไปได้ว่า การเข้ามา ลงทุนในกิจการถลุงดีบุกในไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์นั้น เป็นไปเพื่อมุ่งแสวงหาแหล่งแร่โมนา-ไซต์ โคลัมไบต์-แทนทาลิต มากกว่าจะมุ่งสร้างผลประโยชน์จากกิจการดีบุกจริง ๆ ทั้งนี้ เพราะ มีการตรวจพบแร่ทั้งสามประเภทนี้ในบริเวณเหมืองแร่ดีบุกภาคใต้มาตั้งแต่ปี ๒๔๙๗ แล้ว และ เมื่อบริษัทไทยแลนดัล เมลติงฯ เปิดดำเนินการ ก็ได้ส่งซีตะกรันจากการถลุงดีบุกทั้งหมดไป ให้แก่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ทันที หากเป็นดังข้อสันนิษฐานนี้ก็เท่ากับว่าการให้การส่งเสริมการ ลงทุน เป็นพิเศษแก่บริษัทโรงถลุงและการให้สัมปทานสำรวจแร่ในทะเล ได้เปิดช่องว่างให้บริษัท ยูเนียนคาร์ไบด์เข้าชุดค้นเอาทรัพยากรธรรมชาติประเภทยุทธปัจจัยออกไป โดยที่เจ้าของแร่ ดีบุกและ เจ้าของประเทศไม่ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่าเพียงพอ

^๑ U.S. Bureau of Mines, Mineral Facts and Problems (Bureau of Mines, U.S. Department Interior, 1970), p.386.

^๒ แร่พลอยได้จากการทำเหมืองแร่ดีบุกนั้น ได้แก่ ๑) แร่ตระกูลโคลัมเบียม (หรือ ในโอเชียม)-แทนทาลัม (Columbium (or niobium)-Tantalum Ores) พวกนี้จะมีแร่หลาย ชนิด ทั้งชนิดที่มีกัมมันตภาพรังสี และที่ไม่มีธาตุกัมมันตภาพรังสี ประเภทหลังนี้ได้แก่ แร่โคลัมไบต์ และแร่แทนทาลิต แร่แทนทาลิตเป็นแร่ที่ตลาดแร่ให้ราคาสูงกว่าแร่ชนิดอื่นในตระกูลเดียวกัน ราคาของแร่ตระกูลนี้จะลดลงตามปริมาณของธาตุแทนทาลัมที่มีอยู่ ๒) แร่กัมมันตรังสี (radio-active minerals) ที่มักพบรวมอยู่กับแร่ดีบุกเสมอคือ แร่โมนาไซต์ ซึ่งสามารถนำไปสกัดเอา ธาตุทอเรียมไปใช้ประโยชน์ในการทำวัสดุเรืองแสงหรือในงานพลังงานปรมาณู (หากมีเปอร์เซ็นต์ สูงพอ).

หลักฐานประกอบข้อสันนิษฐานดังกล่าว ประการแรกได้แก่ การที่ทางการไทย และ สหรัญได้ตรวจพบแร่ประเภทที่เป็นผลประโยชน์โดยตรงของบริษัทยูนิเวนคาร์ไบต์ในแถบภาคใต้ ของไทยตั้งแต่ประมาณปี ๒๔๔๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมซึ่งได้เดินทางไปตรวจ ราชการภาคใต้เมื่อวันที่ ๒๔ - ๓๐ สิงหาคม ๒๔๔๗ ได้พบว่า เหมืองแร่ดีบุกที่ตะกั่วป่า อำเภอก ุ๋ยเหมือง จังหวัดพังงา มีแร่กัมมันตรังสีปนอยู่ด้วย และเชื่อว่าในลานแร่ดีบุกของฝั่งตะวันตก ซึ่งแผ่จากตะกั่วป่าไปจนถึงภูเก็ตจะมีแร่โคลัมไบต์ชนิดที่มีกัมมันตรังสีปนอยู่ แต่ยังไม่ทราบปริมาณ แน่ชัด^๑ จึงได้แจ้งให้สหรัญอเมริกาซึ่งขณะนั้นมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับรัฐบาลไทยทราบ คณะ กรรมการพลังงานปรมาณูผสมของสหรัญ ได้เดินทางไปประเทศไทยในเดือนธันวาคม ตกเดียวกัน และได้ประชุมเรื่องนี้ร่วมกับคณะกรรมการพลังงานปรมาณูฝ่ายไทย เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม และสหรัญได้ตกลงว่าจะให้ความช่วยเหลือค้นคว้าเรื่องนี้ผ่านองค์การบริหารวิเทศกิจ (U.S.O.M.)^๒ ในปีถัดมา (๒๔๔๘) ผู้อำนวยการองค์การบริหารวิเทศกิจประจำไทย ได้ยอมรับว่า ไทยมีแร่ยูธ- ๒๓๒ หลายชนิดที่สหรัญกำลังศึกษารายละเอียดอยู่ เช่น โมนาไซต์-ทอริยม แทนทาไลต์ ซีเรียม (Cerium) และแร่แรเอิร์ท (rare earths) ต่าง ๆ ที่ปะปนอยู่ในชั้นตะกอนดีบุก^๓

การที่ประเทศไทยเป็นแหล่งดีบุกขนาดใหญ่ของโลกแห่งหนึ่ง และมีประวัติการค้นพบ แร่พลอยใต้ของดีบุก ประเภทโคลัมไบต์-แทนทาไลต์ และ โมนาไซต์ ซึ่งเป็นแร่ราคาสูงใน บริเวณลานแร่ดีบุกด้วยเช่นนี้ น่าจะเป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ชักจูงให้บริษัทยูนิเวนคาร์ไบต์ ซึ่งมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับคณะกรรมการพลังงานปรมาณูผสมของสหรัญ เข้ามาแสวงหาแหล่งแร่ใน ประเทศไทย ดังจะเห็นได้ว่า บริษัทได้ใช้เรื่องการจัดโรงถลุงดีบุกมาเป็นเงื่อนไขขอสัมปทาน

^๑ กระทรวงอุตสาหกรรม, หนังสือลงวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๔๔๗ จากรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงอุตสาหกรรมถึงนายกรัฐมนตรี.

^๒ กระทรวงอุตสาหกรรม, หนังสือลงวันที่ ๒๗ มกราคม ๒๔๔๘ จากเลขาธิการคณะ รัฐมนตรีฝ่ายบริหาร ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๓ "Thailand's Economy," Speech by E.O. Sessions - Director of U.S.O.M., Thailand, to the National War College Study Group, (5/21/55): 9. (mimeographed).

พิเศษจากรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ผู้ขาดการสำรวจแร่ทุกชนิดในทะเล ทั้งฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของอ่าวไทยเป็นพื้นที่เกือบ ๔ ล้านไร่แต่เพียงผู้เดียว และได้เริ่มดำเนินการสำรวจแร่ก่อนที่โรงถลุงไทยชาร์โก้จะสร้างเสร็จเรียบร้อยเสียอีก (บริษัทเริ่มสำรวจแร่ปี ๒๕๐๔ บริษัทไทยชาร์โก้สร้างเสร็จในปี ๒๕๐๘)

หลักฐานประกอบข้อสันนิษฐานประการที่สอง ก็คือ เมื่อบริษัทโรงถลุงเปิดดำเนินการแล้ว ได้จัดส่งขี้ตะกรันดีบุกที่มีแทนทาลัมปนไปทำการถลุงที่บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์ทันทีหลังจากเปิดดำเนินการถลุงแร่ดีบุกได้ประมาณ ๗ เดือน บริษัทไทยแลนดัส เมลติงก์ก็ได้ติดต่อกับกรมทรัพยากรธรณีในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๐๕ ขออนุญาตส่งขี้ตะกรันดีบุกจากการถลุงออกไปยังบริษัทแม่ โดยอ้างว่าจะขอส่งดีบุกและขี้ตะกรันดีบุกอย่างละไม่เกิน ๒๐ ตัน ไปทำการทดลองที่บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์เพื่อปรับปรุงวิธีการถลุงแร่ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น และจะทดลองถลุงขี้ตะกรันโดยใช้เตาไฟฟ้า^๑ ในครั้งแรกนี้เข้าใจว่าคงจะมีปัญหาบางประการ บริษัทจึงทำหนังสือมาอีกฉบับหนึ่ง ในวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๐๕ ขออนุญาตส่งขี้ตะกรันออกไปยังสหรัฐเป็นประจำ โดยอ้างสิทธิตามบัตรส่งเสริมการลงทุนข้อ ๗ ซึ่งระบุว่า "ให้บริษัทได้รับอนุญาตเสมอไปในการส่งผลิตภัณฑ์หรือผลพลอยได้จากการถลุงดีบุกออกนอกราชอาณาจักร" ทางการได้อนุมัติในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน ในการส่งขี้ตะกรันออกไปยังสหรัฐนี้ ผู้ควบคุมโรงถลุงรายงานว่าบริษัทไทยแลนดัส เมลติงก์ได้ส่ง "ไปจำหน่ายให้บริษัทยูเนี่ยนคาร์ไบด์เพื่อแยกเอาธาตุอื่น ๆ ที่เจือปน"^๒

สิ่งที่น่าสังเกตในการส่งขี้ตะกรันดีบุกไปยังบริษัทแม่ก็คือ บริษัทโรงถลุงได้ให้ความสำคัญกับผลวิเคราะห์สิ่งที่เจือปนอยู่ในขี้ตะกรันนี้มาก ดังปรากฏในรายงานของผู้ควบคุมโรงถลุงว่า ได้ไปขอผลวิเคราะห์เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๐๕ ครั้งหนึ่ง แต่ต่อมามิได้ขออีกเพราะ

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๙๖๖ จากบริษัทไทยแลนดัส เมลติงก์ ถึงกรมทรัพยากรธรณี.

^๒ กทธ., รายงานข้อราชการ ลงวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๐ จากผู้ควบคุมโรงถลุงถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ.

"บริษัทรักษาผลวิเคราะห์เหล่านี้เป็นเรื่องลับมาก"^๑ ผลวิเคราะห์ที่ผู้ควบคุมโรงถลุงขอลูมี มีเปอร์เซ็นต์แทนทาลัมสูงมากถึง ๑๕.๑๘ ซึ่งซีตะกรันที่มีแทนทาลัมเจือปนเพียง ๑๒ % ก็นับว่ามีคุณภาพสูงมากพอที่จะนำไปถลุงเป็นโลหะได้เลย โดยไม่ต้องนำไปเพิ่มเปอร์เซ็นต์ (upgrade) ขึ้นอีก สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ หลังจากได้รับอนุญาตจากทางการ บริษัทได้รับแรงเป็นอย่างมากในการจัดการส่งออกครั้งแรกในเดือนพฤศจิกายนถัดมา เป็นจำนวน ๗๕๐ เมตริกตัน ดังที่ผู้ควบคุมโรงถลุงได้รายงานไว้^๒

...ในการบรรจุใช้กระสอบป่าน (ชนิดบรรจุข้าวสาร) มาเย็บให้โตกว่ากระสอบบรรจุแร่ประมาณ ๑ เท่า บรรจุซีตะกรันได้กระสอบละ ๔๕ กิโลกรัม และโดยที่จำนวนกระสอบไม่พอ โรงถลุงได้กว้านซื้อถังขนาด ๒๐๐ ลิตร (บรรจุได้ถึงละ ๑๕๐ กิโลกรัม) ที่ภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ตั้งแต่ราคาใบละ ๓๕ บาท จนถึงจวบราคาใบละ ๑๑๐ บาท และเร่งมือในการซื้อถัง การบรรจุ และการส่งออกโดยไม่คำนึงค่าใช้จ่าย การส่งออกทั้งหมดส่งตรงไปยังบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์สหรัฐอเมริกา ส่วนราคายังไม่ทราบแน่นอน เท่าที่โรงถลุงประมาณไว้ในวัน ตกราคา ๓๐,๐๐๐ - ๔๐,๐๐๐ บาทต่อซีตะกรัน ๑ เมตริกตัน แต่ราคานี้ยังไม่ได้หักค่าใช้จ่ายและค่าระวางเรือออก...

มูลค่าแท้จริงของซีตะกรันดิบที่บริษัทโรงถลุงส่งไปให้แก่บริษัทแม่นั้นไม่ทราบแน่ชัด แต่อาจจะประเมินได้จากราคาซีตะกรันที่ส่งออกทั้งหมดที่ผู้ควบคุมโรงถลุงรายงานไว้ ตั้งแต่ตั้งโรงถลุงมาจนวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๐ โรงถลุงส่งซีตะกรันออกไปรวม ๔,๕๓๐,๗๘๑ ตัน "เท่าที่สอบถามทางกรมสรรพากรได้ทราบว่าโรงถลุงแจ้งตัวเลขประเมินไว้ว่า จำหน่ายได้ตันละประมาณ ๕๐,๐๐๐ บาท ดังนั้น ตั้งแต่ตั้งโรงงานมา โรงถลุงจำหน่ายซีตะกรันได้เงิน ๒๒๖,๕๓๙,๐๐๐ บาท"^๓

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๐๔ จากผู้ควบคุมโรงถลุงดิบถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี.

^๒ กทธ., รายงานสถานการณ์โรงถลุงดิบ ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๐๔ จากผู้ควบคุมโรงถลุงดิบถึงกรมทรัพยากรธรณี.

^๓ กทธ., รายงานจากผู้ควบคุมโรงถลุงดิบ ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๐ เสนอต่ออธิบดีกรมทรัพยากรธรณี.

ตั้งแต่โรงถลุงส่งซีตะกรันออกครั้งแรกในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๔ จนกระทั่งสิ้นปี ๒๕๑๒^๑ บริษัทได้ส่งซีตะกรันทั้งหมดประมาณ ๗,๘๗๐ ตัน ไปได้แก่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์รวม ๗๔ ครั้ง^๒ หากเทียบราคาตันละ ๕๐,๐๐๐ บาทตามตัวเลขประเมินในปี ๒๕๑๐ ซีตะกรันดีบุกเหล่านี้จะมีมูลค่าทั้งหมด ตามการตีราคาของบริษัทไทยชาร์โก้ประมาณ ๓๙๓,๕๐๐,๐๐๐ บาท

ดังนั้น ผู้ที่ได้รับประโยชน์คือ ฝ่ายบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ซึ่งสามารถเอาสินแร่เจือปนประเภทยุทธปัจจัยของไทยออกไปได้เปล่า ๆ ในลักษณะขูดรีด เพราะบริษัทไทยแลนด์สเมลตังฯ มีรายได้จากการขายผลพลอยได้จากการถลุงดีบุกภายในเวลา ๔ ปี ประมาณ ๓๙๓.๕ ล้านบาท โดยไม่ต้องแบ่งผลประโยชน์ให้แก่รัฐเลย เนื่องจากกรมศุลกากรไม่เรียกเก็บอากรขาออกสำหรับตะกรันดีบุก ทั้งโลหะแทนทาลัมที่ตกค้างอยู่ในซีตะกรันนี้ก็ไม่ต้องเสียค่าภาคหลวงให้แก่รัฐและไม่ได้อายเป็นค่าตอบแทนให้แก่เจ้าของสินแร่ดีบุกด้วย ส่วนบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ก็ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการที่โรงถลุงไทยชาร์โก้ได้กลายเป็นแหล่งผูกขาดผลิตวัตถุดีบุก (แทนทาลัมหรือแร่มีค่าชนิดอื่น) ที่สำคัญในราคาต่ำ เนื่องจากเป็นการค้าระหว่างบริษัทในเครือ

ในแง่ผู้เสียหายจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมถลุงแร่ดีบุกก็คือ เจ้าของสินแร่ดีบุกและรัฐนั่นเอง แต่ทั้งสองกลุ่มนี้ก็ยังคงแตกต่างกันในแง่ที่ว่า เจ้าของสินแร่นั้นเสียเปรียบเพราะไม่มีโอกาสรู้ว่าในสินแร่ดีบุกของตนมีแร่บางชนิดที่มีค่าและราคาสูงเจือปนอยู่ อนึ่ง ถึงแม้จะทราบดีก็ไม่อาจรักษาผลประโยชน์ของตนได้ เพราะรัฐบาลได้ช่วยเหลือกิจการของโรงถลุง

^๑ บริษัทโรงถลุงได้ส่งซีตะกรันออกไปจำหน่ายนอกประเทศมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ในที่นี้คิดเฉพาะถึงสิ้นปี ๒๕๑๒ เท่านั้น เพราะในปีถัดมาบริษัทบิลลิตันได้เข้ามาร่วมทุนกับยูเนียนคาร์ไบด์แทนบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ ซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่าบริษัทโรงถลุงยังคงส่งซีตะกรันนี้ไปให้แก่ยูเนียนคาร์ไบด์หรือส่งให้แก่บริษัทอื่น.

^๒ ปี ๒๕๐๔ บริษัทส่งซีตะกรันออก ๕ ครั้งรวม ๑,๔๑๐ ตัน ปี ๒๕๑๐ ส่งออก ๓๔ ครั้ง รวม ๓,๓๘๗ ตัน ปี ๒๕๑๑ ส่งออก ๒๘ ครั้ง รวม ๒,๒๕๘ ตัน ปี ๒๕๑๒ ส่งออก ๗ ครั้ง รวม ๗๗๔ ตัน

(อ้างอิง กรมทรัพยากรธรณี, แห่งบริษัทไทยแลนด์สเมลตังฯ ขอส่งซีตะกรันออกนอก)

มากกว่า ด้วยการบังคับให้เจ้าของแร่ทุกรายขายแร่ของตนให้แก่โรงถลุง โดยไม่มีทางเลือก หรือเรียกร้องค่าตอบแทนจากสิ่งเจือปนในแร่ดีบุกนั้น ส่วนรัฐบาลนั้นเสียเปรียบเพราะมีมาตรการไม่เพียงพอที่จะรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะกรมทรัพยากรธรณี ให้เหตุผลที่ได้เรียกเก็บค่าภาคหลวงแร่โคลัมไบต์ แทนทาลิต์ในสินแร่ดีบุกนั้นว่า เพราะไม่ได้มีการซื้อขายแร่ดังกล่าว เป็นแต่การซื้อขายเฉพาะแร่ดีบุกเท่านั้น เจ้าของแร่ดีบุกเองก็มิได้รับผลประโยชน์จากแร่ที่เจือปนอยู่ในแร่ดีบุกเลย แม้ว่าในขณะนั้นแร่ ๒ ชนิดนี้มีราคาสูงและมีการซื้อขายกันมากมาย แต่เจ้าของแร่ส่วนมากก็ได้แยกแร่แทนทาลิต์ โคลัมไบต์ออกจากดีบุกก่อนนำไปขายโรงถลุง เมื่อถลุงดีบุกออกมาแล้วจึงเหลือขี้ตะกรันที่มีโลหะหรือธาตุของโคลัมเบียม - แทนทาลิต์เจือปนอยู่โดยมิได้มีการแยกออกอีก จึงไม่มีระบุอยู่ในบัญชีพิภดัตราค่าภาคหลวงแร่ในลักษณะของโลหะนั้น ๆ และว่า^๑

...มาตรการเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่เพียงพอที่จะตามเรียกเก็บค่าภาคหลวงสำหรับโลหะที่เจือปนอยู่ในขี้ตะกรันนั้นได้ และถ้าหากยังมีความประสงค์จะตามไปเรียกเก็บค่าภาคหลวงสำหรับโลหะดังกล่าวให้เป็นการถูกต้องแล้ว ก็จะต้องกำหนดมาตรการเพื่อการนั้นขึ้นใหม่ และเพื่อมิให้โรงถลุงดีบุกของบริษัทไทย-แลนด์สเมลตติ้งแอนดรีไฟน์นิง จำกัด ต้องประสบความเดือดร้อนในเรื่องสถานที่เก็บขี้ตะกรันซึ่งมากขึ้นทุกวัน จึงเห็นควรอนุมัติให้บริษัทส่งขี้ตะกรันออกไปยังต่างประเทศก่อน...

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า แม้อุตสาหกรรมดีบุกของไทยจะขยายตัวขึ้นจากการลงทุนในกิจการถลุงแร่ของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ก็ตาม แต่การขยายตัวนั้นก็ เป็นไปในลักษณะที่ไทยต้องสูญเสียอำนาจการควบคุมเหนืออุตสาหกรรมถลุงดีบุก และอุตสาหกรรมดีบุกไทยทั้งหมดก็ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ด้วยเช่นกัน จึงอาจสรุปได้ว่า บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เป็นฝ่ายได้เปรียบจากการเจรจาต่อรองเพื่อเริ่มการลงทุนในอุตสาหกรรมดีบุกไทย กล่าวคือ การส่งเสริมการลงทุนเป็นพิเศษแก่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ โดยไม่มีมาตรการกำกับอย่างพอเพียง ได้ส่งผลให้บริษัทต่างชาติสร้างอิทธิพลเข้าครอบงำอุตสาหกรรมดีบุกไทย และเป็นฝ่ายได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าของไทยมากกว่า โดยที่รัฐและเจ้าของสินแร่เป็นฝ่ายได้รับผลตอบแทนน้อย

^๑ กทธ., บันทึกกลางวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๐๔ จากหัวหน้ากองสัมปทาน ถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี.

ผลการเจรจาต่อรองกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ในลักษณะดังกล่าวนี้ มิได้มีความสำคัญ
 อยู่แต่เพียงว่าทำให้ไทยเป็นฝ่ายได้รับผลประโยชน์น้อยกว่าเมื่อพิจารณาในฐานะคู่แข่งเจรจากับบริษัท
 เท่านั้น หากไทยก็ยังคงเป็นฝ่ายเสียเปรียบอยู่ดี เมื่อพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่าง
 ประเทศผู้ผลิตกับประเทศผู้บริโภค การลงทุนสร้างโรงถลุงแร่ดีบุกของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ แม้
 จะทำให้ไทยสามารถลดการพึ่งพาโรงถลุงของอังกฤษซึ่งเป็นประเทศผู้บริโภคลงได้ก็ตาม แต่ก็มิ
 ได้ทำให้ไทยมีอำนาจต่อรองในฐานะประเทศผู้ผลิตเพิ่มมากขึ้นเท่าใดนัก เพราะไทยไม่มีอำนาจ
 ควบคุมเหนืออุตสาหกรรมดีบุกของตนอย่างแท้จริง อำนาจการครอบงำเหนืออุตสาหกรรมดีบุก
 ไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ได้ทำให้อำนาจการควบคุมเหนือขั้นตอนสำคัญในกระบวนการ
 แปรดีบุกให้เป็นสินค้าเพื่อบริโภค คือ ขั้นตอนการถลุงและการตลาดนั้น ยังคงตกอยู่ในมือของประเทศ
 ผู้บริโภคดีบุกอยู่ดี เพียงแต่เปลี่ยนจากประเทศอังกฤษมาเป็นสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศแม่
 ของยูเนียนคาร์ไบด์ มูลค่าและผลประโยชน์จากแร่ดีบุกที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการถลุงและการตลาด
 จึงตกอยู่ในความควบคุมของสหรัฐแทนอังกฤษ ทั้งการกำหนดราคาส่งออกและการหาตลาดดีบุก
 ของไทยก็อยู่นอกเหนือการควบคุมของประเทศผู้ผลิตเอง หากถูกตัดสินโดยตัวแทนของประเทศ
 ผู้บริโภครายใหญ่ที่สุด อำนาจการครอบงำเหนืออุตสาหกรรมดีบุกไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์
 ได้ตอบสนองโดยตรงต่อผลประโยชน์และเป้าหมายด้านยุทธศาสตร์เศรษฐกิจของสหรัฐในแง่ผู้
 บริโภค ประการแรกทำให้สหรัฐมีหลักประกันที่ไว้ใจได้ในเรื่องแหล่งอุปทานดีบุก ในเขตยุทธ
 ศาสตร์ที่อ่อนไหวต่อการขยายตัวของความคิดสังคมนิยม (คือในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้)
 ประการที่สอง ส่งผลให้อำนาจของสหรัฐในการควบคุมแหล่งผลิตดีบุก เพิ่มขึ้นจากจุดศูนย์ไปเป็น
 ประมาณร้อยละ ๑๒ ของโลก (อัตราเฉลี่ยผลผลิตดีบุกของไทยต่อผลผลิตรวมของโลก)
 ประการที่สาม ทำให้สหรัฐสามารถครอบครองแหล่งแทนหาดีบุกของไทยซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญยิ่ง
 สำหรับอุตสาหกรรมอวกาศและพลังงานนิวเคลียร์ ในขณะที่สหรัฐต้องพึ่งพาการนำเข้าแทนหาดีบุก
 จากนอกประเทศเกือบทั้งหมด สหรัฐกลับเป็นผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์ของแทนหาดีบุกรายสำคัญของโลก
 ทางทหารสหรัฐ ยอมรับว่า ชีตะกรันดีบุกในประเทศผู้ผลิตดีบุกรายใหญ่เป็นแหล่งสำรองที่สำคัญ
 ของชาติแทนหาดีบุก สำหรับในประเทศไทย สหรัฐประเมินไว้ในปี ๒๕๑๓ ว่า มีแหล่งสำรองธาตุ
 ชนิดนี้จำนวน ๑๐ ล้านปอนด์ สหรัฐยอมรับว่า แทนหาดีบุกจากชีตะกรันดีบุกในความครอบครองของ
 บริษัทอเมริกัน ในไนจีเรีย มาเลเซีย คองโก และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ในประเทศไทย สามารถ

เป็นหลักประกันส่วนหนึ่งในเรื่องแหล่งอุษานแทนทาลัม^๑

ข. สรุปลักษณะของการทำความตกลงระหว่างรัฐบาลกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

จากกระบวนการที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เข้ามาติดต่อขอลงทุนในประเทศไทยเท่าที่กล่าวมาแล้ว สะท้อนให้เห็นว่า การทำความตกลงที่เกิดขึ้นแทบจะไม่มีลักษณะของการต่อรองอย่างจริงจังเลย หากมีลักษณะที่รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายอนุโลมและอนุเมติ ตามข้อเสนอของบริษัทเหมืองแร่บุรพาาและบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ผลของการทำความตกลงในช่วงนี้ไทยจึงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ความเสียเปรียบนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากสถานะและอำนาจในการต่อรองของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เหนือกว่าของรัฐบาลไทย

เหตุที่เป็นเช่นนั้น ประการแรก เนื่องมาจากรัฐบาลไทยมีความต้องการสร้างโรงถลุงแร่ดีบุกขึ้นภายในประเทศมาเป็นเวลานานแล้ว หากขาดแคลนทุน เทคโนโลยี และเกรงว่า อังกฤษจะกีดกันในด้านการตลาด รัฐบาลจึงหวังว่าการเข้ามาดำเนินงานของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการตลาด รัฐบาลไทยหวังว่า การลงทุนของบริษัทจะช่วยเปิดตลาดโลหะดีบุกไทยขึ้นในสหรัฐอเมริกาแทนตลาดอื่น ๆ ที่อังกฤษมีอิทธิพลควบคุมอยู่ ส่วนบริษัทนั้นได้อ้างว่า การลงทุนในกิจการถลุงแร่อันเป็นกิจการใหม่นี้ อาจจะมีปัญหาในด้านการดำเนินงานหรือวัตถุดิบที่ป้อนเตาถลุง เพราะปริมาณผลิตดีบุกของไทยยังจำกัดสำหรับโรงถลุงขนาดเล็ก ทั้งนายเหมืองซึ่งควบคุมปริมาณการผลิตสินแร่กว่าครึ่งเป็นชาวอังกฤษ ก็อาจจะต่อต้านการดำเนินงานของโรงถลุงใหม่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของโรงถลุงเดิมของอังกฤษนอกประเทศ ด้วยเหตุที่ระดับความไม่แน่นอนของการลงทุนครั้งนี้ค่อนข้างสูงในทัศนะของทั้งสองฝ่าย บริษัทจึงอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าในการเรียกร้องหลักประกันการดำเนินงานในรูปต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง เนื่องมาจากรัฐบาลไทยยังไม่มีประสบการณ์ในการดำเนินธุรกิจหรือการต่อรองกับบริษัทลงทุนข้ามชาติ ทำให้รัฐบาลยินยอมให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ขยายกิจการของตนในแนวตั้ง เข้าครอบงำอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญยิ่งต่อประเทศชาติ โดยมีได้ตั้งเงื่อนไขหรือสร้าง

^๑ U.S. Bureau of Mines, Mineral Facts and Problems (Bureau of Mines, U.S. Department of Interior, 1970), pp. 385-397.

มาตรการกำกับอย่างรัดกุม ปัจจัยทั้งสองนี้จึงทำให้รัฐบาลไทยไม่อยู่ในสถานะที่จะตั้งข้อเรียกร้องบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ได้มากนัก

อย่างไรก็ตาม สาเหตุหลักที่ทำให้ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์นั้น มิใช่สถานะในการต่อรองของรัฐบาลไทย แต่อย่างว่าฝ่ายบริษัท หากเนื่องมาจากชนชั้นนำของรัฐ ซึ่งมีอำนาจในการกำหนดนโยบายของประเทศ ทว่าที่จะแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับบริษัท บุคคลเหล่านั้นจึงขาดน้ำใจในการที่จะต่อรองหรือควบคุมบริษัท เพื่อรักษาผลประโยชน์ให้แก่ชาติโดยส่วนรวม โดยเหตุที่ระบบการเมืองภายในประเทศขณะนั้น เป็นระบบเผด็จการทหาร จึงเปิดโอกาสให้พวกพ้องของทหารกลุ่มที่กุมกองทัพและอำนาจรัฐ ใช้อิทธิพลทางการเมืองมาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อค้ำจุนฐานอำนาจทางการเมืองของตนได้โดยไม่มีขอบเขต ในยุคนี้ ธุรกิจส่วนตัวของจอมพลสฤษดิ์และพวกพ้อง ได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากนโยบายส่งเสริมการลงทุนของเอกชนโดยแปรบทบาทเป็น "นายหน้า" (agent) ให้บริษัทต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศ คือ รับหน้าที่วิ่งเต้นติดต่อกับรัฐบาลเพื่อขอรับสิทธิพิเศษต่าง ๆ ด้วยเหตุที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาเป็นบริษัทส่วนตัวของทหารกลุ่มที่กุมกองทัพและอำนาจรัฐ บริษัทจึงสามารถใช้ระบบเผด็จการโดยจอมพลสฤษดิ์ เป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการประสานผลประโยชน์ของตนเข้ากับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ โดยใช้อิทธิพลและอิทธิพลของเจ้าของบริษัท ดึงเอากลไกรัฐในส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือในการเปิดทางให้กับการเข้ามาลงทุนของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

จึงสรุปได้ว่า ความเสียเปรียบของฝ่ายไทยทั้งในฐานะคู่เจรจากับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ และในฐานะประเทศผู้ผลิต จึงมิได้เป็นผลมาจากการถูกเอาเปรียบทางเศรษฐกิจจากบรรษัทลงทุนข้ามชาติ ซึ่งมีทรัพยากรและอำนาจทางเศรษฐกิจมหาศาล และเทคโนโลยีที่สูงกว่า แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น หากยังเป็นผลมาจาก การร่วมสมคบกันแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบริษัทกับกลุ่มทหารซึ่งเป็นชนชั้นนำของประเทศในขณะนั้น กระบวนการเจรจาต่อรองระหว่างรัฐบาลกับบริษัท ในช่วงนี้จึงเป็นไปในลักษณะที่ชนชั้นนำของรัฐคำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มตนมากกว่าผลประโยชน์ของชาติโดยส่วนรวม

ความเป็นมาก่อนการจัดตั้งบริษัท เทมโก้ ทำที่กล่าวมาทั้งหมดในตอนหนึ่งนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามของยูเนียนคาร์ไบด์ในการแสดงบทบาททางการเมืองในประเทศไทย เพื่อเข้าครอบครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นผลประโยชน์ต่อกิจการของตน ความสำเร็จในการเข้ามาลงทุนของบริษัทระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๐๘ เกิดจากเหตุสองประการ ประการแรก คือ การเคลื่อนไหวของบริษัทเองในการเข้ามาสร้างความผูกพันและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับชนชั้นนำของรัฐ เพื่อให้สามารถข้ามผ่านระเบียบปฏิบัติของรัฐส่วนที่จะกีดขวางต่อการแสวงหาผลประโยชน์ของตน ประการที่สอง คือ ความช่วยเหลือโดยทางอ้อมของรัฐบาลประเทศแม่ ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะความเปลี่ยนแปลงในนโยบายตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกของรัฐบาลไทย จากที่เคยจะให้ "รัฐวิสาหกิจ" เป็นผู้ดำเนินการมาเป็นให้ "เอกชนชาวต่างประเทศ" ดำเนินการแทนนั้น เป็นผลมาจากการผลักดันของเอกอัครราชทูตสหรัฐเอง การที่รัฐบาลสหรัฐเป็นผู้กรุยทางเปิดการลงทุนในประเทศไทยให้แก่ นักลงทุนจากประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกรุยทางการลงทุนในโรงถลุงแร่ดีบุกให้แก่ นักลงทุนของต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีผลประโยชน์ร่วมกัน รัฐบาลประเทศแม่และบริษัทลงทุนข้ามชาติต่างก็จะให้ความร่วมมือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายร่วมกัน ๆ ในกรณีนี้ การครอบงำอุตสาหกรรมดีบุกไทยของยูเนียนคาร์ไบด์ได้ตอบสนองความช่วยเหลือทางอ้อมของรัฐบาลประเทศแม่ของตน ในแง่ของการเป็นหลักประกันด้านอุปทานของแร่ธาตุประเภทยูเรเนียมให้แก่อเมริกา

ตอนที่สอง : การก่อตั้งบริษัท เหมโก๊และ การต่อต้าน

บริษัทในระยะแรก (๒๕๐๕ - ๒๕๑๖)

การก่อตั้งบริษัท เหมโก๊หรือ บริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันแอนด์ไมนิง จำกัด (Thailand Exploration and Mining Co.Ltd.) เป็นผลต่อเนื่องมาจากสัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่แบบกสิสิทธิ์ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาาร่วมกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ แม้ว่าบริษัท เหมโก๊จะจัดตั้งขึ้นภายหลังโรงถลุงแร่ดีบุกไทยซาร์โกหลายปีก็ตาม แต่ก็มีความเป็นมาในลักษณะเดียวกัน คือ เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามเข้าครอบงำอุตสาหกรรมดีบุกไทยของกลุ่มทหารและบรรษัทลงทุนข้ามชาติในภาคเหมืองแร่

การต่อต้านการผูกขาดพื้นที่ทำเหมืองแร่ของบริษัท เหมืองแร่บุรพาและบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

หลังจากที่สามารถผูกขาดการถลุงแร่ดีบุกทั้งหมดของประเทศ พร้อมทั้งผูกขาดการสำรวจแร่ในทะเล คิดเป็นพื้นที่เกือบ ๔ ล้านไร่ ทั้งฝั่งทะเลด้านตะวันตกและด้านอ่าวไทยแล้ว บริษัทเหมืองแร่บุรพาและยูเนียนคาร์ไบด์ก็ได้ดำเนินการขั้นต่อไป เพื่อเข้าผูกขาดการทำเหมืองแร่ในทะเล ในการนี้ บริษัทเหมืองแร่บุรพาได้กระทำการเป็นตัวแทนของยูเนียนคาร์ไบด์ เข้าติดต่อกับรัฐบาลเป็นสองทางพร้อม ๆ กัน ทางหนึ่งคือ ขอต่ออายุสัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ อีกทางหนึ่งคือ ขอประทานบัตรเตรียมการทำเหมืองแร่ในทะเล

หลังจากที่ได้รับสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ตั้งแต่วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ แล้ว บริษัทเหมืองแร่บุรพาได้มอบให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์เป็นผู้ดำเนินการสำรวจและออกค่าใช้จ่ายแต่เพียงผู้เดียว มาจนถึงกระทั่งเกือบจะครบอายุสัมปทาน ๓ ปีในวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๐๙ ในวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๐๙ บริษัทเหมืองแร่บุรพาจึงทำหนังสือถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี (นายวิชา เศรษฐบุตร) ขอต่ออายุสัญญาสำรวจแร่่ออกไปอีก ๒ ปี โดยอ้างเงื่อนไขตามสัญญาสัมปทานพิเศษข้อ ๕ ที่ระบุว่า "ข้อ ๕ ผู้รับอนุญาตจะต้องทำการสำรวจหาแหล่งแร่...ให้แล้วเสร็จใน

* สัญญาว่าด้วยการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลและบนชายฝั่งทะเล ในเขตท้องที่จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ระหว่างกรมทรัพยากรธรณีกับบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖.

กำหนดสามปี นับแต่วันทำสัญญานี้เป็นต้นไป ถ้าหากผู้รับอนุญาตประสงค์จะขอยืดเวลาสำรวจต่อไปอีก เมื่อผู้อนุญาต...เห็นสมควรจะอนุญาตให้ยืดเวลาสำรวจต่อไปอีกก็ได้ แต่ไม่เกินสองปี" บริษัทได้อ้างเหตุผลประกอบว่า ตามโครงการเดิม บริษัทจะขอสำรวจ ๕ ปี และในการสำรวจที่ทำไปแล้วนั้นได้ลงทุนมากเกินกว่าที่คาดหมาย และมีอุปสรรคเป็นอันมาก เช่น ต้องหยุดซ่อมเรือ และหยุดพักการสำรวจเมื่อมีมรสุมหนัก จึงมีเวลาทำการเจาะตรวจจริง ๆ เพียง ๑ ปี ๘ เดือนเท่านั้น เป็นเหตุให้การสำรวจยังไม่ทั่วถึงพื้นที่ที่ขอสัมปทานไว้ บริษัทได้อ้างว่า แหล่งแร่ที่สำรวจพบแล้วมีความสมบูรณ์ต่ำ หากจะทำเหมืองต้องลงทุนมากเป็นพิเศษ โดยใช้เรือขุดและวิธีการขุดแบบใหม่จึงจะมีกำไรได้^๑

ในขณะที่ยื่นหนังสือขอต่ออายุสัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเลนั้น บริษัทเหมืองแร่บุรีพาได้เลือกพื้นที่ที่สำรวจแล้ว เพื่อขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ไปพร้อมกันด้วย บริษัทได้ยื่นเรื่อง ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ต่อทรัพยากรธรณีจังหวัดภูเก็ต พังงา และตะกั่วป่า ในวันที่ ๔ และ ๖ พฤษภาคม ๒๕๐๔ เป็นจำนวน ๑๐ แปลง แต่ละแปลงมีเนื้อที่กว่า ๓๐๐ ไร่ ซึ่งเกินกว่าที่พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ กำหนดไว้ รวมเป็นเนื้อที่ทั้งหมด ๑๐๑,๓๒๔ ไร่ ๑ งาน ๒๔ ตารางวา ในการยื่นขอประทานบัตรนี้ บริษัทเหมืองแร่บุรีพาได้อ้างสิทธิตามสัญญาลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๔ ข้อ ๔ และข้อ ๑๐^๒ และชี้แจงว่ายื่นขอในนาม "บริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันแอนด์ไมนนิ่ง จำกัด" ซึ่งจะได้ร่วมทุนกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จัดตั้งขึ้นในประเทศไทย บริษัทได้ให้เหตุผลที่ขอพื้นที่แต่ละแปลงเกินกว่า ๓๐๐ ไร่ว่าเพราะ "เป็นการขอในทะเล จะเปิดการทำเหมืองโดยวิธีเรือขุดซึ่งจะทำการเป็นโครงการใหญ่ การแบ่งแยกเป็นแปลง

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๐๔ จากบริษัทเหมืองแร่บุรีพาเศรษฐกิจ จำกัด ถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี.

^๒ ตามสัญญานี้ระบุว่า

...ข้อ ๔. ภายใต้บังคับข้อ ๔ ให้ผู้รับอนุญาตเลือกพื้นที่เพื่อยื่นขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ภายในพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้ทำการสำรวจ...

ข้อ ๑๐. ในการสำรวจก็ดีหรือการทำเหมืองแร่ก็ดี อนุญาตให้ผู้รับอนุญาตร่วมทุนบริษัทต่างประเทศได้ และถ้าหากมีการจัดตั้งบริษัทจำกัดขึ้นใหม่ ให้จดทะเบียนในประเทศไทย...

เล็ก ๆ ย่อมไม่สะดวกต่อการรังวัดทำแผนที่ การวางหมุดหลักฐาน และการเดินเรือชุด จึงใคร่ขอรับประทานบัตรแต่ละแปลงมีเนื้อที่เกินกว่าแปลงละ ๓๐๐ ไร่ เป็นกรณีพิเศษ^๑

อย่างไรก็ตาม ความพยายามสร้างอำนาจผูกขาดในกิจการเหมืองแร่ดีบุกของบริษัทเหมืองแร่บุรพาและยูเนียนคาร์ไบด์ โดยอาศัยบริษัทเทมโก้ในครั้งนี้ มิได้สะดวกราบรื่น เช่นในคราวอาศัยบริษัทไทยแลนด์ส เมลดีง์ผูกขาดการถลุง การถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ การเปลี่ยนตัวผู้มีอำนาจสูงสุดทางการเมืองการทหารมาเป็นจอมพลถนอม กิตติขจร และการเปิดเผยถึงเบื้องหลังการใช้อำนาจทางการเมืองมาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ ตลอดจนการใช้มาตรา ๑๗ แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร สั่งอายัดทรัพย์สินของจอมพลสฤษดิ์ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน ๒๕๐๗ ได้ส่งผลกระทบต่อเงื่อนไขพื้นฐานในการใช้สิทธิของบริษัทเหมืองแร่บุรพาในระดับหนึ่ง ความพยายามดังกล่าวของบริษัทได้ถูกคัดค้านจากกลไกรัฐบางส่วน ซึ่งเห็นว่าการผูกขาดของบริษัททั้งสอง จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในทะเลของประเทศ กล่าวคือ ไม่เป็นธรรมแก่นักลงทุนรายอื่นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการสำรวจและทำเหมืองแร่ และอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการสำรวจค้นหาน้ำมันปิโตรเลียมในอ่าวไทย ซึ่งขณะนั้นกำลังมีบริษัทน้ำมันหลายบริษัทให้ความสนใจ สัมปทานทางฝั่งอ่าวไทยของบริษัทเหมืองแร่บุรพาจึงอาจเกิดขบวนการขอสัมปทานของบริษัทน้ำมันเหล่านั้น จากการศึกษาได้พบว่า มีการต่อต้านการผูกขาดของบริษัทเหมืองแร่บุรพาเกิดขึ้น เป็นสองระลอกคือการปฏิเสธที่จะต่ออายุสัญญาสัมปทานพิเศษ และการปรับปรุงกฎหมายแร่เพื่อป้องกันการผูกขาดพื้นที่สำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล ดังนี้

ในการพิจารณาข้อเสนอขอต่ออายุสัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บุรพา กรมทรัพยากรฯ ได้ตรวจสอบถึงพฤติการณ์ในการสำรวจแร่ของบริษัทเท่าที่ผ่านมา ได้พบว่า ในเนื้อที่สัมปทาน ๗,๘๗๔,๖๕๐ ไร่ นั้น บริษัทได้ทำการสำรวจเฉพาะจุดที่ใกล้เคียงกับบริเวณที่เป็นแหล่งแร่ ที่บริษัทอื่นดำเนินการทำเหมืองอยู่แล้วในทะเลฝั่งตะวันตก ตั้งแต่ภูเก็ตถึงตะกั่วป่า ส่วนฝั่ง

^๑ อ้างไว้ใน กทธ., บันทึกลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๔ จากรองอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ถึงปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ.

ทะเลด้านตะวันออกยังไม่ได้ทำการสำรวจเลย ที่สำคัญคือ บริษัทมิได้ปฏิบัติตามสัญญาข้อ ๖ โดยเคร่งครัด ตามสัญญาบริษัทจะต้องส่งรายงานผลการสำรวจแร่ฉบับแรกภายในวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๖ และครั้งต่อ ๆ ไปภายในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๗, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๗, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๘, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ และ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๙ ตามลำดับ แต่บริษัทได้ส่งรายงานฉบับแรกเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๗ ฉบับที่สอง ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๗ ต่อจากนั้นก็มิได้รายงานมาอีกจนกรมทรัพยากรต้องทำหนังสือลงวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ เตือนให้บริษัทส่งรายงานที่ถูกต้องตามหลักวิชา บริษัทจึงได้ส่งรายงานฉบับที่สามและที่สี่พร้อมกันในวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๘ แต่ก็ยังคงเป็นรายงานที่ไม่สมบูรณ์ คือส่งให้เพียงชุดเดียวและขาดแผนที่แม่แบบ (master sheet) แม้ว่ากรมทรัพยากรจะทำหนังสือขอให้บริษัทส่งรายงานเพิ่มเติม บริษัทก็ยังคงเพิกเฉย อธิบดีกรมทรัพยากรได้แสดงความเห็นว่า ระยะเวลาสำรวจ ๓ ปีนั้นนานพอควรแล้ว เมื่อเทียบเคียงกับบริษัทอื่นซึ่งส่วนมากให้เวลาสำรวจเพียง ๒ ปี แต่ที่บริษัทยังสำรวจไม่ทั่วถึงนั้น เป็นข้อบกพร่องของบริษัทเอง ที่ใช้เครื่องมือในการสำรวจเพียงชุดเดียวสำหรับเนื้อที่เกือบ ๘ ล้านไร่^๑

ส่วนสำนักงานวิชาการและวางแผน สังกัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ได้ตรวจสอบสาระสำคัญของสัญญาสัมปทานพิเศษ และพบว่า^๒

...สัญญาสำรวจแร่ในทะเลที่กรมทรัพยากรธรณีได้กระทำไว้กับบริษัทเหมืองแร่บูรพาเศรษฐกิจนั้น มีข้อกำหนดที่ให้สิทธิแก่บริษัท นอกเหนือกว่าอำนาจที่กฎหมายบัญญัติไว้บางประการ เช่น

๑. เนื้อที่สำรวจ กฎหมายบัญญัติให้อนุญาตเนื้อที่สำรวจได้เป็นแปลง ๆ แปลงละไม่เกิน ๓,๐๐๐ ไร่ แต่สัญญาสำรวจอนุญาตไว้ถึงแปลงละ ๓.๔ ล้านไร่ และ ๔.๔ ล้านไร่

๒. อายุสำรวจ กฎหมายบัญญัติให้อนุญาตอายุอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ไว้เพียง ๑ ปี แต่สัญญาฉบับนี้กำหนดอายุไว้ถึง ๓ ปี...

^๑ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๐๘ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ถึงปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ.

^๒ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๐๘ จากผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการและวางแผน ถึงปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ. (เน้นโดยผู้เขียน)

ผลการตรวจสอบทั้งสองประการนี้ ทางกรมจึงลงมติในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๔ ปฏิเสธคำขอต่ออายุสัมปทานพิเศษของบริษัท เหมืองแร่บุรพาว่า^๑

๑. ไม่ต่ออายุสัญญาต่อไปอีก โดยถือว่าสัญญาที่ทำไว้มีเวลาพอสมควรแล้ว และบริษัทมีสิทธิสมบูรณ์ที่จะสำรวจและยื่นเรื่องราวขอประทานบัตรได้

๒. เมื่อยื่นเรื่องราวขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ภายในบริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษาตรวจแล้ว กรมทรัพยากรธรณีก็จะพิจารณาดำเนินการอนุญาตประทานบัตรให้ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงการลงทุนภายใต้เงื่อนไขสัญญาเดิม

๓. หากบริษัทประสงค์จะมีแหล่งแร่สำรองเพิ่มเติมอีก บริษัทก็มีสิทธิยื่นเรื่องราวขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่หรือขอประทานบัตรได้ตามกฎหมาย และจะอนุญาตให้ทำการตรวจได้เฉพาะแร่ดิบๆอย่างเดียว โดยคำนึงถึงความสามารถและเครื่องมือที่ใช้สำรวจเป็นหลักในการพิจารณาอนุญาต...

ระหว่างการพิจารณาคำขอต่ออายุสัมปทานพิเศษนั้น หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องได้พบประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่ง ซึ่งในเวลาต่อมาได้นำไปสู่การเพิ่มเติมกฎหมายแร่ เพื่อป้องกันการผูกขาดพื้นที่สำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล อันจะยังผลให้ข้อเสนอประการที่สองของบริษัท เหมืองแร่บุรพา (คือ ขอประทานบัตรทำเหมืองในนามบริษัท เหมโก๊ เป็นจำนวนกว่าแสนไร่) ไม่ผ่านการอนุมัติของทางการเช่นเดียวกับข้อเสนอขอต่ออายุสัมปทานสำรวจแร่ ประเด็นสำคัญอันเป็นที่ถกเถียงกันนั้นอยู่ที่ว่า ควรจะนำเอาพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ มาบังคับใช้กับการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลด้วยหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของบริษัทเหมืองแร่บุรพาซึ่งกำลังเสนอขอประทานบัตรทำเหมืองในทะเล สำนักงานวิชาการและวางแผนเห็นว่า จะต้องนำมาใช้บังคับ (จึงถือว่าสัญญาสัมปทานพิเศษนั้นผิดกฎหมายแร่) ส่วนกรมทรัพยากรธรณียืนยันว่า พระราชบัญญัติฉบับนั้น มีเจตนาจะใช้กับการสำรวจและทำเหมืองแร่บนบกเท่านั้น เพราะการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไป นอกจากความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างหน่วยงานแล้ว ในขณะนั้น "ร่างพระราชบัญญัติแร่..." ฉบับใหม่

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๐๔ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ถึงนายกรัฐมนตรี.

ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกากำลังพิจารณาอยู่นั้น ก็ยังมีได้มีข้อบัญญัติที่ครอบคลุมถึงประเด็นที่ถกเถียงกันนี้ รัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ จึงแต่งตั้ง "คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรตรวจแร่และประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเล" ขึ้นเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๐๔ เพื่อให้ "พิจารณาวางหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรตรวจแร่และประทานบัตรทำเหมืองแร่ให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ในการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล เพื่อให้นโยบายเร่งรัดพัฒนาทรัพยากรธรณีของประเทศ ได้รับผลเร็วแน่นอนและเกิดประโยชน์ที่สุด"^๑

การแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจขึ้นปรับปรุงข้อไขของกฎหมายแร่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่ในทะเลนี้ เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพยายามผูกขาดพื้นที่ทำเหมืองของบริษัทเหมือง-แร่บูรพาฯ ผลงานของคณะกรรมการชุดนี้คือ การวางหลักเกณฑ์การพิจารณาอนุญาตคำขอตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล นอกจากวางเกณฑ์ทั่วไปในการพิจารณาคำขอแล้ว หลักเกณฑ์ฉบับนี้ยังได้ระบุข้อกำหนดในลักษณะที่ป้องกันการผูกขาดและการกระทำตนเป็นนายหน้าหาประทานบัตรโดยที่ไม่มีเจตนาทำเหมืองเองอีกด้วย คือ ได้ระบุว่าการพิจารณาคำขอต่าง ๆ จะยึดหลัก "๑๔.๒ การกระจายสิทธิการตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเลให้แก่บุคคลหลาย ๆ คน เพื่อป้องกันการผูกขาดของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ" และ "๑๔.๑ ความสามารถในด้านทุนทรัพย์และด้านวิชาการของบุคคลที่ยื่นขอ ว่ามีความสามารถในการดำเนินงานด้วยตนเอง ให้บรรลุผลด้วยดีตามนโยบายเร่งรัดพัฒนาทรัพยากรธรณีของประเทศเพียงใด" และ "๑๔ ผู้ขอประทานบัตรจะ

^๑ คณะกรรมการฯ ประกอบด้วย ปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เป็นประธานคณะกรรมการ และรองปลัดกระทรวงฯ ผู้แทนสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ ผู้แทนกรมอัยการ อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี รองอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ผู้เชี่ยวชาญทางธรณีวิทยา หัวหน้ากองสัมปทาน ผู้อำนวยการสำนักวิชาการและวางแผน เลขาธิการรัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เป็นกรรมการ และมีนายโพธิ์จรรย์โกมล จากสำนักงานวิชาการและวางแผนเป็นกรรมการและเลขานุการ

กทธ., คำสั่งที่ พท.๕๔/๒๕๐๔ ลงวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๐๔ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล.

ต้องเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตตรึงขาตรวจแร่ในเขตที่ขุด"^๑ ต่อมาหลักเกณฑ์เหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานของข้อบัญญัติบางประการใน "ร่างพระราชบัญญัติแร่..." ฉบับที่กำลังพิจารณากันอยู่นั้น

ผลงานอีกประการหนึ่งของคณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรก็คือ ได้เสนอให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่ง รับผิดชอบในด้านการพิจารณาเรื่องราวของเอกชนที่ยื่นขอสิทธิตรวจและทำเหมืองแร่ในทะเล และเสนอความเห็นโดยหลักการต่อกระทรวงโดยตรง แทนที่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของกรมทรัพยากรแต่เพียงหน่วยเดียวเช่นที่เคยมา ดังนั้น ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๙ คณะรัฐมนตรีจึงได้แต่งตั้ง "คณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล"^๒

การแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ครั้งนี้ เป็นเหตุให้เรื่องราวขอประทานบัตรแสนไร่ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ต้องผ่านเข้าสู่การพิจารณาของผู้แทนจากหน่วยงานอื่นด้วย นอกเหนือจากกรมทรัพยากรซึ่งมีความใกล้ชิดเป็นพิเศษกับบริษัทมาตั้งแต่แรก ภายใต้เงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ เป็นเหตุให้การใช้อิทธิพลของบริษัทไม่อาจกระทำได้โดยตรงและโดยง่ายเช่นในคราวขอผูกขาดถลุงแร่หรือขอสัมปทานสำรวจแร่ คำขอประทานบัตรทำเหมืองของบริษัทจึงไม่ได้รับการอนุมัติทั้งแสนไร่จากคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ เหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจาก

^๑ คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรตรวจแร่ ได้วางหลักเกณฑ์การพิจารณาอนุญาตคำขอตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล เสร็จเรียบร้อยตั้งแต่เดือนสิงหาคม ๒๕๐๙ กรมทรัพยากรธรณีได้นำหลักเกณฑ์นี้มาใช้เป็น "ประกาศกรมทรัพยากรธรณีเรื่องระเบียบปฏิบัติ เกี่ยวกับการตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล" เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๑๐ หลักเกณฑ์ข้อนี้ว่ามาอย่างนี้ได้ระบุไว้ในประกาศฉบับนี้ของกรมฯ ประกาศฉบับนี้นับเป็นฉบับแรก ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการพิจารณาคำขอตรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรและอย่างเป็นทางการ ก่อนหน้านี้การพิจารณาเรื่องดังกล่าวจะอยู่ในดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นเหตุให้มีการแอบอ้างใช้สิทธิพิเศษได้โดยง่าย

^๒ คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย อธิบดีกรมทรัพยากรธรณีเป็นประธาน รองอธิบดีกรมทรัพยากรฯ เจ้ากรมยุทธศาสตร์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ อธิบดีกรมประมง ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการและวางแผน อธิบดีกรมเจ้าท่า อธิบดีกรมทะเบียนการค้า หัวหน้ากองสัมปทาน และหัวหน้าแผนกสัมปทานเหมืองหินและสัมปทานพิเศษ กรมทรัพยากรฯ เป็นกรรมการ

ประการแรก ข้อเสนอของผู้ตรวจราชการกระทรวงพัฒนาการฯ (ดร.อร่าม นุรณศิริ) ต่อที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ ครั้งที่ ๑/๒๕๑๐ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ ที่ว่า ในกรณีพิจารณาคำขอประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ไม่ควรใช้สัญญาสัมปทานพิเศษเป็นเกณฑ์ ดังที่บริษัทใช้เป็นเหตุกล่าวอ้างขอประทานบัตรเต็มตามเนื้อที่ยื่นขอ และที่กรมทรัพยากรฯ ใช้เป็นเหตุสนับสนุน ผู้ตรวจราชการฯ ได้แสดงหลักฐานต่อที่ประชุมว่า สัญญาดังกล่าวไม่ถูกต้องตามบทบัญญัติของกฎหมายแร่ พ.ศ. ๒๕๖๑ จึงถือเป็นโมฆะ^๑

ประการที่สอง ข้อเสนอของผู้ตรวจราชการฯ ที่เสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ ครั้งที่ ๒/๒๕๑๐ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ ว่า ควรจะมีการวางหลักการที่แน่นอนในการกำหนดเนื้อที่ประทานบัตรสูงสุดไว้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาอนุมัติ เนื้อที่ที่เอกชนยื่นขอ และตั้งข้อสังเกตต่อที่ประชุมว่า การขอประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ถึงแสนไร่เศษนั้น เป็นการขัดต่อหลักเกณฑ์การกระจายสิทธิที่คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อำญาบัตรตรวจแร่ฯ ได้วางเอาไว้^๒

ข้อเสนอทั้งสองประการของผู้ตรวจราชการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาตินี้ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้คณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ มีมติในการประชุมครั้งที่ ๓/๒๕๑๐ วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๑๐ ให้มีการกำหนด "หลักเกณฑ์การพิจารณาอาณาเขตประทานบัตรเหมืองแร่ในทะเลในดานเศรษฐกิจ" เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาคำขอประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ

^๑ "รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล ซึ่งผู้ตรวจราชการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เสนอปลัดกระทรวงเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐," อ้างถึงใน: บันทึกพิเศษลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ เรื่องการทุจริตในกรมทรัพยากรธรณีกระทำการในลักษณะนายหน้าผูกขาดโอนทรัพยากรแร่ในทะเลให้บริษัทต่างดาว โดย ดร.อร่าม นุรณศิริ และนายโพธิ์ จรรย์โกมล (ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นอนุกรรมการ ปปป. สอบสวนข้อเท็จจริงกรณีบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และบริษัทเทมโก้ เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๑๗).

^๒ "รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ ครั้งที่ ๒/๒๕๑๐ วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐," อ้างถึงใน: บันทึกพิเศษลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ เรื่อง การทุจริตในกรมทรัพยากรธรณี...

และรายอื่นที่จะมีมา ในการกำหนดหลักเกณฑ์คณะกรรมการชุดนี้ให้ถือหลักให้รัฐได้รับประโยชน์สูงสุดในการที่จะให้สิทธิตรวจและทำเหมืองแร่ และมีให้เป็นการศึกษาผู้อื่นที่สามารถพัฒนาแหล่งแร่ให้เป็นเหมืองขึ้นได้ ในการนี้คณะกรรมการได้มอบหมายให้เป็นภาระของผู้ตรวจราชการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ

ผู้ตรวจราชการฯ ได้เสนอว่า เนื้อที่ประทานบัตรในทะเลสูงสุดที่จะให้ทำไร่อย่างพอเพียงแก่ผู้ลงทุนควรจะเป็น ๕๐,๐๐๐ ไร่ อายุการทำเหมือง ๕๐ ปี และอายุบัตรผูกขาดตรวจแร่ในทะเลควรจะอยู่ในเกณฑ์ระหว่าง ๑ - ๑.๕ ล้านไร่ ข้อเสนอดังกล่าวนี้เป็นผลการคำนวณอาณาเขตประทานบัตรเหมืองแร่ในทะเลฉบับแรกที่ได้จัดทำขึ้นอย่างเป็นทางการ และเป็นไปตามหลักวิชาการเศรษฐกิจเหมืองแร่ โดยคำนวณพื้นที่ประทานบัตรจากการคาดคะเนถึงต้นทุนการผลิตแร่และความสมบูรณ์ของแหล่งแร่ โดยพิจารณาจากประสบการณ์ของเหมืองเรือชุด ๕ เหมืองในบริเวณข้างเคียงกับเขตที่บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯขอประทานบัตร เฉพาะในช่วงระยะเวลา ๕ ปีที่ผ่านมา^๑

กล่าวได้ว่า ผลการคำนวณฉบับนี้มีความสำคัญยิ่งในแง่ที่ช่วยแก้ไขข้อโหว่ของการพิจารณาค่าขอประทานบัตรในทะเลของเอกชนแต่ละราย ซึ่งแต่เดิมมาอาศัยจากข้อเสนอของผู้ขอและดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ผู้พิจารณาเป็นเกณฑ์ โดยไม่มีหลักการแน่นอนตายตัว การกำหนดพื้นที่สูงสุดที่แต่ละรายจะได้รับจะเป็นหลักประกันว่า ผู้ขอประทานบัตรจะได้รับโอกาสเข้าสำรวจและทำเหมืองแร่บนพื้นที่และในเวลาที่ดีตนจะมีความสามารถทำได้จริง โดยไม่ต้องเกรงว่า จะมีผู้ใดใช้อิทธิพลเข้ากีดกัน นอกจากนั้น การกระจายสิทธิตามหลักเกณฑ์นี้ ยังเป็นการสนองเจตนารมณ์ของรัฐที่จะให้มีการเร่งรัดพัฒนาและเปิดการทำเหมืองทุกแปลงโดยไม่ชักช้าอีกด้วย

ดังนั้น ในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๑๐ วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๑๐ คณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ จึงได้ลงมติรับรองผลการคำนวณของของผู้ตรวจราชการฯ และได้บรรจุหลักการนี้ลงใน "ร่างพระราชบัญญัติแร่..." ซึ่งต่อมาประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติแร่ ๒๕๑๐ เป็นมาตรา ๔๕ ว่า "ในการออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเล รัฐมนตรีมีอำนาจกำหนดเขตเหมืองแร่ให้แก่ผู้ขอไม่เกินรายละห้าหมื่นไร่ เว้นแต่ในกรณีที่รัฐมนตรีโดยอนุมัติของคณะ

^๑ หลักเกณฑ์การพิจารณาอาณาเขตประทานบัตรเหมืองแร่ในทะเลในด้านเศรษฐกิจ โดย ดร.อร่าม บุรณศิริ, ๗ กรกฎาคม ๒๕๑๐.

รัฐมนตรี เห็นสมควรกำหนดเขตเหมืองแร่ให้ผู้ขอเกินห้าหมื่นไร่”

อนึ่ง ถึงแม้ว่า คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรตรวจแร่ฯ และคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ จะได้ปรับปรุงข้อไขของกฎหมายแร่ จนกระทั่งสามารถสร้างหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคำขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเล ขึ้นเป็นมาตรา ๔๕ นั้นแล้วก็ตาม แต่มีข้อนำสังเกตว่า มีความพยายามจากฝ่ายกรมทรัพยากรฯ อยู่เป็นระยะ ๆ ที่จะผลักดันให้ คำขอประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ได้รับการยกเว้นจากหลักเกณฑ์เหล่านั้น เป็นกรณีพิเศษ

ครั้งแรก ในระหว่างที่กำลังเกิดปัญหาว่าจะนำพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ มาใช้บังคับกับการทำเหมืองในทะเลหรือไม่ และในระหว่างที่คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขการให้อาญาบัตรตรวจแร่ฯ กำลังพิจารณาวางเงื่อนไขการอนุญาตประทานบัตรอยู่นั้น กรมทรัพยากรฯ ได้เสนอต่อกระทรวงพัฒนาการฯ ในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๙ ว่า "...เห็นควรผ่อนผันอนุญาตให้บริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด ขอประทานบัตรจำนวน ๑๐ แปลง มีเนื้อที่เกินกว่าแปลงละ ๓๐๐ ไร่ ตามที่ยื่นขอได้เป็นกรณีพิเศษ" ๑ กรมฯ ได้ให้เหตุผลสองประการว่า กระทรวงเคยผ่อนผันในทำนองเดียวกันนี้มาแล้ว ในกรณีสัมปทานพิเศษบริษัทเรือชุดแร่บางม่วง โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ แก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๙๕ เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ กระทรวงควรผ่อนผันเรื่องดังกล่าวเพื่อ "ความสะดวก มิให้บริษัทต้องขอประทานบัตรถึงสามร้อยกว่าแปลง อันจะเป็นภาระยุ่งยากทั้งทางฝ่ายบริษัท และเจ้าหน้าที่" ๒ ทว่า กระทรวงมิได้ดำเนินการตามข้อเสนอครั้งนี้

จะสังเกตได้ว่า ข้อเสนอของกรมทรัพยากรฯ ในครั้งนี้ เป็นการเสนอให้นำพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ กลับมาใช้กับกรณีคำขอของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ อีก ข้อเสนอในครั้งนี้

๑ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๙ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ถึง ปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ.

๒ เรื่องเดียวกัน.

จึงแย้งกับความเห็นเดิมของกรมเองที่เห็นว่า กระทรวงไม่ควรใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาค่าขอต่ออายุสัมปทานของบริษัท ไม่เพียงแต่เท่านั้น ผู้ตรวจราชการกระทรวงพัฒนาการฯ ยังได้แสดงหลักฐานในที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ ในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ ว่า กรณีเหมืองแร่บางม่วงนี้ แท้จริงแล้วไม่เคยผ่านคณะรัฐมนตรี และภายหลังได้ถูกยับยั้งเรื่องสัมปทานพิเศษอีกด้วย และว่าข้ออ้างของกรมฯ ในข้อนี้ไม่เป็นความจริง^๑

ครั้งที่สอง หลังจากที่มีการวางหลักเกณฑ์การอนุญาตประทานบัตรในทะเล โดยถือหลักการกระจายสิทธิ และหลังจากที่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ ขึ้นในปลายปี ๒๕๐๙ แล้วนั้น ตามหลักการแล้ว คณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ จะต้องรับเรื่องราวคำขอประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เข้ามาพิจารณาเป็นกรณีแรก แต่กรมทรัพยากรฯ ได้เสนอแย้งต่อกระทรวง เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๙ ว่า เรื่องราวของบริษัทเหมืองแร่บุรพานั้นได้ยื่นขอไว้ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ๒๕๐๙ ก่อนหน้าการแต่งตั้งคณะกรรมการชุดนี้ จึงไม่ควรที่จะต้องส่งเรื่องนี้เข้าที่ประชุมของคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ หากควรจะให้กรมฯ เป็นผู้ดำเนินการเอง ซึ่งกรมฯ ได้กล่าวว่า จะดำเนินการไปตามที่เคยเสนอต่อกระทรวง เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๙ คือ อนุมัติให้ประทานบัตรเต็มทีเสนอไรก็ตามคำขอของบริษัท^๒ ใดๆ ก็ตาม ข้อเสนอนี้ของกรมฯ ได้ถูกปฏิเสธเช่นคราวก่อน

ครั้งที่สาม หลังจากคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ ได้กำหนดเนื้อที่สูงสุดของประทานบัตรในทะเลแต่ละรายไม่เกิน ๕๐,๐๐๐ ไร่ในเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๐ แล้ว กรมทรัพยากรฯ ก็ยังคงแย้งในที่ประชุมคณะกรรมการเมื่อเดือนกันยายน ๒๕๑๐ ว่า หลักการดังกล่าวไม่น่าจะนำมาใช้ในกรณีของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เพราะบริษัทได้ยื่นเรื่องราวมาก่อนที่รัฐบาลจะกำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ และว่าเกณฑ์คำนวณพื้นที่ประทานบัตรสูงสุดของผู้ตรวจราชการกระทรวง ยังมีข้อแย้งได้อีกมาก กรมฯ จึงเสนอให้กระทรวงอนุมัติพื้นที่ประทานบัตรแก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เต็มที่ตามที่ขอมา โดยให้เหตุผลว่า เพื่อเคารพหลักการตามสัญญาสัมปทานพิเศษที่

^๑ บันทึกเหตุผลกรณีจำเป็นต้องแก้รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ฯ และทำเหมืองแร่ในทะเล ครั้งที่ ๑/๒๕๑๐ โดย ดร.อร่าม บุณศิริ อ้างถึงใน "ข้อมูลเหมืองแร่", ชมรมรัฐศึกษา สจม., ๒๕๑๔ (อัตลำนานา).

^๒ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๙ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ถึง ปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ.

กรมฯทำไว้กับบริษัท^๑ ทว่าข้อเสนอของกรมฯก็ตกไปอีก คณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจฯ ยืนยันว่า การจะอนุมัติพื้นที่ประทานบัตรให้แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเท่าใดนั้น ให้ใช้ "หลักเกณฑ์การพิจารณาอาณาเขตประทานบัตรเหมืองแร่ในทะเลในดำนเศรษฐกิจ" ของผู้ตรวจราชการ กระทรวงพัฒนาการฯเป็นหลัก โดยไม่จำเป็นต้องยกเว้นการใช้บังคับเฉพาะแก่บริษัทนี้เป็นราย พิเศษ เพราะบริษัทมีหน้าที่ตามสัญญาข้อ ๓ ของสัญญาสัมปทานพิเศษ ที่จะต้องปฏิบัติตามระเบียบ และกฎข้อบังคับอันเกี่ยวกับการสำรวจและทำเหมืองแร่อยู่แล้ว แม้ระเบียบเหล่านั้นจะออกใช้ ภายหลังจากวันทำสัญญาดังนี้ก็ตาม^๒ นอกจากนี้ ในการอนุมัติพื้นที่ประทานบัตรทำเหมืองแร่แก่บริษัท คณะกรรมการชุดนี้ยังมีมติให้พิจารณาประกอบกับแผนงานการทำเหมืองและจำนวนเรือชุด ที่บริษัท เหมืองแร่บุรพาฯจะใช้ด้วย จากเกณฑ์เหล่านี้ คณะกรรมการได้ลงมติในเดือนตุลาคม ๒๕๑๐ ให้ อนุมัติประทานบัตรแก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเพียง ๔๗,๐๐๐ ไร่ จากจำนวนที่ยื่นขอ ๑๐๑,๗๒๔ ไร่

อย่างไรก็ตาม กรมฯยังคงยืนยันความเห็นของตนที่จะอนุมัติประทานบัตรทั้งหมดแสน ไร่ให้แก่บริษัท กรมฯได้เสนอความเห็นต่อกระทรวงเป็นครั้งที่สี่ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๐ โดย อ้างเหตุผลเช่นเดิม และเหตุผลใหม่ว่า หากตัดพื้นที่ประทานบัตรของบริษัทลงจากที่ขอไว้ พื้นที่ ที่เหลือซึ่งบริษัทลงทุนสำรวจไว้ก็อาจจะถูกนำไปให้ผู้อื่น นับว่าไม่เป็นธรรมแก่บริษัท กรมฯเสนอ ว่า หลักเกณฑ์กำหนดเนื้อที่ประทานสูงสุดไม่เกิน ๕๐,๐๐๐ ไร่ ควรใช้กับผู้ขอประทานบัตรราย อื่น และ "ใคร่ขอรื้อฟื้นให้กระทรวงได้พิจารณาโยบายและมีปัญหาเพื่อถือปฏิบัติ เฉพาะเรื่องนี้"^๓ ข้อเสนอของกรมฯยังคงไม่ได้รับความเห็นชอบจากทั้งปลัดกระทรวงและรัฐมนตรีว่าการกระทรวง พัฒนาการเอง ฝ่ายหลังนี้เห็นพ้องกันว่า แม้บริษัทจะยื่นเรื่องราวขอประทานบัตรก่อนคณะกรรมการ-

^๑ กทธ., รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจและทำเหมืองแร่ใน ทะเล ครั้งที่ ๕/๒๕๑๐ วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๑๐.

^๒ สัญญาข้อ ๓ ระบุว่า "ในการสำรวจหาแหล่งแร่ดังกล่าวข้างต้น ผู้รับอนุญาตมีหน้าที่ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายการทำเหมืองแร่และกฎหมายอื่น ที่ใช้บังคับอยู่ในวันทำสัญญาดังนี้ [คือ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ - ผู้เขียน] และที่จะออกใช้ต่อไปในภายหน้า ตลอดถึงระเบียบและกฎข้อ บังคับอันเกี่ยวกับการสำรวจและทำเหมืองแร่ของผู้อนุญาตด้วย" (เน้นโดยผู้เขียน).

^๓ กทธ., บันทึกวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ถึงปลัด กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ. (เน้นโดยผู้เขียน)

การทั้งสองชุดจะวางหลักเกณฑ์ก็ตาม แต่รัฐบาลก็ควรจะได้ใช้หลักเกณฑ์ที่วางไว้เสียแต่ในโอกาสแรกที่จะทำได้ ฝ่ายหลังนี้เห็นว่า หากตีความตามกรมฯ ว่า หลักเกณฑ์ดังกล่าวกำหนดขึ้นสำหรับผู้ขอประทานบัตรรายอื่น ก็จะทำให้เกิดมีรายพิเศษขึ้น อันจะเป็นการไม่สมควร^๑ ดังนั้น รัฐมนตรีจึงชี้ขาดตามมติของคณะกรรมการพิจารณาให้ลสิทธิตรวจแร่ฯ

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะ เห็นได้ว่า เมื่อเรื่องราวขอต่ออายุสัญญาสัมปทานพิเศษและขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเลของบริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ ต้องผ่านเข้าสู่การพิจารณาของหน่วยงานอื่นที่มีใช้กรมทรัพยากรธรณี ความพยายามผูกขาดพื้นที่ทำเหมืองของ บริษัทเหมืองแร่-บูรพาฯ ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนเช่นที่เคย แม้ว่า การปฏิเสธคำขอลทั้งสองประการนี้ จะไม่มีลักษณะที่ล่อให้ เห็นชัดว่าเป็นการต่อต้านบริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ โดยตรงก็ตาม แต่การแก้ไขปรับปรุงข้อกฏหมายของกฎหมายเหมืองแร่ให้รัดกุมขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่บริษัทเคยใช้อภิสิทธิ์มาอาศัยประโยชน์นั้น ก็ถือได้ว่าเป็นการต่อต้านการผูกขาดของบริษัทได้เช่นกัน อนึ่ง ปรากฏการณ์ที่กรมทรัพยากรฯ เสนอความเห็นสนับสนุนคำขอของบริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ ถึง ๔ ครั้ง ๔ ทน แสดงให้เห็นว่า การต่อต้านการผูกขาดของบริษัทในครั้งนี้นี้เกิดขึ้น เฉพาะในหมู่กลไกรัฐบางส่วน เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เจ้าหน้าที่บางส่วนของรัฐพยายามวางหลักเกณฑ์การทำเหมืองแร่ในทะเลให้แน่นอน เพื่อป้องกันการผูกขาดของบริษัทหนึ่งบริษัทใด อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของบริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์โดยตรงนั้น บริษัททั้งสองมิได้นิ่งเฉย หากได้พยายามหาทางแหวกช่องที่กฎหมายบัญญัติขึ้น เพื่อที่จะได้เข้าครอบครองเนื้อที่ที่ทั้งแสนไร่ที่ตนได้ทำการสำรวจไว้แล้วให้จงได้ ดังจะกล่าวต่อไป

การตอบโต้ของบริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ โดยอาศัยความคุ้มครองจากชนชั้นนำของรัฐ

บริษัทเหมืองแร่บูรพาฯ เชื่อว่า การแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาให้ลสิทธิตรวจแร่ฯ ขึ้นมาพิจารณาคำขอประทานบัตรของตน และการเพิ่มเติมมาตรา ๔๔ เข้าใน "ร่างพระราช-

^๑ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ จากรองปลัดกระทรวงถึงปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ และความเห็นแนบท้ายบันทึกนี้ ของปลัดกระทรวงและรัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ.

บัญญัติแล้ว..." ซึ่งกำลังจะผ่านเข้าสู่การพิจารณาของสภาร่างรัฐธรรมนูญอยู่แล้วนั้น เป็นเจตนาถ่วงถ่วงของรัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ (นายพจน์ สารสิน) โดยตรง ทั้งนี้เพื่อสกัดกั้นมิให้บริษัทของตนได้รับประทานบัตรเต็มเนื้อที่ที่ยื่นขอไว้^๑ จากคำบอกเล่าของ ม.จ.พิริยดิศ ดิศกุล ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ทราบเรื่องในขณะนั้น สรุปได้ว่า บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ มีความเชื่อว่า รัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการฯถูกทำนุผู้หญิง จงกล กิตติขจร ใช้ให้บีบบังคับบริษัทตน ทั้งนี้เพราะไม่พอใจที่บริษัทมอบหุ้นของบริษัทที่เป็นส่วนของจอมพลสฤษดิ์แก่จอมพลถนอม น้อยกว่าที่ได้มอบให้แก่จอมพลประภาส จารุเสถียร (ดูภาคผนวกหน้า ๒๕๗) การขอต้ออายุสัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ของบริษัทจึงไม่ได้รับการอนุมัติ เรื่องราวขอประทานบัตรก็ถูกดึงเรื่องไว้ให้ล่าช้า ทั้งยังไม่ยอมอนุมัติให้เต็มตามเนื้อที่ที่ยื่นขออีกด้วย^๒ บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ยังเชื่อว่า รัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการต้องการจะได้พื้นที่แหล่งแร่ที่เหลือจาก ๔๗,๐๐๐ ไร่ของตนไปเป็นประโยชน์เสียเอง^๓ ในประเด็นนี้ นายสมพันธ์ พิศลยบุตร กรรมการบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้ให้การแก่ศาลในคดีที่กรมทรัพยากรธรณีฟ้องเรียกหุ้น ๘ % จากบริษัท เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๗ ว่า^๔

...หลังจากอนุมัติให้บริษัทจำเลยที่ ๑ [บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ-ผู้เขียน] ได้ประทานบัตรเพียง ๔๗,๐๐๐ ไร่ ดร.อำนวยการ วีรวัชรณ [ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการและวางแผน กระทรวงพัฒนาการฯ-ผู้เขียน] ให้มาติดต่อนายรอเบิร์ต บอดเดน ไปพบนายพจน์ สารสิน เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๐ นายรอเบิร์ต บอดเดน เป็นผู้จัดการบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ไทยแลนด์ จำกัด ซึ่งอยู่ในเครือบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์นิวยอร์ก และบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ไทยแลนด์ จำกัด ได้ร่วมทุนกับบริษัทจำเลยที่ ๑ สำรวจและทำเหมืองแร่ นายรอเบิร์ต บอดเดน ได้ทำบันทึกรายงานต่อนายบอยล์ (เอกสารหมายเลข ล.๕๔) (นายบอยล์ ขณะนั้นเป็นผู้แทนบริษัท

^๑ สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี...

^๒ สัมภาษณ์ ม.จ.พิริยดิศ ดิศกุล, อดีตผู้อำนวยการองค์การเหมืองแร่ในทะเล, ๔ มีนาคม ๒๕๒๕.

^๓ สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี...

^๔ กทธ., รายละเอียดการสืบพยานจำเลย กรณีกรมทรัพยากรธรณีฟ้องบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเศรษฐกิจ จำกัด.

ยูเนียนคาร์ไบด์แห่งประเทศไทย) สรุปได้ว่า นายพจน์ สารสิน ไม่ชอบบริษัทจำเลยที่ ๑ จึงอนุมัติให้เพียง ๔๗,๐๐๐ ไร่ ส่วนที่เหลือ ให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ไทยแลนด์ จำกัด ร่วมทุนกับลูกน้องของนายพจน์ สารสิน ตั้งเป็นบริษัทใหม่แล้วยื่นคำขอ นายบอดเดนเป็นเพียงกรรมการ ไม่มีอำนาจตกลงด้วยได้

ต่อมานายพจน์ สารสิน ได้ให้นายบอยล์ไปพบอีกเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๐ โดยพูดกับนายบอยล์ท่านเองเดียวกับนายบอดเดน และ นายบอยล์ตกลงด้วยไม่ได้เช่นกัน นายบอยล์ได้จัดทำบันทึกเสนอบริษัท จำเลยที่ ๑ (เอกสารหมายเลข ล.๖๐)...

ต่อมานายสุริยนต์ และนายโอกาส มาอ้างว่าเป็นตัวแทนของนาย พจน์ สารสิน มาปรึกษาเกี่ยวกับการก่อตั้งบริษัทใหม่เพื่อขอประทานบัตร ในพื้นที่ที่เหลือ แต่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ไทยแลนด์ จำกัด ตอบปฏิเสธ เพราะมีสัญญาผูกพันอยู่กับบริษัทจำเลยที่ ๑

ด้วยความเชื่อว่า บริษัทของตนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการซื้อขายของรัฐบาล และ ความต้องการกีดกันมิให้เนื้อที่แหล่งแร่ที่สำรวจได้แล้วตกเป็นของผู้อื่น บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ จึงหาทางแก้ลำ ด้วยการขอร้องให้ พล.อ.ประภาส จารุเสถียร (ยศในขณะนั้น) ซึ่งเป็นผู้คุ้มครองบริษัทสืบแทนจอมพลสฤษดิ์ ไปเจรจาดำเนินการกับรัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการฯ ผลการเจรจาในครั้งนี้ ก็คือ ตกลงว่าจะมีการตั้งบริษัททำเหมืองแร่ขึ้นใหม่อีกบริษัทหนึ่ง นอกเหนือจาก เหมโก้ เพื่อขอประทานบัตรในพื้นที่ส่วนที่เหลือจาก ๔๗,๐๐๐ ไร่ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ^๑

ตามโครงการเดิมของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และยูเนียนคาร์ไบด์นั้น ได้กำหนดว่าจะ ก่อตั้งบริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชัน (บริษัทเหมโก้) ขึ้นเพียงบริษัทเดียวเพื่อทำเหมืองในบริเวณ ประทานบัตรที่ขอไว้ทั้งสิ้นไร่ ในการนี้ บริษัททั้งสองได้ทำความตกลงกันเป็นลายลักษณ์อักษร ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๐ ว่า ในระยะแรกจะกำหนดทุนจดทะเบียนของบริษัทเหมโก้ไว้เพียง ๖๐๐,๐๐๐ บาท (ร้อยละ ๔๐ ของหุ้นทั้งหมด) โดยแบ่งออกเป็น ๖๐๐ หุ้น ๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท

^๑ สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี...

แบ่งเป็นหุ้นของบริษัทเหมืองแร่บุรพา ๒๔๐ หุ้น เรียกว่า "หุ้นชนิด ก." และของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ๓๖๐ หุ้น (ร้อยละ ๖๐ ของหุ้นทั้งหมด) เรียกว่า "หุ้นชนิด ข." แต่บริษัททั้งสองจะเพิ่มทุนของบริษัทเทมโก้ขึ้นเป็น ๔๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท "ถ้าเทมโก้สามารถได้มาซึ่งสัมปทานการทำเหมืองแร่สำหรับเทมโก้ และสัมปทานเช่นว่าเป็นที่พอใจของยูซีซี"^๑ เมื่อนั้น บริษัทเหมืองแร่บุรพาจะได้รับหุ้นในบริษัทเทมโก้ จำนวน ๑๖,๕๖๐ หุ้น (มูลค่า ๑๖,๕๖๐,๐๐๐ บาท) เป็นการตอบแทน ส่วนหุ้นอีก ๒๕,๔๔๐ หุ้นหรือมูลค่า ๒๕,๔๔๐,๐๐๐ บาทนั้น บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์จะเป็นฝ่ายชำระเงินสด เงินลงทุนประกอบกิจการเหมืองแร่ในส่วนที่นอกเหนือจากเงินค่าหุ้นที่ผู้ถือหุ้นชำระแล้ว ยูเนียนคาร์ไบด์จะเป็นผู้รับผิดชอบโดยให้เทมโก้กู้ยืม นอกจากนั้น ยูเนียนคาร์ไบด์จะเป็นผู้ควบคุมเทคโนโลยีการทำเหมืองทั้งหมด

เนื่องจากมีข้อผูกมัดเรื่องการหาประธานบัตรให้บริษัทเทมโก้ และผลตอบแทนในรูปหุ้นที่ตนไม่ต้องชำระเงินตามสัญญาดังกล่าวกับยูเนียนคาร์ไบด์ บริษัทเหมืองแร่บุรพาจึงได้ดำเนินการหลีกเลี่ยงมาตรา ๔๕ เป็นขั้นตอน ดังนี้ ขั้นแรก ได้จัดตั้งบริษัททำเหมืองแร่ขึ้นใหม่อีกบริษัทหนึ่งให้ชื่อว่า "บริษัทเอมโก้ไมนนิ่ง จำกัด" เพื่อเตรียมขอประธานบัตรในพื้นที่ที่เหลือจากบริษัทเหมืองแร่บุรพา พล.อ.ประภาส เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ที่สุดในบริษัทนี้ คือ ร้อยละ ๔๕ นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ (ขณะนั้นเป็นสมาชิกจังหวัดฉะเชิงเทรา) เป็นผู้จดทะเบียนบริษัทสนธิของบริษัทเอมโก้ เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๑๑ และจดทะเบียนเป็นบริษัทจำกัดเมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑ ทุนจดทะเบียน ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท แบ่งออกเป็น ๔,๐๐๐ หุ้น ๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท แต่เรียกเงินลงหุ้นครั้งแรกเพียงร้อยละ ๒๕ หรือหุ้นละ ๒๕๐ บาท บริษัทเอมโก้นี้ได้รับความสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารกรุงเทพ^๒ เมื่อพิจารณารายชื่อผู้ก่อการตั้งบริษัท ผู้ถือหุ้น และคณะกรรมการชุดแรกของบริษัทเอมโก้ เปรียบเทียบกับของ บริษัทเหมืองแร่บุรพาในขณะนั้น จะพบว่า เป็นบุคคลชุดเดียวกันเกือบทั้งหมด (โปรดดูภาคผนวกหน้า ๒๕๒, ๒๕๓)

^๑ สัญญา (บริษัทไทยไมนนิ่ง จำกัด) วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๑๙๖๗.

"เอมโก้" หมายถึง บริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจ จำกัด (Eastern Mining Development Co., Ltd.) "ยูซีซี" หมายถึง บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ จำกัด (Union Carbide Corporation).

^๒ กระทรวงพาณิชย์, แห่งบริษัทเอมโก้ไมนนิ่ง จำกัด.

ในชั้นที่สอง หลังจากพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ออกประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๑๐ และกรมทรัพยากรธรณีได้แจ้งมายังบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑ ให้บริษัทเลือกพื้นที่ที่ต้องการจากพื้นที่เดิมที่ยื่นขอไว้ ๑๐๑,๗๒๔ ไร่ ๑ งาน ๒๔ ตารางวา ใน ๓ ท้องที่รวมกันโดยมิให้เกิน ๔๗,๐๐๐ ไร่ บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯก็ได้ติดต่อกับทรัพยากรธรณี จังหวัดภูเก็ต พังงา และตะกั่วป่า ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๑ ขอถอนเรื่องราวคำขอเดิม และยื่นเรื่องราวใหม่ เลือกพื้นที่ประทานบัตรจำนวน ๗ แปลง คิดเป็นพื้นที่ ๔๖,๘๖๗ ไร่ ๑ งาน ๗๐ ตารางวา พร้อมทั้งแจ้งว่า บริษัทไม่ขัดข้องในการที่บริษัทเอมโก้จะเป็นผู้ขอประทานบัตรในอาณาบริเวณที่ต้องถูกตัดออกไป ในวันเดียวกันนั้นเอง บริษัทเอมโก้ก็ได้ยื่นคำขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเลในเขตจังหวัดภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ที่เหลือจากส่วนที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯตัดออก รวม ๑๘ แปลง คิดเป็นพื้นที่ ๔๘,๘๔๘ ไร่ ๒ งาน ๕๔ ตารางวา รวมเป็นพื้นที่ที่บริษัททั้งสองขอประทานบัตรทั้งหมด ๘๖,๘๑๖ ไร่ ๒๔ ตารางวา (โปรดดูภาคผนวกหน้า ๒๕๔)

ในขณะที่คำขอประทานบัตรครั้งใหม่ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ กำลังอยู่ในระหว่าง การพิจารณาในชั้นรายละเอียดของทางกรนั้น บริษัทได้ดำเนินการขึ้นที่สามคือ ร่วมกับบริษัท ยูเนียนคาร์ไบด์จัดทะเบียนจัดตั้งบริษัท "ไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันแอนด์ไมน์นึ่ง จำกัด" หรือ บริษัทเทมโก้ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๑ กำหนดทุน ๖๐๐,๐๐๐ บาท ผู้เริ่มก่อการตั้งบริษัท มาจากฝ่ายไทย ๖ คน และอเมริกัน ๗ คน^๑ คือ

<u>ฝ่ายบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ</u>		<u>ฝ่ายบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์</u>	
๑. พล.อ.ประภาส จารุเสถียร		๑. นายดิน ฬาสเซ่	
๒. พล.ท.อัมพร จินตกานนท์		๒. นายเอ็ดเวิร์ด บอยล์	
๓. นายเจียร วาณิช		๓. นายเกรแฮม เนลสัน	
๔. นายสมพันธ์ พิศลยบุตร		๔. นายรอเบิร์ต บอดเดน	
๕. นายไสว ทรัพย์เสริมศรี		๕. นายโบ ไวกิง ชาเลเนียส	
๖. ร.อ.วีระชาติ อุทยานานนท์		๖. นายเจมส์ รอว์ลิงส์	
		๗. นายวิวัฒน์ บุณนาค	

^๑ กระทรวงพาณิชย์, แห่งบริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันแอนด์ไมน์นึ่ง จำกัด.

กรรมการชุดแรกของบริษัท เหมโกโก้มี ๑๑ คน คือ

ฝ่ายบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ (กรรมการชนิด ก.)		ฝ่ายบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ (กรรมการชนิด ข.)	
๑. พล.อ.ประภาส	จารุเสถียร	๑. นายฟราส เซ้	
๒. นายสมพันธ์	พิศลยบุตร	๒. นายบอดเคน	
๓. นายไสว	ทรัพย์เสริมศรี	๓. นายเนลสัน	
๔. นายประสิทธิ์	กาญจนวัฒน์	๔. นายชาเลเนียส	
๕. นายชำนาญ	เพ็ญชาติ	๕. นายกัลโลเวย์	
		๖. นายรอว์ลิงส์	

ปรากฏว่า การตั้งบริษัท เหมโกโก้แยกออกจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เพื่อเข้ายื่นคำขอ
 ประทานบัตรนั้นประสบความสำเร็จอย่างงดงาม คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ (คือ คณะ
 กรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่และทำเหมืองแร่เดิม) ได้ลงมติในวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๑
 อนุมัติคำขอประทานบัตรของบริษัท เหมโกโก้ จำนวน ๔๔,๕๔๔ ไร่ และได้ลงมติในวันที่ ๒๖
 ธันวาคม ๒๕๑๑ อนุมัติคำขอประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ จำนวน ๔๖,๕๖๗ ไร่

เมื่อบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้รับประทานบัตรในวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๒ แล้ว ใน
 เดือนถัดมา บริษัทก็ได้ดำเนินการขั้นสุดท้ายคือ ติดต่อกับทรัพยากรธรณีจังหวัดภูเก็ต ในวันที่ ๑๔
 กุมภาพันธ์ ขอโอนประทานบัตรทั้ง ๗ แปลงให้แก่บริษัท เหมโกโก้ทันที การโอนครั้งนี้บริษัทแจ้งต่อ
 ทางกรมว่าเป็นการซื้อขายกันเด็ดขาด และได้รับคำตอบแทนการโอนเป็นจำนวนหุ้น ๑๖,๕๖๐
 หุ้น ๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท คิดเป็นเงิน ๑๖,๕๖๐,๐๐๐ บาท คำขอโอนประทานบัตรของบริษัท
 เหมืองแร่บุรพาฯ ผ่านการพิจารณาของทางการโดยสะดวกทุกขั้นตอน และได้รับอนุญาตในชั้น
 สุดท้ายจากคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ ในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๑๒ เมื่อวันที่ ๒๗
 มีนาคม ๒๕๑๒ และได้รับอนุมัติอย่างเป็นทางการจากกระทรวงพัฒนาการฯ ในวันที่ ๑๖
 เมษายน ๒๕๑๒ เมื่อบริษัท เหมโกโก้ได้รับโอนประทานบัตรจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯตามข้อผูกพัน
 ในสัญญาระหว่าง บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯกับยูเนียนคาร์ไบด์ เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๑๐ แล้ว บริษัท
 เหมโกโก้ได้จดทะเบียนเพิ่มทุนขึ้นเป็น ๔๒ ล้านบาทในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๒ โดยมีบริษัทเหมือง-
 แร่บุรพาฯถือหุ้นร้อยละ ๔๐ และยูเนียนคาร์ไบด์ถือหุ้น ร้อยละ ๖๐

กล่าวได้ว่าพฤติการณ์ทั้งสี่ขั้นตอนของบริษัทเหมืองแร่บุรพาหานี้ เป็นการตอบโต้มาตรการป้องกันการผูกขาดพื้นที่ทำเหมืองแร่ในทะเลของรัฐบาล และเป็นการกระทำเพื่อสนองผลประโยชน์ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาหานี้ กับยูเนียนคาร์ไบด์เท่านั้น การจัดตั้งบริษัทเอมโก้ขึ้นนั้น มิได้เป็นไปด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเปิดการทำเหมืองแร่ในทะเลอย่างจริงจัง หากเป็นความมุ่งหมายซ่อนเร้นของบริษัทเหมืองแร่บุรพาหานี้ที่จะกระทำการเป็นเพียงนายหน้าหาประธานบัตรมาให้บริษัทเอมโก้ตามสัญญา เพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น นอกจากหลักฐานที่กล่าวมาแล้ว ยังมีข้อเท็จจริงที่สนับสนุนคำกล่าวนี้อีก ๒ ประการ ประการแรก บริษัทเอมโก้มิได้เปิดการทำเหมืองจริง ดังที่แจ้งแก่คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ในช่วงที่ยื่นขอประธานบัตรในครั้งนั้น เอมโก้ได้ส่งแผนผังโครงการทำเหมืองมายังกรมฯ เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑ ว่า มีเรือขุดและอุปกรณ์การทำเหมืองพร้อมที่จะดำเนินการได้ภายใน ๑-๒ ปี และจะลงทุน ๑๕๐ ล้านบาท โดยร่วมทุนกับบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ คำชี้แจงดังกล่าวทำให้คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่เข้าใจว่า บริษัทเอมโก้มีความสามารถที่จะทำเหมืองได้จริง จึงได้อนุมัติคำขอประธานบัตรของบริษัท แต่ข้อเท็จจริงได้ปรากฏในปี ๒๕๑๗ ว่า ตั้งแต่ได้รับประธานบัตรในปลายปี ๒๕๑๑ บริษัทเอมโก้มิได้ดำเนินการตามแผนผังโครงการที่เสนอไว้เลย ทั้งมิได้เปิดการทำเหมืองด้วยซ้ำ^๑ หลักฐานประการที่สองก็คือ หลังจากที่บริษัทเอมโก้ได้รับประธานบัตรในวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๓ บริษัทก็ได้โอนขายหุ้นทั้งหมดของตนให้ชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับที่ถือหุ้นในบริษัทเอมโก้ทั้งหมด เมื่อประมาณเดือนกันยายน ๒๕๑๓ เหลือเฉพาะผู้ถือหุ้นคนไทย คือ นายวิวัฒน์ นูนาค เพียง ๑๐๐ หุ้นจากจำนวน ๔,๐๐๐ หุ้น^๒ แสดงว่า บริษัทเหมืองแร่บุรพาหานี้มีเจตนาที่จะปิดบังจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของบริษัทเอมโก้มาแต่แรก ในระยะที่ยื่นขอ ประธานบัตร บริษัทเอมโก้จึงแสดงฐานะว่าเป็นบริษัทคนไทย เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นที่ส่งเสริมให้คนไทยเข้าดำเนินการกิจการเหมืองแร่ และจะได้ผ่านการพิจารณาอนุมัติของคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ได้โดยสะดวก

^๑ บันทึกการแก้ไขข้อผิดพลาดให้ใต้ทรัพยากรแร่ในทะเลกลับคืนมาเป็นของรัฐบาล โดย ดร.อร่าม นุรณศิริ และนายโพธิ์ จรรย์โกมล.

^๒ กระทรวงพาณิชย์, เอกสารรายชื่อผู้ถือหุ้นบริษัทเอมโก้เมื่อวันที่ ประจำปี ๒๕๑๑ และ ๒๕๑๓, แห่งบริษัทเอมโก้เมื่อวันที่จำกัด.

การเป็นนายหน้าหาประธานบัตรให้ยูเนียนคาร์ไบด์ที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้รับผลประโยชน์ตอบแทนถึงสองต่อ ในขั้นแรกบริษัทได้รับหุ้นในบริษัทเหมโกจำนวน ๑๖,๕๖๐ หุ้น โดยไม่ต้องชำระเงิน ในระยะต่อมาบริษัทได้ขายหุ้นทั้งหมดของตนในกิจการเกี่ยวกับดีบุก ให้แก่บริษัทบิลลิตัน (N.V. Billiton Maatschappij) แห่งเนเธอร์แลนด์เมื่อประมาณกลางปี ๒๕๑๓ ไม่อาจทราบได้ว่าผลประโยชน์ตอบแทนที่บริษัทได้รับมีมูลค่าเป็นจำนวนเงินเท่าใด แต่อาจประเมินได้จากมูลค่าหุ้นที่บริษัทได้ขายให้แก่บริษัทบิลลิตัน คือหุ้นในบริษัทเหมโกจำนวน ๑๖,๕๖๐ หุ้น มูลค่า ๑๖,๕๖๐,๐๐๐ บาท ในบริษัทเอมโก ๔,๐๐๐ หุ้นมูลค่า ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท ในบริษัทไทยซาร์โก ๕,๔๐๐ หุ้นมูลค่า ๕,๔๐๐,๐๐๐ บาท (ครึ่งหนึ่งเป็นหุ้นที่ต้องลงเงินสด อีกครึ่งหนึ่งเป็นหุ้นลม) รวมมูลค่าทั้งสิ้น ๒๕,๙๖๐,๐๐๐ บาท ผลประโยชน์ตอบแทนเหล่านี้ บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้รับมาโดยไม่ต้องลงทุนเป็นเงินสดอย่างจริงจังแต่ประการใดเลย หากอาศัยแต่เพียงอภิสิทธิ์และความคุ้มครองในด้านต่าง ๆ ที่ได้รับจากชนชั้นนำของรัฐในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร เท่านั้น

ในขณะที่เดียวกัน ความช่วยเหลือของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯก็ทำให้ยูเนียนคาร์ไบด์ได้รับประโยชน์เต็มที่ พื้นที่ประธานบัตรของเหมโกและเอมโกรวมกันเกือบแสนไร่สามารถทำให้โครงการขยายกิจการในแนวตั้งของยูเนียนคาร์ไบด์เป็นจริงขึ้น นอกเหนือจากการผูกขาดการถลุงแร่แล้ว ยูเนียนคาร์ไบด์ได้กลายเป็นบริษัทที่สามารถผูกขาดพื้นที่ในทะเลได้มากที่สุด ในบรรดาบริษัทเหมืองแร่ชุดในทะเลด้วยกัน คือ จำนวนทั้งหมด ๙๖,๕๗๓ ไร่ ๖๔ ตารางวา ซึ่งเกินกว่าที่กฎหมายอนุญาตให้ไม่เกินรายละ ๕๐,๐๐๐ ไร่

ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม พฤติการณ์ยกย่อนเพื่อหลีกเลี่ยงมาตรา ๔๕ ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ กับยูเนียนคาร์ไบด์นี้ ทำให้รัฐเป็นฝ่ายสูญเสียผลประโยชน์ ประการแรก การผูกขาดพื้นที่แหล่งแร่ดังกล่าวเป็นการกีดกันเอกชนรายอื่นมิให้มีโอกาสทำเหมืองแร่โดยเสมอภาค ทั้ง ๆ ที่ในบรรดาประเทศผู้ผลิตดีบุกรายสำคัญของโลกขณะนั้น ประเทศไทยมีความสงบเรียบร้อยทางการเมืองมากกว่าประเทศอินโดนีเซีย คองโก หรือ โบลิเวีย ทั้งยังเป็นประเทศที่มีต้นทุนการผลิตดีบุกต่ำที่สุดในหมู่ประเทศผู้ผลิตด้วยกัน^๑ (หมายถึงว่า ค่าแรงงานและค่าครองชีพ

^๑ W. Robertson, Report on the World Tin Position with Projections for 1965 and 1970 (International Tin Council, 1964), p.62.

ของกรรมกรอยู่ในระดับต่ำที่สุดด้วย) การมอบให้บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ เป็นผู้พัฒนาพื้นที่แหล่งแร่
 เกือบแสนไร่แต่เพียงผู้เดียว ย่อมเหลือความสามารถที่บริษัทจะเปิดการทำเหมืองได้โดยทั่วถึง
 และโดยไม่ชักช้าทุกแปลง ดังจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่บริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ เลือกเฉพาะพื้นที่
 ที่มีแร่อุดมสมบูรณ์มาก ไปรวมไว้เฉพาะแปลงประทานบัตรของบริษัทเทมโก้ และเปิดการทำ
 เหมืองเฉพาะในเขตเทมโก้ ส่วนแปลงที่ให้เอมโก้ยื่นขอประทานบัตรนั้น เหลือไว้แต่แหล่งแร่
 ที่มีความสมบูรณ์ต่ำและมีได้เปิดการทำเหมืองตามที่อ้างไว้ ประการที่สอง เมื่อบริษัทเหมืองแร่
 บურพาขายหุ้นของตนให้แก่บริษัทปิลลิตันในปี ๒๕๑๓ บริษัทเทมโก้ บริษัทเอมโก้ และบริษัท
 โรงถลุงแร่ดีบุกไทยชาร์โก้ได้กลายเป็นบริษัทที่มีบรรษัทลงทุนข้ามชาติขนาดยักษ์ ๒ บริษัทร่วมเป็น
 เจ้าของและบริหารงาน (โปรดดูอำนาจการควบคุมของบรรษัททั้งสองต่อบริษัทเทมโก้ เอมโก้
 และไทยชาร์โก้ ทั้งในด้านโครงสร้างการถือหุ้นและการบริหารจากภาคผนวกหน้า ๒๔๕, ๒๔๖) อุตสาหกรรม
 ดีบุกไทยจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของบรรษัททั้งสองนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทปิลลิตันซึ่ง
 มีบทบาทมากที่สุดบริษัทหนึ่งในวงการดีบุกโลก ได้ถูกบริษัทรอยัล-ดัทช์ เซลล์ ซื้อกิจการไปทั้ง
 หมดในปีเดียวกันนี้เอง บริษัทเซลล์แห่งประเทศไทย ซึ่งมีอิทธิพลเหนือกิจการน้ำมันในประเทศ
 ไทยอยู่แล้ว จึงสามารถขยายอิทธิพล เข้าครอบงำอุตสาหกรรมดีบุกไทยได้อีกส่วนหนึ่ง ด้วย
 ความช่วยเหลือทางอ้อมของบริษัทเหมืองแร่บурพา เศรษฐกิจ

ประเมินผลการต่อต้านบริษัทเหมืองแร่บурพาและบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์

การที่บริษัทเหมืองแร่บурพาและยูเนียนคาร์ไบด์ สามารถหลีกเลี่ยงเจตนาารมณ์ของ
 มาตรา ๔๕ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้นั้น แสดงให้เห็นว่า การต่อต้านการผูกขาด
 ของบริษัททั้งสองประสบผลสำเร็จเพียงส่วนเดียว คือ ในแง่ของการปฏิเสธคำขอต่ออายุสัญญา
 สัมปทานพิเศษ และการปรับปรุงข้อโหว่ของกฎหมายแร่เท่านั้น ความสำเร็จในส่วนนี้เป็นผลมา
 จากเงื่อนไขสองประการ

ประการแรก คือ สภาพแวดล้อมทางการเมืองในขณะที่บริษัทยื่นคำขอสองประการ กับสถานะของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เองในขณะนั้น (๒๕๐๕ - ๒๕๑๐) ไม่เอื้ออำนวยต่อการ ใช้อภิสิทธิ์อย่างเปิดเผย เช่นในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ความอื้อฉาวจากการเปิดเผยถึงพฤติกรรม ในอดีตของจอมพลสฤษดิ์ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๐๗ และการอายัดทรัพย์สินทั้งหมดของเขาใน เดือนมิถุนายน สก.เดียวกัน เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กิจการต่าง ๆ ของจอมพลสฤษดิ์ ถูกเพ่งเล็ง จากสื่อมวลชนและประชาชนโดยทั่วไป เรื่องราวเกี่ยวกับการใช้อภิสิทธิ์ของบริษัทเหมืองแร่ บุรพาฯ ในกรณีต่าง ๆ รวมทั้งความใกล้ชิดเป็นพิเศษระหว่างบริษัทกับกรมทรัพยากรธรณี ได้ถูกเปิดเผยในหน้าหนังสือพิมพ์ติดต่อกันหลายสัปดาห์ในช่วงเดือนมีนาคม ถึง เมษายน ๒๕๐๗ โอกาสที่กลไกรัฐส่วนที่เคยมักให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษแก่บริษัท จะมาให้ความสนับสนุนอย่าง ใจจืดจาง เช่น ในคราวที่บริษัทขอต่ออายุสัมปทานพิเศษและขอประทานบัตรทำเหมือง จึงกระทำได้ ยากลำบากขึ้น ทั้งยังเสี่ยงต่อการถูกลอบสวนในแง่ที่ว่ามีส่วนพัวพันกับบริษัทอีกด้วย เมื่อหมด บารมีของจอมพลสฤษดิ์แล้ว บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯต้องเผชิญกับปัญหาในการดำเนินงานในระดับ ที่ไม่ยิ่งหย่อนกว่าบริษัทอื่น ๆ ของจอมพลสฤษดิ์ ดังนี้

๑. มีการสอบสวนเรื่องฟ้องคดีการเหมืองแร่ไปเข้าช่วงเหมืองโชนมาจากบริษัท จน กระทั่งรัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาการฯต้องออกคำสั่งให้องค์การเหมืองแร่สั่งมอบเหมืองโชนคืนแก่ บริษัทภายในวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๐๗ และให้ข้าราชการที่พัวพันกับเจ้าของเหมือง รวมทั้ง อธิบดีกรมโลหกิจ ลาออกจากตำแหน่งในบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เสีย^๑

^๑ ประชาธิปไตย (๑๑ เมษายน ๒๕๐๗) : ๑.

ในการนี้ นายสมพันธ์ พิศลยบุตร รองผู้อำนวยการองค์การเหมืองแร่ จึงต้องลา ออกจากตำแหน่งกรรมการบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ปีเดียวกัน แต่ยังคง ถือหุ้นอยู่เป็นจำนวน ๔๕๐ หุ้น และได้กลับเข้ามาเป็นกรรมการอีกตั้งแต่วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๐๘ ส่วนนายวิชา เศรษฐบุตร อธิบดีกรมโลหกิจในขณะนั้น และเป็นกรรมการชุดแรกของบริษัทก็ต้อง โอนหุ้น ๕๐๐ หุ้นของตนให้แก่ นายไสว ทรัพย์เสริมศรี ทั้งหมด ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๗ (ส่วนองค์การเหมืองแร่ซึ่งร่วมถือหุ้นในบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ๒,๐๐๐ หุ้นตั้งแต่แรกตั้งบริษัท ก็ได้ โอนหุ้นให้แก่บุคคลอื่นไป ตั้งแต่ปี ๒๕๐๓ แล้ว)

(อ้างอิง กระทรวงพาณิชย์, แห่งบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เศรษฐกิจ จำกัด).

๒. บริษัทไม่สามารถดำเนินธุรกิจด้วยการเบิกเงินเกินบัญชีได้สะดวกเหมือนเดิม สหธนาคารกรุงเทพได้ทำหนังสือถึงบริษัทเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๐๗ ขอให้บริษัทงดการเบิกเงินเกินบัญชีในวงเงินที่เคยเบิกได้ ๑.๕ ล้านบาท ผลก็คือ การซื้อแร่สังขยาต่างประเทศ อันเป็นรายได้หลักของบริษัทต้องหยุดชะงักลง เพราะบริษัทมียอดเงินสดหมุนเวียนจำนวน จำกัดมาก^๑ นอกจากนี้ บริษัทยังถูกทวงหนี้สินเหมืองโชนจากนายเจียร วาณิช ซึ่งยังคงชำระอยู่อีก ๓,๒๕๐,๐๐๐ บาท ซึ่งทำให้บริษัทประสบปัญหาทางการเงินอย่างหนักในปี ๒๕๐๘^๒

๓. ปัญหาที่สำคัญที่สุด คือ กระทรวงการคลังได้เข้ามาควบคุมการดำเนินงานของบริษัทด้วย เนื่องจากทรัพย์สินของจอมพลสฤษดิ์ถูกอายัดเข้าเป็นของรัฐ กระทรวงการคลังได้ส่งผู้แทนเข้ามาดูแลกิจการในฐานะผู้ถือหุ้นใหญ่จำนวน ๔,๕๐๐ หุ้นแทนจอมพลสฤษดิ์ และคณะกรรมการสอบสวนทรัพย์สินของรัฐในกองมรดกของจอมพลสฤษดิ์ ก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาควบคุมการตรวจสอบการใช้จ่ายเงินของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เป็นประจำทุกวัน ทั้งได้สั่งให้ผู้จัดการบริษัทระมัดระวังในการบริหารงานและการใช้จ่ายเงินให้เป็นไปโดยประหยัดและถูกต้องตามปกติธุรกิจ เจ้าหน้าที่เหล่านั้นได้กำชับว่า การดำเนินนโยบายในเรื่องที่ เกี่ยวกับการขยายงานด้านการค้า และการลงทุนของบริษัท จำเป็นต้องได้มีการประชุมคณะกรรมการเพื่อมีมติเสียก่อน^๓ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ผู้แทนจากกระทรวงการคลังไม่ยอมรับรองงบดุลประจำปี ๒๕๐๗^๔ ซึ่งแสดงให้เห็นว่างบการเงินของบริษัทไม่เป็นที่เชื่อถือของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการนี้ ทำให้บริษัทประสบปัญหาในการประชุมใหญ่ผู้ถือหุ้นและการเสนองบดุลประจำปี ๒๕๐๘ และ ๒๕๐๙ กว่าบริษัทจะแก้ปัญหานี้ได้ก็ในปี ๒๕๑๑

^๑ กระทรวงพาณิชย์, รายงานการประชุมสามัญประจำปีครั้งที่ ๔/๒๕๐๘ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๐๘, แห่งบริษัทเหมืองแร่บุรพาเศรษฐกิจ จำกัด.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

เงื่อนไขประการที่สอง ที่ทำให้ข้อเสนอสองประการของบริษัทถูกปฏิเสธจากทางการ ก็คือ การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนที่รักความเป็นธรรม และรู้เห็นการใช้อิทธิทธิของบริษัท ได้ขู่ขังชิงโอกาสที่อิทธิทธิทางการเมืองของบริษัทกำลังคลอนแคลน มาใช้เป็นเงื่อนไขเสนอแนะให้มีการพิจารณาทบทวนความถูกต้องและความเหมาะสมของการขอต่ออายุสัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนี้ คือ ดร.อร่าม นุรณศิริ ผู้ตรวจราชการ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ซึ่งได้ติดตามตรวจสอบพฤติกรรมของบริษัทอย่างใกล้ชิด การผลักดันของผู้ตรวจราชการซึ่งเป็นไปในรูปของการเสนอให้กำหนดหลักเกณฑ์ของการอนุมัติคำขอสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลให้แน่นอนนั้น กล่าวได้ว่า ได้ส่งผลให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณา วางหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการให้อาชญาบัตรตรวจแร่ และคณะกรรมการพิจารณาให้สิทธิตรวจแร่ตามลำดับ การกำหนดพื้นที่ประทานบัตรสูงสุดที่ทางการจะอนุมัติ และการที่มีหน่วยงานอื่น เข้ามาร่วมพิจารณาคำขอของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เป็นเหตุที่ทำให้กลไกรัฐบาลบางส่วนไม่อาจใช้อำนาจหน้าที่เข้าช่วยเหลือแก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ได้โดยง่าย เช่น เดิม

นอกเหนือจากการเสนอความเห็นในที่ประชุมคณะกรรมการทั้งสองชุดซึ่งผู้ตรวจราชการฯ ได้ร่วมเป็นคณะกรรมการอยู่ด้วยดังกล่าวแล้วนั้น ผู้ตรวจราชการได้เคยกล่าววิจารณ์ในเชิงวิชาการ ถึงผลเสียจากการผูกขาดสำรวจแร่ของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และยูเนียนคาร์ไบด์ และผลจากการที่บริษัททั้งสองไม่ปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งมีต่อการพัฒนาแหล่งแร่ในทะเลของไทยไว้ในบันทึกที่เสนอต่อผู้อำนวยการสำนักวิชาการและวางแผน ลงวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๑๔ เรื่อง "การพิจารณาบทความเรื่อง"Problems of Offshore Mineral Exploration and Production in Thailand โดยนาย Laurence Andrews, Jr."

นอกจากนั้น ผู้ตรวจราชการยังได้ตรวจสอบแผนผังโครงการทำเหมืองแร่ในทะเลที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ได้เสนอประกอบการยื่นขอประทานบัตรต่อกรมทรัพยากรฯ เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๑๐ อีกด้วย ดังปรากฏตาม บันทึก (ร่าง) ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๐ เรื่อง "หลักวิชาการเศรษฐกิจเหมืองแร่ที่ใช้ในการคำนวณพื้นที่ประทานบัตรเหมืองแร่ในทะเล".

อย่างไรก็ตาม ได้กล่าวแล้วว่า การต่อต้านการผูกขาดของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และยูเนียนคาร์ไบด์นี้ มิได้มีลักษณะเป็นกระบวนการที่กลไกรัฐทุกส่วนที่เกี่ยวข้องมีความเห็นเป็นเอกภาพกันทั้งหมด แม้จะมีการประกาศใช้มาตรา ๔๕ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ แล้วก็ตาม แต่บริษัททั้งสองก็ยังคงหลีกเลี่ยงกฎหมายดังกล่าวได้ เหตุที่ทำให้การต่อต้านการผูกขาดของบริษัททั้งสองไม่ประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด ทั้ง ๆ ที่ตอนแรก (๒๕๐๔ - ๒๕๑๐) บริษัทเป็นฝ่ายถูกกระทำนั้น เนื่องมาจากเงื่อนไขสองประการ

ประการแรก บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯสามารถฟื้นตัวขึ้นจากการอาศัยความคุ้มครองจาก ทายาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ นั่นคือ จอมพลถนอม กิตติขจร และ จอมพลประภาส จารุเสถียร บุคคลทั้งสองได้เข้ามาเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ในบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯแทนจอมพลสฤษดิ์ ตั้งแต่ปี ๒๕๑๑ (โปรดดูภาคผนวกหน้า ๒๔๗) ในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์ยังมีชีวิตอยู่ จอมพลถนอมและ จอมพลประภาส ถือหุ้นในบริษัทนี้เพียงร้อยละ ๑๕ และ ๒.๕ ตามลำดับ หุ้นของทั้งสองได้เพิ่มสูงขึ้นมากจากการเข้ารับโอนหุ้นจากส่วนของจอมพลสฤษดิ์ทั้ง ๘,๕๐๐ หุ้นที่รัฐใช้มาตรา ๑๗ ยึดไป ผลก็คือ จอมพลถนอมมีหุ้นในบริษัทร้อยละ ๒๘.๖ ส่วนจอมพลประภาสได้กลายเป็นผู้ถือหุ้นมากที่สุด คือ ร้อยละ ๓๕ การรับช่วงเช่นนี้ทำให้กลุ่มจอมพลทั้งสองและนายชำนาญ เพ็ญชาติ บุตรเขยจอมพลถนอม มีหุ้นในบริษัทร่วมกันร้อยละ ๖๖.๕ และ ๗๖.๖ ในปี ๒๕๑๑ และ ๒๕๑๒ ตามลำดับ การที่ผู้ถือหุ้นใหญ่ในบริษัทเป็นผู้ที่กุมอำนาจทั้งในกองทัพและรัฐบาล ทำให้สถานะของบริษัทไม่แตกต่างจากสมัยที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของจอมพลสฤษดิ์ ในบรรดาผู้ถือหุ้นใหญ่ ๓ รายนี้ จอมพลประภาส มีบทบาทในการดูแลกิจการของบริษัทค่อนข้างมาก ทั้งนี้พิจารณาจากการที่เป็นผู้ถือหุ้นมากที่สุด และเป็นกรรมการคนสำคัญของบริษัท ในการประชุมใหญ่สามัญประจำปี ครั้งที่ ๑๐/๒๕๑๑ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑ นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ซึ่งมีหุ้นในบริษัท ๖๐ หุ้นมาตั้งแต่ต้นปี ได้เสนอชื่อจอมพลประภาสเป็นกรรมการคนแรกของบริษัท โดยมอบอำนาจ ให้เป็นผู้เลือกกรรมการอื่นอีก ๗ คน พล.อ.ประภาส (ยศขณะนั้น) จึงเสนอชื่อจอมพลถนอม เป็นกรรมการ โดยให้เหตุผลว่า "ตามที่ผมเสนอท่านจอมพลถนอม กิตติขจร ให้เป็นกรรมการของบริษัทด้วย นอกจากท่านจะเป็นที่เคารพนับถือของพวกเราแล้ว ในฐานะที่ท่านได้มีส่วนร่วม ร่วมงานกับบริษัทมาแต่ต้น ถ้าท่านได้เข้ามาร่วมด้วยก็จะ เป็นประโยชน์แก่บริษัท เป็นอย่างมาก"^๑

^๑ กระทรวงพาณิชย์, รายงานการประชุมใหญ่สามัญประจำปี ครั้งที่ ๑๐/๒๕๑๑ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑, แห่งบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯเศรษฐกิจ จำกัด.

แต่จอมพลถนอมได้ปฏิเสธผ่านทางนายชำนานู จอมพลประภาสจึงตั้งนายชำนานูเป็นกรรมการแทน และบุคคลอื่นอีก ๖ คน รวมทั้งนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ด้วย จะเห็นได้ว่า ในปีเดียวกับที่ จอมพลประภาสเข้ามาเป็นกรรมการบริษัทนี้เอง บริษัทจึงสามารถแก้ไขปัญหาความยุ่งเหยิงในการดำเนินงานได้และสามารถประกอบธุรกิจเหมือนเริ่มมาได้จนปัจจุบัน แต่ที่สำคัญคือ สามารถหลีกเลี่ยงกฎหมายแร่ขอประทานบัตรได้รวมแสนไร่เป็นผลสำเร็จ โดยการตั้งบริษัทเอมโก้ แยกกับ เหมโก้อีกบริษัทหนึ่ง

ประการที่สอง ผลการสืบสวนของคณะกรรมการ ปปป. ในปี ๒๕๑๗ ถึงความเป็นมาของเหมโก้นั้น มีตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เงื่อนไขที่ทำให้การต่อต้านการผูกขาดของบริษัทเหมืองแร่บุรพาและยูเนียนคาร์ไบด์ล้มเหลวในครั้งหลัง ก็คือ ความหละหลวมของกลไกรัฐบางส่วนในการรักษาเจตนารมณ์ของมาตรา ๔๕ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐^๑ ในการพิจารณาคำเนินการเกี่ยวกับคำขอประทานบัตรของบริษัท เอมโก้และบริษัทเหมืองแร่บุรพาซึ่งเป็นบริษัทเดียวกันโดยพฤตินัยนั้น ได้มีปรากฏการณ์ที่สื่อให้เห็นความหละหลวมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายครั้ง เป็นต้นว่า

๑. ในการประชุมคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ ครั้งที่ ๑๐/๒๕๑๑ กรมทรัพยากรธรณีได้เสนอแนะว่า ควรอนุมัติคำขอประทานบัตรของบริษัทเอมโก้ ที่ยื่นขอประทานบัตรในพื้นที่เหลือจากบริษัทเหมืองแร่บุรพา โดยให้เหตุผลว่าเป็นบริษัทคนไทย และ "ตามกฎหมายจะพิจารณาอนุญาตให้บริษัทเอมโก้เป็นผู้ถือประทานบัตรได้ เพราะเป็นนิติบุคคลคนละราย [กับบริษัทเหมืองแร่บุรพา- ผู้เขียน]"^๒ การอ้างเหตุผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กรมฯคำนึงถึงนัยทางกฎหมายเป็นหลัก ซึ่งน่าสังเกตว่า ขณะที่อ้างเช่นนั้น กรมฯได้รายงานให้คณะกรรมการตาม

^๑ โปรดดูรายละเอียดคำวินิจฉัยของคณะผู้ทำงานสืบสวนข้อเท็จจริง เรื่องแร่ในทะเลของ ปปป. ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับคำขอประทานบัตรเอมโก้จาก "การเพิกถอนประทานบัตรบริษัทเอมโก้โมเนิ่ง จำกัด ตาม พรบ.แร่ มาตรา ๔ ทวิ," ใน แร่ไทย แร่ใคร, จรุง วิถีพ็รอด และสุภาชัย เจียมจรัส, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : แนวร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๓๖-๔๓.

^๒ กทธ., รายงานการประชุมคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ ครั้งที่ ๑๐/๒๕๑๑ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๑.

พระราชบัญญัติแร่ทราบโดยครบถ้วนหรือไม่ว่า ผู้ถือหุ้นและคณะกรรมการของบริษัท เหมืองแร่บุรพา และ เอมโกนั้นล้วนเป็นบุคคลกลุ่มเดียวกันทั้งสิ้น

๒. ในการพิจารณาคำขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเลของเอกชนแต่ละรายนั้น ตามปกติแล้ว คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่จะต้องยึดถือ "ประกาศกรมทรัพยากรธรณี เรื่องระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการตรวจแร่และทำเหมืองแร่ในทะเล" ลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๑๐ เป็นเกณฑ์ ตามประกาศดังกล่าวข้อ ๑๔ ระบุว่า "๑๔. ผู้ขอประทานบัตรจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตผูกขาดตรวจแร่ในเขตที่ขอประทานบัตร" หากยึดถือตามหลักเกณฑ์บังคับในข้อนี้โดยเคร่งครัดแล้ว คำขอประทานบัตรของเอมโกจะไม่อยู่ในข่ายที่จะได้รับการอนุมัติ เพราะบริษัท เพิ่งจัดตั้งขึ้นก่อนนำยื่นคำขอประทานบัตรเพียง ๔ เดือน ทั้งมิได้ทำการสำรวจแร่ด้วยตนเองในพื้นที่ที่ตนขอประทานบัตร กระนั้นก็ตาม กรมทรัพยากรกลับเสนอว่า บริษัทเอมโกควรได้รับการยกเว้นการบังคับในข้อนี้โดยให้เหตุผลว่า^๑

...ความข้อนี้กำหนดไว้โดยมีเจตนารมณ์เพื่อเป็นมาตรการให้มีการสำรวจแร่ก่อนที่จะยื่นขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ และป้องกันมิให้ยื่นขอประทานบัตรในพื้นที่ที่ได้มีการสำรวจแร่แล้วโดยไม่ได้รับคำยินยอมจากผู้ทำการสำรวจ ในเมื่อพื้นที่ที่บริษัทเอมโกฯ ขอประทานบัตรเป็นที่ที่ได้ทำการสำรวจไว้แล้ว มีหลักฐานการสำรวจแร่เพียงพอ ผู้ยื่นขอประทานบัตรเดิมซึ่งเป็นผู้ทำการสำรวจแร่ก็ไม่ขัดข้องที่จะให้บริษัทนี้ยื่นขอประทานบัตร โดยได้ขออนุญาตขอประทานบัตรที่ขอไว้ และบริษัทใหม่นี้ยื่นคำขอประทานบัตรทำเหมืองแทนที่พื้นที่ จึงควรได้รับการยกเว้นการบังคับตามข้อ ๑๔...

๓. แม้ว่าคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่บางท่านจะได้พยายามรักษาผลประโยชน์ของชาติโดยท้วงติงกรมทรัพยากรว่า การที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาขออนุญาตเรื่องราวคำขอประทานบัตรบางส่วนและยินยอมให้บริษัทเอมโกเข้ายื่นคำขอแทนนั้น เข้าลักษณะของการโอนที่ให้กันเฉย ๆ รัฐควรจะเรียกเก็บค่าธรรมเนียมตอบแทนการโอนสิทธิทำเหมืองแร่ด้วย แต่กรมทรัพยากรได้ชี้แจงว่า "เรื่องคำตอบแทนการโอนนี้ กรมจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรียกเก็บค่าธรรมเนียมได้ใน

^๑ กทธ., รายงานการประชุมคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ ครั้งที่ ๑๐/๒๕๑๑ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๑.

เมื่อมีการโอนประธานบัตรกันตามกฎหมาย กรณีนี้ยังไม่ถือเป็นการโอนเพราะยังเป็น เรื่องราวอยู่ ยังไม่ได้รับประธานบัตร กรมฯจึงไม่มีอำนาจเข้าไปจัดการเรียกเก็บ"^๑

ปรากฏการณ์ทั้งสามครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า กรมทรัพยากรฯไม่ถือว่าบริษัท เอ็มโก้กับบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯ เป็นบริษัทเดียวกันที่แยกออกมาเพียงเพื่อเลี่ยงกฎหมาย หากนำปรากฏการณ์ในครั้งนี้ไปพิจารณาประกอบกับปรากฏการณ์ในครั้งก่อน ที่กรมฯพยายามจะผลักดันให้คำขอประธานบัตรทั้งแสนไร่ของบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯได้รับอนุมัติทั้งหมดแล้ว ก็จะได้เห็นว่า การดำเนินการของกรมฯเพื่อรักษาเจตนารมณ์แห่งกฎหมายแรมนั้นยังไม่เคร่งครัดเข้มงวด โดยเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับกรมฯเป็นพิเศษ การให้ความสนับสนุนบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯของกรมฯแสดงออกอย่างชัด เจนอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เกิดคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติเรื่องอนุมัติคำขอประธานบัตรของเอ็มโก้โดยหลักการแล้ว กล่าวคือ กรมฯได้พยายามผลักดันให้มีการออกประธานบัตรของเอ็มโก้โดยเร็วที่สุด ดังปรากฏหลักฐานว่า รองอธิบดีฯได้ทำหนังสือถึงทรัพยากรธรณีจังหวัดภูเก็ต เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๑ เร่งให้รีบจดทะเบียนและดำเนินการเพื่อออกประธานบัตรให้บริษัท เอ็มโก้โดยเร็ว นอกจากนั้น อธิบดีฯยังได้โทรเลขถึงทรัพยากรธรณีตะกั่วป่า เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๑ สั่งให้เร่งจัดการคำขอประธานบัตรของบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯ และบริษัท เอ็มโก้ส่งไปขอรับอนุญาตควันทันที หากขัดข้องอย่างใดต้องชี้แจง และยังปรากฏในหนังสือจากหัวหน้ากองสัมปทานถึงหัวหน้ากองรังวัด เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๑ ว่า เรื่องราวขอประธานบัตรทำเหมืองในทะเลของบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯและบริษัท เอ็มโก้อยู่ในความสนใจและความประสงค์ของอธิบดีฯที่จะให้ดำเนินการออกประธานบัตรโดยเร็ว"^๒

ในขณะที่เดียวกับที่กรมฯแสดงความสนใจที่ให้การออกประธานบัตรแก่บริษัท เหมืองแร่บุรพาฯและเอ็มโก้ดำเนินไปโดยเร็วนั้น กรมฯกลับมิได้กระทำการในฐานะตัวแทนของรัฐเข้าเรียกร้องให้บริษัท เหมืองแร่บุรพาฯออกหุ้นในบริษัท เอ็มโก้ ร้อยละ ๘ ให้แก่รัฐโดยทันที ตาม

^๑ กทธ., รายงานการประชุมคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติแร่ ครั้งที่ ๑๐/๒๕๑๑ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๑.

^๒ อ้างถึงใน บันทึกพิเศษลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ เรื่อง การทุจริตในกรมทรัพยากรธรณี...

เงื่อนไขในสัญญาสัมปทานพิเศษข้อที่ ๑๓ ทั้ง ๆ ที่กรมฯ มีโอกาสอันดีที่จะทวงถามหนี้สินค้างชำระ
นี้ได้ในช่วงที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ติดต่อขออนุญาตโอนประทานบัตรให้แก่บริษัทเหมโก้ ซึ่งกิน
เวลาถึงเกือบ ๒ เดือน^๑ และทั้ง ๆ ที่เป็นระเบียบกำหนดอยู่แล้วว่า ผู้ขอโอนประทานบัตรจะ
ต้องชำระค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ค้างกับทางการเสียก่อน หรือจะขอม้วนผันก็ต้องทำเป็น
หนังสือรับรองไว้ ปรากฏว่า กว่าที่กรมฯ จะเรียกร้องสิทธิดังกล่าว ก็ต่อเมื่อเวลาได้ล่วงเลยไป
แล้วประมาณ ๑ ปี ซึ่งเป็นช่วงที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ กำลังจะหมดความรับผิดชอบในบริษัท
เหมโก้ เพราะได้ขายหุ้นให้แก่บริษัทปิลลิตันไปแล้ว กรมฯ ได้ทำหนังสือเรียกร้องสิทธิดังกล่าวไป
ยังบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ในวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๓ (ในฐานะคู่สัญญากับกรมฯ ตามสัญญาสัมป-
ทานพิเศษ) ไปยังบริษัทปิลลิตัน ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ปีเดียวกัน (ในฐานะผู้ถือหุ้นของบริษัท
เหมืองแร่บุรพาฯ ในบริษัทเหมโก้) และมีหนังสือไปยังบริษัทเหมโก้ ในวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๑๔
(ในฐานะผู้รับโอนประทานบัตรจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ) บริษัททั้งสามตอบปฏิเสธที่จะปฏิบัติ
ตามคำเรียกร้องดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่า การออกประทานบัตรจำนวน ๔๗,๐๐๐ ไร่ให้แก่
บริษัทเหมืองแร่บุรพานั้น มิใช่เป็นการออกประทานบัตรตามข้อตกลงในสัญญาสัมปทานพิเศษ แต่
เป็นการออกประทานบัตรให้ตามพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ดังนั้น ในวันที่ ๑ มิถุนายน
๒๕๑๔ กรมฯ จึงได้ใช้สิทธิทางศาลดำเนินคดีกับบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ (จำเลยที่ ๑) และบริษัท
และบริษัทเหมโก้ (จำเลยที่ ๒) ในข้อหาผิดสัญญาเรียกหุ้นร้อยละ ๘

การพิจารณาถึงเงื่อนไขที่ทำให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และยูเนี่ยนคาร์ไบด์ สามารถพลิก
แพลงหลีกเลี่ยงกฎหมายแร่ มาตรา ๔๕ ได้เป็นผลสำเร็จในช่วงหลัง (๒๕๑๑ - ๒๕๑๒) นี้ แสดง
ให้เห็นว่า การต่อต้านการผูกขาดของบริษัททั้งสองในยุคหลังจอมพลสฤษดิ์นั้น ไม่ประสบความสำเร็จ
สำเร็จทั้งหมด

^๑ ทรัพยากรธรณีจังหวัด ที่อำเภอตะกั่วป่า ได้ให้การต่อศาลในคดีที่กรมฯ ฟ้องเรียกหุ้น
จากบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และเหมโก้ว่า ทางกรมฯ ไม่เคยสั่งให้ตนทวงหนี้ ๘ % จากบริษัททั้ง
สองเลย และตนก็ได้จัดการเรียกเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของกรมฯ ที่จะเรียกเอง

(อ้างจาก กทธ., คำให้การนายสันทนะ รัชตะเมธี).

กระบวนการเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมตบูกไทยของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ ทำที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของบริษัทเทมโก้ว่า บริษัทได้ถือกำเนิดขึ้นมา จากเจตนาารมณ์ของบริษัทต่างชาติ ที่ต้องการเข้าผูกขาดพื้นที่แหล่งแร่ในทะเลของไทย ไม่เพียงเท่านั้น บริษัทเทมโก้ยังได้ถือกำเนิดขึ้นมาจากเจตนาารมณ์ของกลุ่มทหารที่ต้องการอาศัยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากแร่ธาตุ เป็นฐานค้าจุนอำนางทางการเมืองของตนอีกด้วย สัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเลอันเป็นที่มาของบริษัทเทมโก้ จึงเป็นสัญญาแบบอภิสิทธิ์ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายในขณะนั้น ความคุ้มครองของผู้มีอำนาจในคณะรัฐบาล ได้ช่วยให้บริษัทเอมโก้ และบริษัทเทมโก้สามารถหลีกเลี่ยงข้อบังคับของพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มาตรา ๔๕ เข้าไปทำการผูกขาดพื้นที่แหล่งแร่ในทะเลได้เป็นผลสำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มทหารกับบริษัทต่างชาตินี้ ได้มีการเคลื่อนไหวของข้าราชการระดับสูงบางคน ที่พยายามต่อต้านการผูกขาดของบริษัทนายหน้าของยูเนียนคาร์ไบด์ ด้วยเจตนาารมณ์ที่รักความเป็นธรรมและต้องการรักษาผลประโยชน์ของชาติ แม้ว่าความพยายามดังกล่าวจะไม่บรรลุผลโดยทั่วทั้งหมด เนื่องจากเงื่อนไข และสภาพแวดล้อมทางการเมืองในระบอบเผด็จการไม่เอื้ออำนวยก็ตาม แต่เจตนาารมณ์ดังกล่าวนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ และได้กลายเป็นต้นกำเนิดของการต่อต้านบริษัทเทมโก้ ด้วยความรู้สึกชาตินิยมทางเศรษฐกิจของกลุ่มประชาชนวงกว้างต่าง ๆ ในยุคหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ซึ่งระบอบเผด็จการได้สลายตัวลงชั่วคราว.